

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาสถานภาพเรื่องการจัดการการเข้าถึงและการแบ่งปัน
ผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์การวิจัยและพัฒนา
ในประเทศไทย: กรณีศึกษาทรัพยากรชีวภาพพืช

โดยงานวิจัยกฎหมายเทคโนโลยีชีวภาพ
ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ
สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

สิงหาคม 2552

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาสถานภาพเรื่องการจัดการการเข้าถึงและการแบ่งปัน
ผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์การวิจัยและพัฒนา
ในประเทศไทย: กรณีศึกษาทรัพยากรชีวภาพพืช

คณะผู้วิจัย

1. ดร. ธนิต ช้างถาวร	ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ
2. นางสาวบุบผา เตชะภัทรพร	ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ
3. นางสาวสาธิตี แผลมฉลาด	ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ
4. นางสาวปริญญาภรณ์ เต็งประเสริฐ	ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ

สนับสนุนโดย

โครงการพัฒนาองค์ความรู้

และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย

(โครงการ BRT)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย การจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและศูนย์ พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ รหัสโครงการ R 752020

และนอกจากการสนับสนุนข้างต้นแล้ว โครงการวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลงไม่ได้หากขาดปัจจัยที่ สำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นคือ ความร่วมมือจากนักวิจัยและผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษา องค์การ วิจัยพัฒนา รวมถึงบุคคลากรทุกท่านในหน่วยงานที่กำกับดูแลกฎหมาย การเข้าถึงและแบ่งปัน ผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่สละเวลาอันมีค่าให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม การให้สัมภาษณ์เชิงลึก ตลอดจนการเข้าร่วมการประชุมระดมความคิดเห็นของโครงการฯ ซึ่งความ ร่วมมือทั้งหลายเหล่านี้ทำให้คณะผู้วิจัยได้รับข้อมูลอันประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษา วิเคราะห์ ทำ ให้รายงานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดี คณะผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณทุกการสนับสนุนเป็นอย่าง สูงมา ณ ที่นี้

คณะผู้วิจัย

สิงหาคม 2552

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(1)
บทคัดย่อภาษาไทย	(2)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
บทสรุปผู้บริหารภาษาไทย	(4)
บทสรุปผู้บริหารภาษาอังกฤษ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมา	1
1.2 ความจำเป็นในการทำงานวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์โครงการ	4
1.4 ขอบเขตการดำเนินงาน	4
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ	5
บทที่ 2 สถานภาพปัจจุบันของกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในระดับระหว่างประเทศ	6
2.1 ความเป็นมาของกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ	6
2.2 อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity)	9
2.3 ทรัพยากรชีวภาพ : จากมรดกร่วมของมวลมนุษยชาติสู่สิทธิอธิปไตยของรัฐ	11
2.4 กฎระเบียบระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพหลังอนุสัญญาฯ	13
2.4.1 สนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร	13
2.4.1.1 สนธิสัญญาฯ กับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชและแบ่งปันผลประโยชน์	14
2.4.2 แนวปฏิบัติบนอนน์ว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม	16
2.4.3 ระเบียบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์	19
2.5 การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในระดับประเทศ: ตัวอย่างกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในต่างประเทศ	23
2.5.1 กฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศอินเดีย	24
2.5.1.1 พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 2002	25
2.5.1.2 พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร 2001	31

2.5.2	กฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศฟิลิปปินส์	36
2.5.2.1	คำสั่งหมายเลขที่ 247	36
2.5.2.2	พระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่า	39
2.5.3	กฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศคอสตาริกา	40
2.5.3.1	กฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ	42
บทที่ 3	สถานภาพปัจจุบันของกฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับ	
	ว่าด้วยการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพพืชของประเทศไทย	46
3.1	พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2532)	47
3.2	พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507	52
3.3	พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504	53
3.4	พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ.2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535)	56
3.5	พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.2542	58
3.6	พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542	61
3.7	ระเบียบสภากวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาวต่างประเทศ เข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย พ.ศ.2550	65
3.8	(ร่าง) ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเข้าถึง และการได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากทรัพยากรชีวภาพ พ.ศ.	65
บทที่ 4	รายงานผลการศึกษา	73
4.1	การดำเนินงานโครงการ	73
4.2	ผลการศึกษา	75
4.2.1	ผลศึกษาจากการตอบแบบสอบถาม	75
4.2.2	ผลศึกษาจากการสัมภาษณ์	81
4.2.3	ผลจากการประชุมระดมความคิด	84
4.3	การวิเคราะห์ผลการวิจัย	85
บทที่ 5	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	91
5.1	สรุปผลการวิจัย	91
5.2	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อองค์กรวิจัยและพัฒนา เรื่องการบริหารจัดการกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์	94

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงสาระสำคัญที่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพกำหนดขึ้น เพื่อให้ภาคีสมาชิกปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่อนุสัญญาฯ ได้วางไว้	10
2	แนวปฏิบัติบอन्नว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (แนวปฏิบัติบอन्न)	17
3	สรุปวัตถุประสงค์ของการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ในงานวิจัยและพัฒนา	77
4	สรุปกฎระเบียบที่นักวิจัย/หน่วยงานวิจัยรู้จัก หรือเคยดำเนินการปฏิบัติตาม	79
5	แสดงความคิดเห็นของนักวิจัยที่มีต่อกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ตนเคยมีประสบการณ์ใช้	80
6	แสดงรูปแบบการนำผลงานไปใช้ประโยชน์ในประเทศไทย	81

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1	
สรุปขั้นตอนการเตรียมการเพื่อดำเนินการปฏิบัติตามกฎหมาย การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์	45
2	
แสดงร้อยละประเภทของทรัพยากรชีวภาพที่นักวิจัยที่ตอบแบบสอบถาม ใช้ดำเนินงานวิจัยและพัฒนา	76
3	
แสดงภาพสรุปลักษณะของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ ภายในประเทศไทย	92
4.	
ตัวอย่างของกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในศูนย์พันธุวิศวกรรม และเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ	97

บทคัดย่อ

โครงการศึกษาสถานภาพเรื่องการจัดการการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย

ธนิต ชังถาวร บุปผา เตชะภัทรพร สาธนี แผลมฉลาด และ ปริญญาภรณ์ เต็งประเสริฐ
งานวิจัยกฎหมายเทคโนโลยีชีวภาพ หน่วยปฏิบัติการเทคโนโลยีทรัพยากรชีวภาพ
ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ อุทยานวิทยาศาสตร์ประเทศไทย ปทุมธานี

อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพได้เปลี่ยนแปลงหลักการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์จากการที่ทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของมวลมนุษยย์และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ มาเป็นทรัพยากรชีวภาพอยู่ภายใต้การดูแลของประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพนั้น การนำทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์จะเป็นไปตามกฎระเบียบที่ประเทศกำหนดขึ้น ซึ่งอนุสัญญาฯ ได้นำเสนอหลักการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้ประเทศใช้เป็นกรอบในการพัฒนากฎระเบียบเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ยังพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมารองรับการนำทรัพยากรชีวภาพของประเทศไปใช้ประโยชน์ โดยกฎระเบียบที่พัฒนาขึ้นมาขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่ดูแลของหน่วยงานที่แตกต่างกัน กฎระเบียบเหล่านี้กำหนดให้ผู้ที่นำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์จะต้องทำการแจ้งต่อหน่วยงานผู้ดูแลก่อนการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ และในกรณีที่มีการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ผู้นำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์จะต้องทำการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับหน่วยงานที่ดูแลกฎระเบียบนั้นๆ ด้วย งานวิจัยนี้ทำการศึกษาสถานภาพปัจจุบันของนักวิจัยในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ของประเทศไทยและผลกระทบระหว่างกฎระเบียบกับนักวิจัย โดยทำการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ในการหาสารออกฤทธิ์เป็นกรณีศึกษา ซึ่งพบว่านักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพไปใช้ในการวิจัยนั้นมีความตระหนักในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพอยู่อย่างจำกัด และส่วนใหญ่ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่มีอยู่ โดยสาเหตุหนึ่งมาจากการที่ผู้ดูแลกฎระเบียบไม่ทำการประชาสัมพันธ์ และความล่าช้าในการอนุมัติการตามกฎหมาย ดังนั้นงานวิจัยนี้ไม่สามารถสรุปผลกระทบของกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่มีต่อนักวิจัยหรือองค์กรวิจัยและพัฒนาได้ หากว่า งานวิจัยนี้เสนอแนะว่า เพื่อเป็นการช่วยให้การทำงานวิจัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพขององค์กรวิจัยและพัฒนาควรจัดทำนโยบายเรื่องการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรชีวภาพภายในองค์กรอย่างชัดเจน และมีการออกกฎระเบียบ หรือแนวปฏิบัติในการรองรับนโยบายนั้น อีกทั้งควรมีการจัดตั้งหน่วยงานวิจัยที่ทำหน้าที่ดำเนินการเรื่องการขออนุญาตเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพให้แก่ักวิจัยขององค์กร และควรมีการสร้าง ความตระหนักให้นักวิจัยปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของทั้งในและต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับนักวิจัย หรือต่อองค์กรจากการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ เช่น การเสื่อมเสียชื่อเสียงขององค์กร เป็นต้น

Abstract

The study of status of legal management on access and benefit sharing of biological resources in research organizations in Thailand

Tanit Changtavorn, Bubpha Techapattaraporn, Satanee Lamchalard and Pariyaporn Thengprasert
BioLaw Research, Bioresources Technology Unit, National Center for Genetic Engineering and Biotechnology, Thailand Science Park, Pathumthani

The Convention on Biological Diversity (the CBD) has changed the principle of utilization of biological resources (BR) from common heritage of mankind where BR could be freely utilized to common concern of mankind where a country owns BR. The utilization of BR, therefore, is controlled by the rules and regulations. The CBD also establishes the concept of access and benefit sharing (ABS) as a framework for the development of those rules and regulations. As a CBD member, Thailand has developed several ABS regulations which are under administered of different organizations. According to these regulations, users of domestic BR need to inform or ask for permission from the authority before utilizing those BR. In addition, benefit sharing agreement is required if the products/results of such use is commercialized. This research studies relationship between researchers who use BR in their research projects and the Thai ABS rules and regulations. It aims to find out the impacts of these regulations on research organizations. The study focuses on researchers who use plant BR for screening active compounds as a case study. It is found that most researchers are unaware of the existence of ABS rules and regulations. They hardly comply with the regulations. The lack of promoting these regulations seems to be a major reason for the non-compliance. Also, most Thai ABS laws are not fully implemented, it is difficult to conclude the impacts on researchers and research organizations. However, some observations have been made by these researchers. They opine that the law may have affected on their research procedures, i.e. make them more complicated and less transparent. Some researchers fear that the system might render their research projects rejected. Some concern that their project ideas might have been stolen if the system were operated ineffectively. This study recommends that research organizations should set up a clear policy on utilization of biological resources, i.e. to encourage the legally use of biological resources at national and international level. Rules and regulations that respond to the policy should be established. They should cover role of organizations as users and providers of biological resources. In addition, a body or unit that deals with the utilization of biological resources should be set up. This is not only to assist researchers for legal compliance but also to co-ordinate with other related sectors such as technology licensing office or business unit. All these measures would encourage the efficient research and development activity of the organizations.

Keywords: Access and benefit sharing, management of research and development, researchers

บทสรุปผู้บริหาร
โครงการศึกษาสถานภาพการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์
จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย
: กรณีศึกษาทรัพยากรชีวภาพพืช

ทรัพยากรชีวภาพเป็นทรัพยากรที่มีประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ โดยมนุษย์ได้นำทรัพยากรชีวภาพมาใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป เช่นการใช้เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อการบริโภค หรือเพื่อสันติภาพ เป็นต้น ในอดีตการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์นั้นเป็นไปอย่างอิสระ ภายใต้หลักการที่ว่าทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ หากต่อมการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์นั้นกลายเป็นหัวข้อที่ทำให้เกิดการถกเถียงระหว่างประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์กับประเทศพัฒนาแล้วที่มีทรัพยากรชีวภาพอยู่อย่างจำกัด ประเด็นที่ถกเถียงกันมากที่สุดคือการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ทำการวิจัยและพัฒนาจนกระทั่งได้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางยา หรือเป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่ทำรายได้ให้กับผู้พัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว หากแต่ว่าประเทศพัฒนาแล้วเหล่านี้ไม่เคยแบ่งปันผลประโยชน์ใดๆ กลับคืนสู่ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพเลย ประเทศกำลังพัฒนาให้ความเห็นว่าการดำเนินการเช่นนี้เป็น การกระทำที่ไม่เป็นธรรม ประกอบกับในช่วงเวลาที่มีข้อถกเถียงนี้ประเทศพัฒนาแล้วผลักดันให้ประเทศกำลังพัฒนาจัดทำกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีความเข้มแข็งเทียบเท่ากับทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศพัฒนาแล้วทำให้ข้อถกเถียงถึงความไม่เป็นธรรมนี้เริ่มรุนแรงขึ้น จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2527 ที่ประเทศต่างๆ ได้ให้ความตกลงภายใต้อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็น ข้อตกลงระหว่างประเทศที่ดูแลเรื่องการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ข้อตกลงนี้ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ โดยวางหลักการเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ขึ้นมาใหม่ และยกเลิกแนวปฏิบัติเดิมที่ว่าทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ ซึ่งแนวคิดใหม่ที่อนุสัญญาฯ จัดทำคือการให้ทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของประเทศ ดังนั้น การนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์จึงขึ้นอยู่กับกฎระเบียบภายในประเทศนั้นๆ นอกจากนี้ อนุสัญญาฯ ยังได้วางหลักการในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ หลักการนี้มีอยู่ 3 ประการคือ 1) การให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพนั้นได้รับความยินยอมที่ได้แจ้งล่วงหน้าจากผู้ที่ต้องการใช้ทรัพยากรชีวภาพ (Prior Informed Consent หรือ PIC); 2) การเจรจาตกลงถึงเงื่อนไขการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ระหว่างผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพกับ ผู้ที่ต้องการใช้ทรัพยากรชีวภาพ (Mutually Agreed Terms หรือ MAT); และ 3) หนึ่งในเงื่อนไขการเจรจาตกลงคือการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้น (Benefit Sharing หรือ BS)

แนวคิดของอนุสัญญาฯ ได้รับการตอบรับอย่างดีจากประเทศสมาชิก โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยทรัพยากรชีวภาพ สิ่งที่มาคือการทำนานาประเทศทำการพัฒนากฎระเบียบที่กำกับดูแลเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพขึ้นมาเพื่อบังคับใช้ภายในประเทศของตน ซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความพยายามในการจัดทำกฎหมายดังกล่าวขึ้นมาบังคับใช้ในประเทศ เมื่อกล่าวถึงกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย พบว่าประเทศไทยมีกฎระเบียบทางด้านนี้อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ กฎระเบียบที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งเป็นกฎระเบียบที่จัดทำขึ้นก่อนที่จะมีการพัฒนาอนุสัญญาฯ และกฎระเบียบที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้ และเป็นกฎระเบียบที่จัดทำขึ้นโดยอาศัยหลักการการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่อนุสัญญาฯ กำหนดขึ้น

กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นกฎระเบียบที่ครอบคลุมกิจกรรมการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์โดยเฉพาะการนำทรัพยากรชีวภาพไปทำการวิจัยและพัฒนา ดังนั้นโครงการวิจัยนี้จึงดำเนินการศึกษาเรื่องสถานการณ์การจัดการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย เพื่อที่จะศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและผลกระทบจากการใช้กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในองค์กรวิจัย และเนื่องจากปัจจุบันนี้กฎระเบียบที่สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ ที่มีผลบังคับใช้ในประเทศไทย ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพพืชเป็นหลัก ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นศึกษาการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ในการดำเนินการวิจัยและพัฒนาเป็นกรณีศึกษา ผลจากการศึกษาพบว่า

1. ปัจจุบันนี้องค์กรวิจัยและพัฒนาส่วนใหญ่ไม่มีการดำเนินการตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ¹ ซึ่งสาเหตุน่าจะมาจากการที่เรื่องนี้ยังเป็นเรื่องใหม่ มีคนเข้าใจน้อย แม้แต่หน่วยงานที่กำกับดูแลกฎระเบียบเหล่านี้ก็ยังไม่มีความเข้าใจและไม่สามารถกำหนดแนวปฏิบัติที่ความชัดเจนได้
2. หน่วยงานกำกับดูแลขาดการประชาสัมพันธ์กฎหมาย ทำให้หน่วยงานองค์กรวิจัยและพัฒนาไม่ตระหนักว่ามีกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพพืช
3. เนื่องจากนักวิจัยส่วนใหญ่แทบจะไม่เคยใช้กฎระเบียบเหล่านี้เลย ดังนั้น โครงการนี้จึง

¹ มาตรา 53 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชกล่าวว่า “ผู้ใดทำการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชป่า หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าวที่มีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ทางการค้าให้ปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนด” กองคุ้มครองพันธุ์พืชได้จัดทำ “ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการศึกษา ทดลอง หรือ วิจัย พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าที่มีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า พ.ศ. 2547” ขึ้นมาและเริ่มบังคับใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2547

ไม่สามารถสรุปได้ว่ากฎระเบียบเหล่านี้มีผลกระทบอย่างไรต่อการดำเนินการวิจัยและพัฒนาด้านทรัพยากรชีวภาพพืช หากว่านักวิจัยบางส่วนได้ตั้งข้อสังเกตว่ากฎระเบียบอาจจะเป็นอุปสรรค ต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาเนื่องจากนักวิจัยจะมีภาระงานที่เพิ่มขึ้น และนักวิจัยบางส่วนกังวลว่าการปฏิบัติตามกฎระเบียบจะเป็นช่องทางทำให้ความลับของงานวิจัยนั้นรั่วไหล

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าขณะนี้จะยังไม่สามารถศึกษาผลกระทบของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ของประเทศไทยที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบันต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาได้ การศึกษานี้ได้พบว่ากฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จะมีผลทำให้นักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพในการปฏิบัติงานต้องเปลี่ยนแปลงความเคยชินในการทำงานวิจัย กล่าวคือ นักวิจัยเคยชินที่จะไม่ต้องดำเนินการใดๆ หรือแจ้งต่อหน่วยงานใดๆ (ที่ไม่ใช่หน่วยงานที่ให้ทุน หรือหน่วยงานต้นสังกัด) เกี่ยวกับโครงร่างงานวิจัยหากกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นจะทำให้ขั้นตอนในการบริหารจัดการงานวิจัยเพิ่มขึ้น หรือกล่าวอย่างง่ายคือ นักวิจัยมีภาระงานทางด้านเอกสารเพิ่มมากขึ้น สิ่งนี้คงเป็นสิ่งที่นักวิจัยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้นเป็นเรื่องที่เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ดังจะเห็นได้ว่ามีความพยายามที่จะพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศที่กำกับดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ และประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาก็มุ่งที่จะจัดทำกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงคาดเดาได้ว่ากฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จะกลายเป็นกฎหมายที่คงอยู่คู่กับการทำงานวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพ ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันประเทศไทยมีกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์อยู่ประมาณ 2-3 กฎระเบียบ และยังมีแนวโน้มว่ากฎระเบียบลักษณะนี้จะมีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากขณะนี้หน่วยงานที่กำลังพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมาอีก ตัวอย่างเช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และกรมปศุสัตว์ เป็นต้น

ดังนั้นการศึกษานี้สรุปว่านักวิจัยจะต้องปรับตัว ส่วนองค์กรวิจัยและพัฒนานั้นก็ควรสนับสนุนให้นักวิจัยของตนปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งนี้เพื่อป้องกันผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดขึ้นกับองค์กรวิจัยและพัฒนา เช่น องค์กรวิจัยไม่สามารถนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ได้ หรือองค์กรวิจัยนั้นเสื่อมเสียชื่อเสียง ทั้งนี้เพื่อให้องค์กรเตรียมพร้อมในการสนับสนุนนักวิจัยให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้การดำเนินการวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพคณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. องค์กรวิจัยและพัฒนาที่มีการนำทรัพยากรชีวภาพ (เช่น พืช สัตว์ หรือ จุลินทรีย์) ไป

ใช้ในการทำงานวิจัยและพัฒนาควรมีการวางนโยบายในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรอย่างชัดเจน

2. เมื่อมีการวางนโยบายที่ชัดเจนแล้วควรมีการพัฒนากฎระเบียบภายในองค์กรเพื่อรองรับนโยบายที่กำหนดไว้ ซึ่งกฎระเบียบที่จัดทำขึ้นมาควรเป็นกฎระเบียบที่สนับสนุนให้นักวิจัย มีความตระหนักในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งมีการวางมาตรการในการใช้และการให้ทรัพยากรชีวภาพขององค์กร

3. ทำการพัฒนาทรัพยากรบุคคลและโครงสร้างพื้นฐานขององค์กรเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและสามารถช่วยให้องค์กรดำเนินการตามกฎระเบียบที่จัดทำขึ้น

4. จัดตั้งหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ดูแล และดำเนินการเรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับนักวิจัยในองค์กร องค์กรไม่มีความจำเป็นต้องตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่นี้หากองค์กรนั้นมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่สนับสนุนงานวิจัยหรือหน่วยงานประสานงานวิจัยและพัฒนา แต่สิ่งที่สำคัญคือหน่วยงานต้องมีบุคลากรที่เป็นผู้ประสานงาน และดำเนินการตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเรื่องการเข้าถึงฯ นั้นควรมีความรู้ด้านกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ การรู้จักกฎหมายอื่นๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ เช่น กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา กฎหมายการอนุรักษ์ป่า จะเป็นประโยชน์กับการทำงานเป็นอย่างยิ่ง ความเข้าใจในลักษณะและธรรมชาติของนักวิจัยและการทำงานวิจัยและพัฒนาจะทำให้การสื่อสารกับนักวิจัยมีประสิทธิภาพมากขึ้น และนอกจากนั้นบุคลากรนั้นจะต้องมีความสามารถในการทำงานประสานงานทั้งในและนอกองค์กร เนื่องจากทักษะนี้เป็นทักษะที่สำคัญที่จะทำให้การดำเนินการใดๆ เป็นไปอย่างราบรื่น และอีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กร

5. ควรสนับสนุนการสร้างความตระหนักในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพให้นักวิจัยในองค์กร

6. ควรสนับสนุนการสร้างความตระหนักในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในระดับอุดมศึกษา เพื่อเป็นการเตรียมพื้นฐานความรู้ความเข้าใจให้กับนักวิจัยรุ่นใหม่

Executive Summary

The study of status of legal management on access and benefit sharing of Biological resources in research organizations in Thailand: the Case of Plant Genetic Resources

It is undeniable that biological resources are of benefit to humankind. They use them for various purposes from consumption, living or aesthetic. In the past, biological resources were common heritage of mankind, therefore, they were freely exploited. However, such principle created controversy between developing countries that have been rich in biological diversity and developed countries whose biological resources are scarce. Developing countries argued that biological resources were taken from their countries and then developed to biotechnological products such as medicine, or other industrial products which have been commercialized. However, the countries had never received any benefit back from such commercialization. This was seen as unfair. In addition, developing countries were pressured by developed countries to amend their intellectual property rights to be as strengthen as the developed countries'. This situation worsened the debate on the utilization of biological resources. It was until 1992 when the Convention on Biological Diversity (the CBD) was agreed. The CBD, an international agreement for the conservation of biological resources, abolished the principle of 'common heritage of mankind' and established a new concept of 'sovereign rights'. Under the CBD, biological resources belong to the States/countries. Therefore, the utilization of biological resources is governed by the States' rules and regulations. To respond to the new concept, the CBD lays down legal framework for the utilization of biological resources. Three principles are recognized. They are prior informed consent (PIC), mutually agreed term (MAT) and benefit sharing (BS).

The concept under the CBD has been responded positively. Most developing countries have developed their own rules and regulations which control the access to their biological resources and require benefit sharing from the use of such biological resources. Thailand is another country that has developed her own access and benefit sharing regulations (ABS). There have been two types of ABS regulations, namely, the access regulations and the access (A) and benefit sharing regulations (ABS). It is noted that most access law (A) was developed prior to the enactment of the CBD, while the ABS law were developed after the

emergence of the CBD. Access laws usually govern access to area where biological resources reside such as national parks or forests. ABS laws establish requirement on benefit sharing when biological resources are utilized, particularly for the purpose of commercialization.

ABS laws regulate the use of biological resources. Inevitably, they have effect on research and development, particularly biotechnological research and development. This project aims to study the current status and impact of ABS law and research organizations in Thailand. Currently, ABS regulation that is actively enforced in Thailand is the Plant Variety Protection Act B.E. 2542, which is governed the utilization of plants in Thailand. As a result, this project focuses on the utilization of plant resources in research organizations.

The study finds out that;

1. Research organizations in Thailand have not been aware of the existence of ABS regulation under the Thai Plant Variety Protection Act B.E. 2542.² It is noted that ABS is new, not only in Thailand but also to other parts of the world. As it is new, nobody understands clearly what should be done and how it should be doing. As a result, Plant Variety Protection Officers who are the authorities to the Plant Variety Protection Act B.E. 2542 cannot provide certain guidelines to researchers/organizations.
2. The office authority, i.e. the Plant Variety Protection Office, has not promoted the Act to public adequately. This results in the lack of awareness of the existence of the law.
3. Most researchers have never complied with the law. Therefore, the study cannot conclude what impact the law has on researchers who use plant biological resources for the research. However, some researchers view that the law might have obstructed their researches as it adds burden on them. Other researchers fear

---

² Article 53 of the Thai Plant Variety Protection Act B.E. 2542 reads ' anyone who study, experiment or research on domestic plant varieties, wild plant varieties or the parts thereof for non-commercialised purposes shall comply with rules regulated by the Committee'. Accordingly, the Committee enacted 'Plant Variety Protection Committee rules on the study, experiment or research of domestic plant varieties and wild plant varieties for non-commercialised purposes B.E. 2547'. This rule has already implemented.

their research ideas could have been stolen through the document submitted to the authority.

Although the study cannot stipulate what impact the law might have had on researchers/research organizations, it finds that researchers need to adjust their attitude and practice. It is true that ABS law adds burden to them as they are bound to submit full project proposal, and other required information i.e. types of plants, quantity and sources of plants. However, this is unavoidable. ABS system has been adopted internationally and nationally. This is evidenced by the fact that ABS international agreement has been under negotiated. In addition, many countries have developed ABS system to control the use of plant genetic resources within their countries. It is forecasted that the system will be adopted worldwide. This implies that ABS system in research and development will become a norm. In Thailand, more ABS laws are under establishment, i.e. ABS rules under the authority of the Office of National Environment Policy, ABS laws under the auspice of the Livestock Department.

This study concludes that researchers need to adjust themselves to be familiar with and to comply with ABS laws, not only the Thai but also the foreign ABS laws. Research organizations need to encourage their researchers to comply with ABS laws. Failure to do so may have caused adverse affect to the organizations of to the projects they conduct. For example, researchers may not be able to utilize the result of project as it was found illegal or research organizations would be blamed for illegal use of the nations' biological resources. In order to avoid such affect, this study provide following recommendations;

1. Research organization should set up a clear policy on the utilization of biological resources by researchers. The policy should encourage researchers to be aware of and to respect ABS laws of the country and of other countries.
2. When policy is established, it is essential to develop rules, regulations or guidelines that respond to the policy. Measures for using and for providing biological resources should be in shaped.
3. It is important to develop human resources to gain knowledge in ABS laws and other related issues such as intellectual property rights or conservation laws.

4. A body/organization/unit that is responsible for complying with ABS law need to be established. This is to lay down an organization's biological resources management system. The unit need not be newly set up but it is essential to have a person or people who look after this issue, i.e. operating the ABS procedure on behalf of researchers/organizations. Such person/people should have adequate knowledge in ABS laws. Knowledge in other related laws, i.e. intellectual property rights, is a plus. He/she/they have to understand nature of research and development as well as researchers. More importantly, the person should have good skill in communication as this would help coordinating between research organizations and ABS regulators. The efficient communication will help ABS process operated efficiently.
5. Research organizations should help their researchers creating ABS awareness. This could be done via seminar or training course.
6. Research organizations should encourage an ABS awareness building at university level as this will provide background and prepare young researchers to be familiar with ABS rules and regulations.

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา

ทรัพยากรชีวภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะมวลมนุษย์ และทรัพยากรชีวภาพถูกนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ มนุษย์จึงแสวงหาและนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลายทั้งทางตรงและทางอ้อม ในอดีตนั้นการแสวงหาและนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์เป็นไปอย่างเสรีไม่มีข้อจำกัดใดๆ ทำให้เกิดการสำรวจและมีการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศที่มีทรัพยากรสมบูรณ์ และนำทรัพยากรชีวภาพที่ได้จากการสำรวจไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าในเชิงพาณิชย์ ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมากให้แก่ผู้ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เหล่านั้น ประเทศผู้ผลิตและแสวงหาทรัพยากรชีวภาพส่วนใหญ่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยประเทศเหล่านี้ทำการสำรวจและแสวงหาทรัพยากรชีวภาพจากประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่กำลังพัฒนา การสำรวจนั้นทำไปโดยไม่มีผลการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับเจ้าของประเทศทรัพยากรชีวภาพ การกระทำลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดข้อโต้แย้งและข้อพิพาทระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา และข้อพิพาทที่นับแต่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ

ข้อถกเถียงและข้อพิพาทดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและแนวปฏิบัติในการแสวงหาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ แนวคิดใหม่นี้ถูกสร้างขึ้นโดยอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity-CBD) ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศที่มีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม อนุสัญญาฯ กำหนดแนวคิดที่ว่าทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของรัฐ อนุสัญญาฯ ได้วางหลักการและแนวทางการแลกเปลี่ยนและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพไว้ว่า การจะแสวงหาหรือนำใช้ทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์จะต้องมีการแจ้งให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพทราบล่วงหน้า (Prior Informed Consent) โดยเงื่อนไขการเข้าถึงและการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้นั้นเป็นไปตามข้อตกลงระหว่างผู้ให้และผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้น ในข้อตกลงนั้นจะต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพให้กับผู้ให้ทรัพยากรชีวภาพด้วย หลักการดังกล่าวนี้เป็นหลักการที่รู้จักกันในนามของหลักการการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ (Access and Benefit Sharing - ABS) การจัดทำระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพของประเทศจึงเป็นเครื่องมือและมาตรการทางกฎหมายที่ช่วยจัดการดูแลเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพในประเทศของตนอย่างยั่งยืน

หลักการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้อนุสัญญาฯ นี้ ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งเป็นประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพอุดมสมบูรณ์ โดยจะเห็นได้ว่าประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพมีการพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพโดยใช้อนุสัญญาฯ เป็นกรอบและแนวทางในการกำหนดกฎระเบียบเรื่องการขอเข้าถึง การใช้และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพภายในประเทศของตน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่อนุสัญญาฯ วางไว้

หลักการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นแนวคิดและกฎระเบียบที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ที่แพร่หลายไม่นานนัก จึงเป็นกฎระเบียบที่ขาดความชัดเจนในทั้งระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ของแต่ละประเทศถูกพัฒนาเป็นกฎหมายและกฎระเบียบภายในตามแต่ละประเทศจะเห็นว่าเหมาะสมกับการบังคับใช้ตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาเอกสารจะพบว่าการนำกฎระเบียบใช้ในเชิงปฏิบัตินั้นแต่ละประเทศประสบความสำเร็จในระดับแตกต่างกัน³ ตัวอย่างเช่น ประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศโคลัมเบีย และประเทศเม็กซิโก เป็นต้น ประเทศเหล่านี้มีการตรากฎหมายที่กำกวมดูแลเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพขึ้นในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา แต่โดยส่วนใหญ่แล้วพบว่าการนำกฎหมายเหล่านี้ไปใช้นั้นก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรวิจัยและพัฒนาและ นักวิจัยที่ต้องการดำเนินโครงการวิจัยที่ต้องใช้ทรัพยากรชีวภาพในโครงการ พบว่าการนำกฎหมายไปใช้ในทางปฏิบัติส่วนใหญ่จะไม่ประสบความสำเร็จ โดยมักจะสร้างอุปสรรคกับองค์กรวิจัยและนักวิจัยในประเทศนั้นๆ เนื่องจากกฎหมายและกฎระเบียบเหล่านี้กลายเป็นอุปสรรคให้แก่งานวิจัยและพัฒนา เช่น ทำให้การดำเนินการวิจัยนั้นล่าช้า หรือทำให้ต้องยกเลิกการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาโครงการไปในที่สุด ทั้งนี้ ในระยะเวลาต่อมาประเทศฟิลิปปินส์ จึงดำเนินการบัญญัติกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ฉบับใหม่ขึ้นมาใช้แทนที่กฎระเบียบเดิมและประเทศโคลัมเบียก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่กำลังทำการปรับปรุงกฎหมายให้สามารถนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

กฎระเบียบที่ควบคุมการเข้าถึงหรือการเคลื่อนย้ายทรัพยากรชีวภาพทั้งในระดับประเทศ หรือระหว่างประเทศนี้มีผลต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ องค์กรวิจัยและพัฒนาโดยเฉพาะทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพ ควรจะเตรียมความพร้อมในการดำเนินการเรื่องการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างเป็นสากล ดังนั้น จึงไม่ควรละเลยกฎระเบียบเหล่านี้ และจำเป็นต้องถือปฏิบัติทุกครั้งที่มีการนำทรัพยากรชีวภาพมาใช้ใน

³ ดูรายละเอียดใน Carrizosa, S. et.al. (eds.). 2004. Accessing Biodiversity and Sharing the Benefits: Lessons from Implementing the Convention on Biological Diversity, IUCN Environment Policy and Law Paper No. 54

งานวิจัยและพัฒนา ตลอดจนควรมีการบริหารจัดการเรื่องการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรอย่างเป็นระบบ แม้ว่างานวิจัยนั้นที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นองค์ความรู้และไม่มีโอกาสนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ก็ตาม การบริหารจัดการเรื่องการใช้ทรัพยากรชีวภาพจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้องค์กรวิจัยพัฒนานั้นใช้ทรัพยากรชีวภาพได้อย่างถูกต้องตามหลักสากล และจะช่วยให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรเอง

1.2 ความจำเป็นในการทำงานวิจัย

ปัจจุบันการศึกษาเรื่องกฎหมายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทยยังมีอยู่ในวงจำกัด⁴ และรายงานและผลงานวิจัยการศึกษาสถานภาพและผลกระทบจากการใช้กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาด้านทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทยยังมีอยู่น้อยมาก ทำให้ข้อมูลเรื่องการบังคับใช้กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่มีอยู่ในประเทศไทยนั้นยังไม่ชัดเจน อีกทั้งยังไม่ทราบว่า การใช้กฎระเบียบดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในองค์กรวิจัยและพัฒนาด้านทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย คาดว่าผลการศึกษาของโครงการวิจัยนี้จะสามารถนำมาเป็นข้อมูลหรือองค์ความรู้ในการ

1. ประเมินประสิทธิภาพในการใช้กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทยโดยเน้นการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชเป็นกรณีศึกษา
2. ประเมินการบริหารจัดการด้านกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชเป็นกรณีศึกษา

---

⁴ โปรดดู (1) เลอสรร ธนสุกาญจน์ และคณะ, รายงานโครงการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพที่ยั่งยืน: การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ เสนอต่อ คณะกรรมการบริหารโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย. 2541. (2) เลอสรร ธนสุกาญจน์ และคณะ, รายงานโครงการสัญญาการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรม เสนอต่อ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ. 2543. (3) จักรกฤษณ์ ครอบพจน์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยกฎหมายด้านทรัพยากรชีวภาพของประเทศไทย สนับสนุนทุนโดย สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ. 2545. และ (4) สมชาย รัตน์เชื้อสกุล, รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ เรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช : ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย สนับสนุน โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549.

3. ประเมินผลกระทบของกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีชีวภาพในประเทศไทย

1.3 วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันในเรื่องการบริหารจัดการด้านกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนา โดยใช้การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพพืชเป็นกรณีศึกษา
2. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของกฎระเบียบที่มีต่อการดำเนินงานวิจัยด้านทรัพยากรชีวภาพ โดยมุ่งเน้นที่การศึกษาผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย
3. เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รวมทั้งแนวทางการบริหารจัดการเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่องค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพพืชเพื่อเป็นการส่งเสริมให้การดำเนินการวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีชีวภาพเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.4 ขอบเขตการดำเนินงาน

1. ดำเนินการจัดทำวรรณกรรมปริทัศน์ ในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพตามหลักการที่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพกำหนดไว้
2. ดำเนินการจัดทำแบบสอบถามเรื่องความตระหนักและการใช้กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรพัฒนาและวิจัยต่างๆ ในประเทศไทย โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชเป็นกรณีศึกษา
3. ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญ นักวิจัยอาวุโส หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ในหน่วยงานที่ทำงานวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพในการวิจัย เช่น สถาบันวิจัย องค์กรวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยต่างๆ (โดยจะมุ่งเน้นที่การทำงานวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพพืช) รวมทั้ง หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบในการออกกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย
4. ดำเนินการจัดงานสัมมนาระดมความเห็นเฉพาะกลุ่ม โดยมุ่งเน้นที่นักวิจัยในสถาบันวิจัยและองค์กรวิจัยต่างๆ

5. ดำเนินการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาร่างรายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์จำนวน 1 ครั้ง
6. สรุปรายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์ โดยประมวลและสังเคราะห์เป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รวมทั้งแนวทางการบริหารจัดการเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ องค์การวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย เพื่อให้การดำเนินการวิจัยและพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ

1. รายงานฉบับสมบูรณ์
2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับองค์การวิจัยและพัฒนาเพื่อการดำเนินการบริหารจัดการการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ในงานวิจัยและพัฒนาเพื่อให้การดำเนินการวิจัยและพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 2

สถานการณ์ปัจจุบันของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ ทรัพยากรชีวภาพในระดับระหว่างประเทศ

2.1 ความเป็นมาของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากร ชีวภาพ

การแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพโดยเฉพาะทรัพยากรชีวภาพพืชนั้นมีมาแต่โบราณนับตั้งแต่โคลัมบัสออกเดินเรือไปข้ามมหาสมุทรไปยังซีกโลกต่างๆ ซึ่งการเดินทางครั้งนั้นไม่เพียงแต่เป็นการไปเยือนประเทศที่แตกต่าง แต่ยังมี การนำเอาทรัพยากรชีวภาพโดยเฉพาะพืชประเภทเครื่องเทศ และซาออกจากประเทศถิ่นกำเนิดนั้น ซึ่งอาจจัดได้ว่าเป็นการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพพืชในยุคแรก หลังจากนั้นเมื่อการคมนาคมเริ่มเจริญขึ้น และมีการติดต่อทางการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น การนำทรัพยากรชีวภาพจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งกลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญปฏิบัติ โดยการนำทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้ออกไปนั้นทำได้โดยอิสระ และไม่มี การเก็บค่าธรรมเนียมใดๆ ยกเว้นในกรณีที่เป็นการซื้อขาย

การเคลื่อนย้ายทรัพยากรชีวภาพโดยเฉพาะทรัพยากรชีวภาพพืชนั้นเด่นชัดมากขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) ได้ให้ทุนสนับสนุนโครงการปรับปรุงพันธุ์พืชซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีอาหารเพียงพอแก่ประชากรโลกโดยเฉพาะประชากรในประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้นในการปรับปรุงพันธุ์นั้นโครงการเหล่านี้จึงเน้นที่ชนิดพืชที่เป็นอาหารหลักของประชากรโลก เช่น ข้าว ข้าวสาลี และข้าวโพด เป็นต้น การสนับสนุนดังกล่าวนี้ดำเนินการโดยการจัดตั้งศูนย์นานาชาติเพื่อการปรับปรุงพันธุ์พืชในแหล่งที่มีชนิดพืชที่ต้องการปรับปรุงนั้นอยู่อย่างสมบูรณ์ ปรากฏว่าแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชอาหารเหล่านี้อยู่ในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งสิ้น เช่น การจัดตั้งศูนย์นานาชาติเพื่อการปรับปรุงข้าวโพด ข้าวสาลี (International Maize and Wheat Improvement Centre: CIMMYT) เพื่อเป็นศูนย์กลางการปรับปรุงพันธุ์ข้าวโพดและข้าวสาลีที่ประเทศเม็กซิโก หรือสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (International Rice Research Centre: IRRI) ที่ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นต้น การจัดทำโครงการการปรับปรุงพันธุ์ในประเทศกำลังพัฒนาในยุคนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของการปฏิวัติเขียว หรือ Green Revolution ซึ่งนอกจากจะเป็นการปรับปรุงพันธุ์พืชอาหารให้มีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการเก็บเชื้อพันธุกรรมพืชที่ได้มาจากแหล่งกำเนิดต่างๆ ในโลกด้วย และการเคลื่อนย้ายพันธุกรรมพืชเหล่านี้ทำกันอย่างอิสระไม่มีข้อผูกพันใดๆ

ต่อมาเริ่มมีข้อถกเถียงในเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ประโยชน์ โดยมีการตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศพัฒนาแล้วนิยมนำทรัพยากรชีวภาพที่ได้จากประเทศกำลังพัฒนาไปทำการวิจัยค้นคว้าจนกระทั่งได้ผลิตภัณฑ์ที่นำไปใช้เชิงพาณิชย์ได้ หากแต่ไม่มี การแบ่งปันผลประโยชน์ใดๆ

กลับคืนสู่ประเทศที่เป็นเจ้าของทรัพยากรชีวภาพ⁵ ข้อถกเถียงในเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ได้รับความสนใจจากองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organisation of the United Nations หรือ FAO) ซึ่งพยายามทำหน้าที่ประสานความเข้าใจระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนาในการสร้างข้อตกลงเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพพืช โดยกลไกที่ใช้คือ ข้อมติระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (International Undertaking on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture) ซึ่งทำการตกลงกันเป็นระยะๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2526 จนถึงปี 2534 และได้มีการจัดทำมติองค์การอาหารและการเกษตรที่วางหลักการเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพพืช หลักการที่สำคัญที่ข้อตกลงระหว่างประเทศฯ วางไว้คือการกำหนดให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็นมรดกของมวลมนุษยชนและสามารถนำไปใช้ได้โดยไม่มีข้อจำกัด⁶ นอกจากนี้ยังกล่าวเพิ่มอีกว่าหลักการนี้ไม่ขัดแย้งกับสิทธิภายใต้การคุ้มครองพันธุ์พืช⁷ และเพื่อเป็นการสร้างสมดุลระหว่างสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์และเกษตรกร ข้อตกลงระหว่างประเทศนำเสนอสิทธิเกษตรกร⁸ (Farmers' Rights) ขึ้นมาหากแต่ว่าไม่ได้มีการอนุวัติการใดๆ เกี่ยวกับสิทธิเกษตรกร

ความพยายามในการแก้ปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมในการนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชมาใช้ประโยชน์จัดได้ว่าไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากข้อตกลงระหว่างประเทศฯ นั้นมีสถานะเป็นข้อตกลงที่ไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย อีกทั้งประเทศพัฒนาแล้วไม่ให้ความช่วยเหลือทางการเงินในการอนุวัติการเรื่องสิทธิเกษตรกร ทำให้ข้อตกลงระหว่างประเทศฯ ไม่มีบทบาทในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการนำทรัพยากรพันธุกรรมพืชไปใช้ประโยชน์

ข้อถกเถียงในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพนั้นยิ่งทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเมื่อมีประเด็นเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในระหว่างปี ค.ศ. 1980s ประเทศพัฒนาแล้วนำโดยประเทศสหรัฐอเมริกา มีความพยายามที่จะให้ประเทศกำลังพัฒนาเคารพในสินค้าที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาเป็นแหล่งผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ลอกเลียนแบบโดยเฉพาะสินค้าประเภทบันเทิง เช่น เทปเพลง วิดีโอเทป และผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียง เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า นาฬิกา เป็นต้น การขายสินค้าลอกเลียนแบบเหล่านี้ถูกเรียกว่าเป็นการกระทำแบบโจรสลัด (pirate) ซึ่งก่อให้เกิดประเทศเจ้าของสินค้านั้นขาดทุน ในที่สุดสหรัฐอเมริกาได้นำมาตรการแบบต่างๆ มาใช้เพื่อให้ประเทศพัฒนาแล้วทำการปรับปรุงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา หนึ่งในมาตรการที่สหรัฐอเมริกานำมาใช้คือการนำประเด็นเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเข้าสู่เวทีเจรจาการค้า

⁵ ดูข้อมูลเพิ่มเติมใน Fowler, C. and Mooney, P. 1990. Shattering: Food, Politics and the Loss of Genetic Diversity. The University of Arizona Press. และ Pistorius, R., and van Wijk, J. 1999. The Exploitation of Plant Genetic Information: Political Strategies in Crop Development. CABI Publishing.

⁶ ข้อมติที่ 8/83 ในการประชุมครั้งที่ 22nd ขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ

⁷ ข้อมติที่ 4/89 ในการประชุมครั้งที่ 25th ขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ

⁸ ข้อมติที่ 5/89 ในการประชุมครั้งที่ 25th ขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ

ระหว่างประเทศ ซึ่งเมื่อการเจรจาการค้านั้นเสร็จสิ้นได้มีการจัดตั้งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) ขึ้นมาเพื่อเป็นองค์กรที่ดูแลการค้าระหว่างประเทศ ผลจากการจัดตั้งองค์การการค้าโลกคือการจัดทำข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศขึ้นมาให้ประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลกอนุวัติการ ซึ่งหนึ่งในข้อตกลงระหว่างประเทศในการจัดตั้งองค์การการค้าโลกได้แก่ข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยการค้าที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา หรือข้อตกลงทริปส์ (Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights) ซึ่งเป็นข้อตกลงที่กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของกฎระเบียบด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ประเทศที่เป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกจะต้องปฏิบัติตาม มาตรฐานเหล่านี้ได้แก่มาตรฐานกฎระเบียบทรัพย์สินทางปัญญาที่ประเทศพัฒนาแล้วมีใช้อยู่ ประเทศสมาชิกที่ปฏิเสธการอนุวัติการตามข้อตกลงทริปส์นี้จะก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านการค้าระหว่างประเทศ เช่น การคว่ำบาตรทางการค้า ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวงให้กับประเทศเหล่านั้น

ความสำเร็จของประเทศพัฒนาแล้วในการทำให้ประเทศกำลังพัฒนาปรับปรุง หรือจัดทำกฎระเบียบทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นไปตามมาตรฐานของข้อตกลงทริปส์นั้นทำให้มีการเรียกร้องความเป็นธรรมในเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์มีมากขึ้น ประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นเจ้าของทรัพยากรชีวภาพมองเห็นความไม่เป็นธรรมในลักษณะที่ว่าทรัพยากรชีวภาพถูกนำออกจากประเทศของตนโดยไม่มีข้อจำกัด หรือในสภาพสินค้าราคาถูก ภายใต้หลักการทรัพยากรเป็นสมบัติของมวลมนุษยชน จากนั้นถูกนำไปทำการวิจัยและพัฒนา จนกระทั่งได้สารหรือ ผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ มีมูลค่าทางพาณิชย์และได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา แต่ผู้ที่นำทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้ไปไม่เคยแบ่งปันผลประโยชน์กลับคืนมาสู่ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพนั้นเลย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือทรัพยากรชีวภาพในประเทศที่กำลังพัฒนาคือวัตถุดิบเริ่มต้นที่ประเทศที่พัฒนาแล้วใช้ในการพัฒนาด้วยเทคโนโลยีที่ตนมีอยู่ให้กลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าสร้างรายได้ให้กับประเทศเหล่านั้นอย่างมากมาย ในขณะที่ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพแทบจะไม่เคยได้รับสิ่งตอบแทนจากการดูแลรักษาหรืออนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้เลย ซึ่งต่อมาได้มีการให้คำนิยามการกระทำดังกล่าวว่า **โจรสลัดทางชีวภาพ (Biopiracy)**

ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่าโจรสลัดทางชีวภาพหมายถึงการนำทรัพยากรชีวภาพจากแหล่งอื่นที่มีใช้ของตนมาใช้ในการทำวิจัยและพัฒนาแล้วนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นมาไปทำการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา หรือ ไปใช้เชิงพาณิชย์โดยไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรชีวภาพดังกล่าวไปสู่แหล่งที่มาของทรัพยากรชีวภาพนั้น ซึ่งปัจจุบันกรณีที่เกิดขึ้นได้ว่าเป็นลักษณะโจรสลัดทางชีวภาพมีอยู่มากมายทั่วโลก⁹ ส่วนกรณีตัวอย่างของโจรสลัดทางชีวภาพที่มีการ

⁹ หน่วยงานที่ให้ข้อมูลเรื่องโจรสลัดทางชีวภาพของประเทศไทยได้แก่ มูลนิธิชีววิถี (www.biothai.net) หรือในต่างประเทศนั้นมีหลายหน่วยงานที่ให้ข้อมูลและติดตามเรื่องโจรสลัดชีวภาพ เช่น GRAIN (www.grain.org) หรือ International Development Research Centre (http://www.idrc.ca/en/ev-1-201-1-DO_TOPIC.html) ซึ่ง IDRC ได้จัดทำเว็บไซต์เฉพาะเรื่องโจรสลัดชีวภาพไว้

กล่าวถึงมากที่สุดในประเทศไทย คือกรณีเป็ดน้ำน้อย ที่บริษัทยาจากประเทศญี่ปุ่นนำพีชชนิดนี้ไปทำการวิจัยและพัฒนาจนได้สารที่ชื่อว่า เปลาโนทอล ที่มีคุณสมบัติในการรักษาโรคกระเพาะ มีการจดสิทธิบัตรกระบวนการผลิตสารดังกล่าวและในที่สุดมีการผลิตยาที่มีชื่อทางการค้าว่า เคลเนค จากสารสกัดดังกล่าว โดยไม่มีหลักฐานใดแสดงว่าบริษัทยาได้แบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการขายยา ดังกล่าวให้กับประเทศไทย ข้อถกเถียงในเรื่องความไม่เป็นธรรมในการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ดำเนินต่อไปอย่างไม่ใช่ข้อยุติจนกระทั่งการถือกำเนิดของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ

2.2 อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity)

อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพนั้นเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อมที่ถูกจัดทำขึ้นมาเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ จากนิยามของทรัพยากรชีวภาพจะเห็นได้ว่าทรัพยากรชีวภาพนั้นหมายถึงความถึงสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ได้แก่ พืช สัตว์ จุลินทรีย์ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปที่ยังมีชีวิตอยู่หรือไม่มีชีวิตแล้ว เช่น ซากพืช ซากสัตว์ อีกทั้งยังรวมถึงข้อมูลทางพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นด้วย ทำให้กล่าวได้ว่าทรัพยากรชีวภาพนั้นมีความหลากหลาย และความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้ทำให้เกิดการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตามความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพได้สูญหายและถูกทำลายไปอย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้ความหลากหลายเหล่านี้ลดลงไปในอัตราที่รวดเร็วก็คือการกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งเป็นการทำลายแหล่งของความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญ ด้วยการตระหนักถึงภาวะวิกฤตของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่โลกกำลังเผชิญอยู่ ทำให้มีการเรียกร้องที่จะอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและสารพันธุกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ รวมทั้งคุณค่าในด้านอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม

เพื่อตอบสนองต่อภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นต่อความหลากหลายทางชีวภาพ โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติจึงได้จัดทำอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity หรือ CBD) ขึ้น อนุสัญญานี้ได้เปิดให้มีการลงนามในการประชุมสุดยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 และขณะนี้ประเทศไทยให้สัตยาบันแล้วจำนวน 191 ประเทศ¹⁰

อนุสัญญานี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ¹¹ คือ

---

www.captainhookawards.org; นอกจากนี้ McGown ได้รวบรวมตัวอย่างกิจกรรมที่จัดว่าเป็น โจรสลัดทางชีวภาพ ในทวีปแอฟริกาไว้ โดยดูได้จาก McGown J. 2006. Out of Africa: Mysteries of Access and Benefit Sharing. Edmonds Institute in cooperation with African Centre for Biosafety. (www.edmonds-institute.org/outofafrica.pdf เข้าเมื่อ กรกฎาคม 2552)

¹⁰ ข้อมูลเมื่อ พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ซึ่งจากข้อมูลนี้ประเทศไทยเป็นประเทศล่าสุดที่ให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 และมีผลเป็นสมาชิกของอนุสัญญา เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547

¹¹ มาตรา 1 ของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ

1. เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของโลกเพื่อประโยชน์ของชนรุ่นต่อไป
  2. เพื่อการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน
  3. เพื่อให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างเป็นธรรม
- เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ อนุสัญญาฯ ได้กำหนดกรอบและนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ โดยส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ในดินแดนของตนเอง อนุสัญญาฯ ได้วางหลักการต่างๆ ไว้ ดังสรุปใน ตารางที่ 2

ตารางที่ 1 แสดงสาระสำคัญของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพกำหนดขึ้นเพื่อให้ภาคีสมาชิกปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่อนุสัญญาฯ ได้วางไว้

<p>อนุสัญญาฯ วางพันธกรณีให้ภาคีสมาชิกต้อง</p> <ul style="list-style-type: none"> ● วางกลยุทธ์ แผน และโปรแกรมระดับชาติเพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ● จำแนก วินิจฉัย และติดตามตรวจสอบองค์ประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญ ● วางระบบพื้นที่คุ้มครอง จัดการทรัพยากรชีวภาพ พื้นที่ระบบนิเวศเสื่อมโทรม ควบคุมชนิดพันธุ์ต่างถิ่น และคุ้มครองชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคาม ● จัดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่ออนุรักษ์พืช สัตว์ จุลินทรีย์ นอกถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ และนำมาตรกรพื้นที่ฟู พื้นที่สภาพและนำกลับคืนสู่ธรรมชาติ มาใช้กับพื้นที่ที่ถูกคุกคาม ● ดำเนินมาตรการเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้งให้แรงจูงใจทางเศรษฐกิจและสังคม ● วางโปรแกรมฝึกอบรม ให้การศึกษา และการวิจัย ● เชื้ออำนาจการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมบนเงื่อนไขการตกลงร่วมกัน และภายใต้การเห็นชอบซึ่งได้แจ้งล่วงหน้าต่อภาคีผู้ให้ทรัพยากรพันธุกรรม ● ส่งเสริมการเข้าถึงเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง ● ส่งเสริมความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์และวิชาการ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ● จัดหาเงินทุนสำหรับให้ประเทศกำลังพัฒนาได้อนุวัติการตามอนุสัญญาฯ
--

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2539

2.3 ทรัพยากรชีวภาพ: จากมรดกร่วมของมวลมนุษย์สู่สิทธิอธิปไตยของรัฐ

อนุสัญญาฯ ช่วยทำให้กรณีพิพาทเรื่องความไม่เป็นธรรมในการนำทรัพยากรชีวภาพลดลงได้ เนื่องจากอนุสัญญาฯ ได้เปลี่ยนหลักการของการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ โดยได้ยกเลิกแนวคิดที่ว่าทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของมวลมนุษย์และเสนอแนวคิดใหม่ที่มนุษย์ควรมีต่อการใช้ทรัพยากรชีวภาพขึ้นโดยกล่าวว่าประเทศหรือรัฐมีสิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรชีวภาพในเขตแดนของตน และรัฐบาลแต่ละประเทศมีอำนาจในการกำหนดหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศของตน¹²

นอกจากการสร้างแนวความคิดใหม่เรื่องสิทธิอธิปไตยในทรัพยากรชีวภาพภายใต้อาณาเขตของรัฐแล้ว อนุสัญญาฯ ได้วางหลักการที่เรียกว่า การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพขึ้นมาซึ่งหลักการเหล่านี้ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นที่มาของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่นำมาพัฒนาใช้กันในปัจจุบัน โดยอนุสัญญาฯ ได้กำหนดหลักการการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพไว้ในมาตรา 15 ภายใต้หัวข้อการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม มาตรานี้กำหนด หลักเกณฑ์ที่ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพควรนำไปปฏิบัติในการพิจารณาเพื่อการอนุญาตการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศหรือในเขตแดนของตน โดยหลักการการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่อนุสัญญาฯ นำเสนอคือ การแสดงความยินยอมซึ่งได้แจ้งล่วงหน้า (Prior Informed Consent) การตกลงร่วมกัน (Mutually Agreed Terms) และการแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing)

1) ความยินยอมซึ่งได้แจ้งล่วงหน้า (Prior Informed Consent) ความยินยอมที่ได้แจ้งล่วงหน้าเป็นหลักการที่ปฏิบัติใช้ในวงการแพทย์โดยแพทย์หรือผู้ให้การดูแลรักษาที่จะทำการรักษา หรือการปฏิบัติใดๆ ต่อผู้รับการปฏิบัติ แพทย์ หรือผู้ทำการดูแลรักษามีหน้าที่ที่จะต้องแจ้งให้ผู้ได้รับการดูแลรักษาทราบถึงความเสี่ยง หรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อร่างกายเมื่อใช้กระบวนการดูแลรักษานั้นๆ เพื่อที่ผู้ที่จะได้รับการดูแลรักษานั้นสามารถตัดสินใจว่าจะเข้าทำการดูแลรักษาด้วยกระบวนการหรือกรรมวิธีดังกล่าวหรือไม่¹³ อนุสัญญาฯ นำหลักการนี้มาใช้กับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยหมายความว่าผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพมีหน้าที่ส่งแผนการวิจัยและพัฒนาไปพร้อมกับการยื่นขออนุญาตเพื่อทำการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบของประเทศผู้จัดหาทรัพยากร

¹² อารัมภบท มาตรา 3 และมาตรา 15 (1) ของอนุสัญญาฯ

¹³ Black's law dictionary by Henry Campbell Black 6th ed. กล่าวไว้ว่า 'Informed consent is the name for a general principle of law that a physician has a duty to disclose what a reasonably prudent physician in the medical community in the exercise of reasonable care would disclose to his patient as to whatever grave risks of injury might be incurred from a proposed course of treatment, so that a patient, exercising ordinary care for his own welfare, and faced with a choice of undergoing the proposed treatment, or alternative treatment, or none at all, may intelligently exercise his judgment by reasonably balancing the probable risks against the probable benefits'. หน้า 779.

ชีวภาพ¹⁴ นอกจากนั้นผู้เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพจะต้องเตรียมข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่ตนต้องการเข้าถึงและส่งข้อมูลเหล่านี้ให้กับหน่วยงานรับผิดชอบของประเทศผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพด้วย

2) การตกลงร่วมกัน (Mutually Agreed Terms) เมื่อประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพอนุญาตให้มีการเข้าถึงหรือใช้ทรัพยากรชีวภาพของตน ผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพและผู้ที่ต้องการใช้ทรัพยากรชีวภาพ จะทำการเจรจาเพื่อตกลงเงื่อนไขการอนุญาตให้ใช้ทรัพยากรชีวภาพจนได้ข้อตกลงที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งองค์ประกอบของข้อตกลงนั้นจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับการเจรจาต่อรอง หรือลักษณะของงานวิจัย

3) การแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit Sharing) หนึ่งในข้อตกลงที่เจรจาและเห็นพ้องกันนั้นจะต้องมีเงื่อนไขเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างเป็นธรรมด้วย มาตรา 16 ของอนุสัญญาฯ กำหนดเรื่องการเข้าถึงและการถ่ายทอดเทคโนโลยี ข้อกำหนดนี้เป็นข้อแลกเปลี่ยนกับการอนุญาตให้ใช้ทรัพยากรชีวภาพ อนุสัญญาฯ ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่เป็นประเทศที่มีเงินทุนสูงกว่าและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ากว่าประเทศกำลังพัฒนา แต่มีทรัพยากรชีวภาพที่จำกัด ส่วนประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มีทรัพยากรชีวภาพอยู่อุดมสมบูรณ์ หากว่ามีข้อจำกัดในเรื่องความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและเงินทุน ดังนั้นเมื่อมาตรา 15 นั้นกำหนดให้ประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพอำนวยความสะดวกเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ โดยข้อแลกเปลี่ยนคือการแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งผลประโยชน์รูปแบบหนึ่งที่อนุสัญญาฯ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนคือ ซึ่งโอกาสในการถ่ายทอดเทคโนโลยีนั้นน่าจะเป็นการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากประเทศพัฒนาแล้วไปสู่ประเทศกำลังพัฒนา และเทคโนโลยีที่ถ่ายทอดนั้นควรเป็นเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนและไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

2.4 กฎระเบียบระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพหลังอนุสัญญาฯ

หลักการเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในอนุสัญญาฯ เป็นที่รู้จักและยอมรับในระดับสากลนั้นส่งผลให้เรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเป็นเรื่องที่นานาประเทศให้ความสนใจ และทำให้กฎระเบียบระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่บัญญัติขึ้นมาหลังการถือกำเนิดของอนุสัญญาฯ นำหลักการของอนุสัญญาฯ มาประยุกต์ใช้ ปัจจุบัน

¹⁴ Biber-Klemm, S. and Martinez, S. Access and Benefit Sharing: Good Practice for Academic Research on Genetic Resources. Swiss Academy of Sciences. Bern Switzerland. หน้า 12.

นี้กฎระเบียบระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมาภายหลังการก่อตั้งอนุสัญญาฯ ได้แก่

2.4.1 สนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร อยู่ภายใต้การดูแลขององค์การอาหารและการเกษตร

2.4.2 แนวปฏิบัติบอมน่ว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม

2.4.3 ระเบียบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ (อยู่ระหว่างการเจรจาจัดทำ)

2.4.1 สนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร อยู่ภายใต้การดูแลขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, ITPGRFA)

สนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร หรือ ITPGRFA ภายใต้การดูแลขององค์การอาหารและการเกษตร เป็นความตกลงระหว่างประเทศที่พัฒนามาจากข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืช (International Undertaking on Plant Genetic Resources) ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศที่ไม่มีพันธผูกพันทางกฎหมายในเรื่องการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืช

ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่าองค์การอาหารและการเกษตรภายใต้องค์การสหประชาชาติได้พยายามที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืช โดยใช้ข้อตกลงระหว่างประเทศ เป็นเครื่องมือ หากว่าความพยายามนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ อย่างไรก็ตามมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการหาข้อปฏิบัติในเรื่องการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร¹⁵ โดยเฉพาะในเรื่องการเข้าถึงเชื้อพันธุกรรมที่เก็บรักษาไว้ นอกสถานที่ปลูก (ex situ collections) และเรื่องสิทธิเกษตรกร ดังนั้นองค์การอาหารและการเกษตรของสหประชาชาติจึงได้นำข้อถือปฏิบัติระหว่างประเทศมาแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้หลักการนั้นสอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ จนในที่สุดกลายเป็นสนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร (สนธิสัญญาฯ) ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศที่มีผลบังคับใช้ทางกฎหมาย

¹⁵ ในการประชุมที่มีการเปิดให้ประเทศต่างๆ ลงนามในอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพเป็นครั้งแรกที่ประเทศไนโรบีนั้น ได้มีการยอมรับข้อตกลงไนโรบี (Nairobi Final Act) ในข้อตกลงนั้นมีการยอมรับในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพกับการสนับสนุนการเกษตรอย่างยั่งยืน ซึ่งเร่งให้มีการพัฒนาความช่วยเหลือและความร่วมมือระหว่างอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพกับระบบโลกเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

สนธิสัญญา จัดทำขึ้นเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2543 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2546 และขณะนี้ประเทศสมาชิกจำนวน 120 ประเทศ¹⁶ สนธิสัญญา มีวัตถุประสงค์เพื่อ “อนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมเพื่อการเกษตรอย่างยั่งยืนและความมั่นคงทางอาหาร โดยสอดคล้องกับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ”¹⁷

2.4.1.1 สนธิสัญญา กับการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชและแบ่งปันผลประโยชน์

สนธิสัญญา จัดให้มีการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช กลไกที่สนธิสัญญา ฉบับนี้วางไว้คือการสร้างระบบพหุภาคีในการเข้าถึงทรัพยากรพืชที่กำหนดไว้ในรายการจำนวน 64 ชนิด ซึ่งรายการดังกล่าวครอบคลุมพืชเกือบทุกชนิด โดยแบ่งเป็นพืชเพื่อการเพาะปลูกที่ใช้เป็นอาหารและพืชอาหารสัตว์

สนธิสัญญา กำหนดว่าทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่จะอยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีจะครอบคลุมทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรซึ่งกำหนดไว้ในภาคผนวก 1 ของสนธิสัญญา โดยทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ภายใต้ระบบพหุภาคีต้องมีลักษณะสองประการคือ ต้องเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการและการควบคุมของภาคีสมาชิก และ เป็นทรัพยากรที่เป็นข้อมูลหรือความรู้สาธารณะ โดยหลักเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ซึ่งทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีนี้กำหนดไว้ว่า ทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่ได้รับจากการเข้าถึงภายใต้สนธิสัญญา จะต้องถูกนำมาใช้เพื่อการวิจัยปรับปรุงพันธุ์ และเพื่อการฝึกอบรมการปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่ออาหารและการเกษตรเท่านั้น การใช้โดยมีวัตถุประสงค์ด้านอื่น เช่น เคมีภัณฑ์ ยา หรือการใช้ทางอุตสาหกรรมอย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับอาหารและการเกษตรจะไม่มีอยู่ในขอบเขตการบังคับของสนธิสัญญา การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่อยู่ในระบบพหุภาคีจะกระทำโดยผ่านข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุฉบับมาตรฐาน(Standard Material Transfer Agreement หรือ SMTA) ที่องค์การบริหาร (Governing Body) เป็นผู้จัดทำขึ้น ข้อตกลงการถ่ายโอนวัสดุฉบับมาตรฐานนั้นแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2549 และปัจจุบันได้มีผลบังคับใช้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนุสัญญา และ สนธิสัญญา นี้มีความแตกต่างที่สำคัญอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1) ในขณะที่อนุสัญญา วางกรอบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ แบบไม่มีการจำกัดชนิดของทรัพยากรพันธุกรรมหรือลักษณะการนำทรัพยากรชีวภาพนั้นไปใช้ประโยชน์ สนธิสัญญา นี้ใช้บังคับกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตรเท่านั้น ดังที่มาตรา 12.3 (เอ) ของสนธิสัญญา ได้กำหนดว่าการเข้าถึง

¹⁶ ข้อมูลเมื่อ กรกฎาคม 2552

¹⁷ มาตรา 1 ของสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่ออาหารและการเกษตร

ทรัพยากรพันธุกรรมพืชจะต้องกระทำเพื่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์สำหรับการวิจัยปรับปรุงพันธุ์ และการฝึกอบรมเพื่ออาหารและการเกษตร การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชเพื่อวัตถุประสงค์ในการอื่น ให้อยู่ภายใต้บังคับของข้อตกลงระหว่างประเทศอื่น เช่น อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ ภายใต้ข้อตกลงเกี่ยวกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่จะมีการจัดทำขึ้นในอนาคต

2) กลไกที่นำมาใช้ภายใต้อนุสัญญาฯ กับสนธิสัญญานั้นแตกต่างกัน โดยที่เป็นที่ชัดเจนว่ากลไกที่สนธิสัญญาฯ นำมาใช้คือการเข้าถึงผ่านระบบพหุภาคี ที่ดำเนินการภายใต้ข้อตกลงถ่ายโอนวัสดุฉบับมาตรฐาน กลไกที่จะเกิดขึ้นจากการเข้าถึงภายใต้อนุสัญญาฯ นั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นแบบทวิภาคี คือเป็นข้อตกลงระหว่างผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพ กับ ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ

สนธิสัญญาฯ กำหนดให้ผู้ที่เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมพืชในระบบพหุภาคีจ่ายค่าตอบแทนการใช้ประโยชน์ โดยจำแนกผลประโยชน์เป็นผลประโยชน์ในรูปแบบเงินและผลประโยชน์ที่เป็นเทคโนโลยี ผลประโยชน์ที่เกิดจากการแบ่งปันผลประโยชน์ตามสนธิสัญญาฯ จะไม่ได้จ่ายให้แก่ภาคีสมาชิกประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นการเฉพาะแม้ว่าประเทศนั้นจะเป็นเจ้าของทรัพยากรพันธุกรรมพืชก็ตาม หากแต่จ่ายให้แก่กองทุน ซึ่งจัดตั้งขึ้น¹⁸ ซึ่งกองทุนนี้จะถูกนำไปใช้ในกิจกรรมต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาฯ อย่างไรก็ตามกลไกการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้สนธิสัญญาฯ นี้ก็ยังขาดความชัดเจนอยู่ และทำให้เกิดข้อถกเถียงว่าสนธิสัญญาฯ จะใช้กลไกใดในการตัดสินอย่างเป็นธรรมว่าผู้ใดสมควรจะเป็นผู้รับผลประโยชน์

2.4.2 แนวปฏิบัติบอन्नว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (Bonn Guidelines on Access to Genetic Resources and Fair and Equitable Sharing of the Benefits Arising out of Their Utilization)

นับตั้งแต่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพก่อกำเนิดขึ้น เรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจจากประเทศต่างๆ และมีความพยายามที่จะพัฒนากฎระเบียบที่สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาฯ หากแต่จะเห็นได้ว่ากรนำไปใช้ทางปฏิบัตินั้นยังไม่แพร่หลาย อีกทั้งอนุสัญญาฯ นั้นกำหนดกรอบกว้างๆ แต่ไม่ได้ให้คำแนะนำหรือแนวทางการนำไปปฏิบัติที่ชัดเจน ดังนั้นสมัชชาภาคีอนุสัญญาฯ ในการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาฯ สมัยที่ 4 เมื่อ พฤษภาคม พ.ศ. 2541 ได้มีมติจัดตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่มีความสมดุลในภูมิภาคและสมัชชาภาคีอนุสัญญาฯ ในการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาฯ สมัยที่ 5 เมื่อ พฤษภาคม พ.ศ. 2543 ได้มีมติจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งการจัดตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญและคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมานี้ก็เพื่อ

¹⁸ มาตรา 19.3 (เอฟ) ของสนธิสัญญาฯ

จัดทำแนวทาง ข้อเสนอแนะ และข้อสรุป ในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้กรอบการดำเนินงานของอนุสัญญาฯ

ผลสืบเนื่องจากการประชุมคณะผู้เชี่ยวชาญ และคณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ คือการจัดทำแนวปฏิบัติบอन्नว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (Bonn Guidelines on Access to Genetic Resources and Fair and Equitable Sharing of the Benefits Arising out of Their Utilization) หรือ แนวปฏิบัติบอन्न ซึ่งแนวปฏิบัตินี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยประเทศสมาชิก รัฐ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ในการพัฒนากรอบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งกลไกเหล่านี้รวมถึง การจัดทำกฎระเบียบและการบริหาร หรือการวางนโยบาย เรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาฯ

ตารางที่ 2 แนวปฏิบัติบอन्नว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (แนวปฏิบัติบอन्न)

แนวปฏิบัติบอन्नว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (แนวปฏิบัติบอन्न)

แนวปฏิบัติบอन्नเป็นแนวทางปฏิบัติที่ไม่มีผลผูกพันทางกฎหมายที่คณะทำงานเฉพาะกิจของอนุสัญญาฯ ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อให้ประเทศสมาชิกนำไปใช้ในการพัฒนาระบบการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เหมาะสมกับประเทศของตนเอง

แนวทางปฏิบัติบอन्नวางแนวทางในเรื่อง

- บทบาท ความรับผิดชอบ และความร่วมมือ ระหว่างฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ หรือผู้จัดสรรทรัพยากรชีวภาพ
- หลักการและกลไกที่ควรปฏิบัติในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งได้แก่ ความเห็นชอบที่ได้แจ้งล่วงหน้า สาระสำคัญที่ฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรจะตกลงร่วมกัน ในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งรวมถึงมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
- ประเภทของผลประโยชน์ที่ควรทำการเจรจาต่อรอง
- กลไกในการอนุรักษ์ หรือ เก็บรักษาความรู้ นวัตกรรม และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน
- เรื่องอื่นๆ ที่อาจเกี่ยวข้องในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ เช่น การเฝ้าระวัง การส่งรายงาน การระงับข้อพิพาท

หลักการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้แนวปฏิบัติบอนน์

หลักการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้แนวปฏิบัติบอนน์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์ในอนุสัญญาฯ กล่าวคือเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน โดยให้ประเทศสมาชิกมีการวางแผน หรือการวางกลไกการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพระดับประเทศ โดยกลไกดังกล่าวควรจะเป็นไปตามหลักการเห็นชอบที่ได้แจ้งล่วงหน้า ครอบคลุมขั้นตอนตั้งแต่กิจกรรมก่อนการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ การวิจัยและพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพ การนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ หรือด้านอื่น และการแบ่งปันผลประโยชน์

หลักการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้แนวปฏิบัติบอนน์ ต้องคำนึงถึง ความแน่นอน และความชัดเจนของกฎหมาย อีกทั้งการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นต้องโปร่งใส ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎหมายและไม่ขัดแย้งกับวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาฯ นอกจากนี้ แนวปฏิบัติบอนน์ได้วางแนวทางในการจัดการเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพไว้ด้วย โดยมีข้อเสนอแนะว่าประเทศที่เป็นเจ้าของทรัพยากรชีวภาพควรมีหน่วยงานกลาง (**focal point**) ที่ทำหน้าที่เป็นผู้อนุญาต และควรมีการวางแผนหรือข้อกำหนดในการเข้าถึงในระดับต่างๆ อย่างชัดเจน กระบวนการในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นควรเป็นกระบวนการที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อนและมีค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด อีกทั้งยังกำหนดรายการ หรือข้อมูล ที่หน่วยงานรับผิดชอบของประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพควรตรวจสอบหรือร้องขอจากผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเมื่อทำการพิจารณาอนุมัติการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ เช่น วัตถุประสงค์ในการขอเข้าถึงและผลที่คาดว่าจะได้รับ ชนิดของทรัพยากรชีวภาพที่จะขอเข้าถึง หน่วยงานที่จะมีความร่วมมือกับผู้ขอเข้าถึง ความเป็นไปได้ที่จะมีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพ การดูแลรักษาข้อมูลที่เป็นความลับ เป็นต้น

ในขั้นตอนการจัดการเรื่องข้อตกลงร่วมกัน (**mutually agreement**) แนวปฏิบัติบอนน์เสนอหลักการพื้นฐานในการดำเนินการเจรจาข้อตกลงร่วมกัน เช่น กฎระเบียบจะต้องแน่นอนและชัดเจน และควรมีกลไกที่ทำให้ค่าดำเนินการเจรจาต่อรองน้อยที่สุด (เช่น การเจรจาตกลงควรทำเป็นลายลักษณ์อักษรและดำเนินการให้เสร็จภายในระยะเวลาที่เหมาะสม ควรมีการจัดทำกรอบข้อตกลงมาตรฐานที่สามารถนำมาปรับใช้ได้เร็วขึ้นเมื่อมีการขอเข้าถึงซ้ำอีกครั้ง หรือควรทำการพัฒนาสัญญาการถ่ายโอนวัสดุชีวภาพมาตรฐานสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพประเภทหนึ่งๆ หรือการใช้ลักษณะหนึ่งๆ¹⁹ เป็นต้น) นอกจากนี้แนวปฏิบัติบอนน์ยังนำเสนอเนื้อหาที่จำเป็นจะต้องมีในการเจรจาตกลงร่วมกัน เช่น ชนิดของทรัพยากรชีวภาพที่จะมีการเข้าถึง เงื่อนไขการใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้นๆ หรือ การดูแลการเก็บรักษาความลับ การแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นต้น

¹⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 4

การแบ่งปันผลประโยชน์

กลไกการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นวัตถุประสงค์หลักข้อหนึ่งของอนุสัญญาฯ การแบ่งปันผลประโยชน์นั้นไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน ผลประโยชน์ที่จะทำการแบ่งปันขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายผู้ให้ทรัพยากรชีวภาพและฝ่ายผู้เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ แต่สิ่งที่ควรคำนึงถึงเมื่อมีการตกลงกันในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์คือ รูปแบบของผลประโยชน์ที่สามารถแบ่งปัน ซึ่งรูปแบบนั้นมีทั้งที่อยู่ในรูปเงิน และรูปแบบที่ไม่ใช่เงิน เช่น การเข้าถึงข้อมูลและผลงานวิจัยและพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยี การเข้าร่วมวิจัย การพัฒนาความรู้ความสามารถของนักวิจัยท้องถิ่น การเข้ารับการศึกษาอบรม เป็นต้น²⁰

อื่นๆ

แนวปฏิบัติบนนั้นนำเสนอแนวทางที่สนับสนุนให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพปฏิบัติตามกฎระเบียบที่จัดทำขึ้น ให้มีกลไกการเฝ้าระวังว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพนั้นเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้หรือไม่ รวมถึงแนวทางการระงับข้อพิพาท และการกำหนดบทลงโทษในกรณีที่มีการละเมิดกฎระเบียบ หรือนโยบายของรัฐด้านการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ

2.4.3 ระเบียบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ (International Regime on Access and Benefit Sharing)

ระเบียบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นกำลังอยู่ระหว่างการเจรจาตกลง ซึ่งแนวความคิดในการจัดตั้งระเบียบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นเกิดขึ้นเมื่อคราวประชุมสุดยอดแห่งโลกว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน หรือ World Summit on Sustainable Development (WSSD) เมื่อเดือนกันยายน 2545 ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก สาธารณรัฐแอฟริกาใต้ โดยที่ประชุมได้เรียกร้องให้ประเทศต่างๆ มีการตกลงระเบียบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์เพื่อเป็นการส่งเสริม และรับประกันว่ามีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมจากการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ตามไม่มีความชัดเจนถึงความจำเป็นในการจัดตั้งระเบียบระหว่างประเทศฯ นี้

²⁰ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ, “การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์, 2550, น 28 (ข้อ 8 การแบ่งปันผลประโยชน์)

สมัชชาภาคีอนุสัญญาฯ ได้มอบหมายให้คณะทำงานเฉพาะกิจว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพดำเนินการเจรจาต่อรองเรื่องระบอบระหว่างประเทศ ซึ่งคณะทำงานเฉพาะกิจฯ ได้จัดประชุมเพื่อเจรจาในเรื่องระบอบระหว่างประเทศ ขึ้นแล้ว 7 ครั้ง โดยการประชุมครั้งล่าสุดนั้น จัดขึ้นเมื่อวันที่ 2-8 เมษายน พ.ศ. 2552 ณ องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) กรุงปารีส ประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส ประเทศไทยได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมเจรจาซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญของหน่วยงานต่างๆ จาก 3 กระทรวงหลัก คือ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานดังต่อไปนี้ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมปศุสัตว์

ในการประชุมครั้งสุดท้ายนี้เป็นการเจรจาในกรอบของเอกสาร Operational text ซึ่ง Conference of Parties ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ครั้งที่ 9 (COP 9) ได้กำหนดประเด็นเจรจาไว้ 5 ประเด็น คือ (1) วัตถุประสงค์ (2) ขอบเขต (3) การปฏิบัติตาม (4) การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม และ (5) การเข้าถึง ซึ่งคณะเจรจาประเทศไทยได้กำหนดท่าทีเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างต่อไปนี้

ก. **วัตถุประสงค์ (objective)** โดยประเทศไทยให้การสนับสนุนให้มีการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ของอนุสัญญาฯ ด้วยความเชื่อที่ว่าระบอบนานาชาติจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดูแลการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น นวัตกรรมและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง (genetic resources and associated traditional knowledge, innovations and practices) ตลอดจนระบอบนานาชาติจะสร้างความมั่นใจในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม

ในการนี้ ผู้แทนไทยเสนอวัตถุประสงค์ของระบอบ ดังต่อไปนี้

- ให้มีการกำกับดูแลอย่างโปร่งใสในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น นวัตกรรมและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง (regulating access to genetic resources, and associated traditional knowledge, innovation and practices)
- ให้มีหลักประกันในเรื่องของเงื่อนไขและมาตรการในการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม (ensuring the conditions and measures for fair and equitable sharing of benefits arising out of their utilization)
- ให้มีหลักประกันการปฏิบัติตามในประเทศของผู้ใช้ ด้วยกฎหมายและข้อกำหนดระดับชาติ PIC และ MAT ของประเทศผู้ให้และผู้ใช้ทรัพยากร (securing compliance in user countries with national laws and requirements, including PIC (prior informed consent) and MAT (mutually agreed terms), of the country providing those resources or of the Party that has acquired those resources in accordance with the Convention on Biological Diversity)

ข. ขอบเขต (scope) ในเรื่องนี้ประเทศไทยมีท่าทีในการประชุมครั้งที่ผ่านมารวว่า ขอบเขตของ ระเบียบระหว่างประเทศควรครอบคลุมทรัพยากรพันธุกรรมทุกชนิดและอนุพันธ์ หากมีการกำหนดค่านิยมของอนุพันธ์ที่ชัดเจน และไม่รวมถึงทรัพยากรพันธุกรรมมนุษย์ และท่าทีดังกล่าวยังสะท้อนในท่าทีของประเทศไทยในการประชุมคราวนี้ กล่าวคือ ครอบคลุมการเข้าถึง และการส่งเสริมและการปกป้องการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรพันธุกรรม และความรู้ การประดิษฐ์คิดค้น และวิธีปฏิบัติที่สืบทอดตามธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรม ที่สอดคล้องกับข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม (The International Regime shall cover access to genetic resources and promotion and safeguarding of fair and equitable sharing of the benefits arising out of the utilization of genetic resources and associated traditional knowledge, innovations and practices in accordance with relevant provisions of the Convention on Biological Diversity.) และไม่ครอบคลุมทรัพยากรพันธุกรรมที่ได้รับก่อนอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2536 และทรัพยากรพันธุกรรมมนุษย์

ค. การปฏิบัติตาม (compliance) ประเทศไทยนั้น ประเทศไทย (โดยกระทรวงพาณิชย์) เป็นหนึ่งในประเทศที่ยื่นให้มีการเปิดเผยต้นกำเนิดของทรัพยากรพันธุกรรม ในการยื่นขอความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาต่อ TRIP Council ขององค์การการค้าโลก (WTO) ดังนั้นท่าทีของประเทศไทยจึงสนับสนุนการใช้ใบรับรองที่ได้รับการยอมรับระหว่างประเทศในรูปแบบของเอกสารรับรองการปฏิบัติตาม (certificate of compliance) กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องของประเทศผู้ให้ อย่างไรก็ตาม ควรมีการศึกษาความเป็นไปได้ในการนำระบบเอกสารรับรองไปบังคับใช้ “Thai Delegation appreciates the suggestion given by the meeting of the group of technical experts on an internationally

recognized certificate of origin/ source/ legal provenance. We agree that the certificate should take a vital role to provide an evidence of compliance with national regulations on access and benefit sharing, so called “certificate of compliance.” However, the practicality of the certificate itself still remains under question and needs further clarification.”

ง. การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม (fair and equitable benefit sharing) โดยทำที่ประเทศไทยเห็นด้วยกับการแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งในรูปแบบตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน โดยเน้นการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบงานวิจัยที่ไม่มีวัตถุประสงค์ทางการค้า และผลประโยชน์ในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน

“Parties shall endeavour to facilitate the sharing from access and utilization of genetic resources and associated traditional knowledge on both monetary and non monetary terms”

“Parties shall recognize the sharing of benefit for non-commercial research emphasizing on non-monetary benefit with a special attention to technology and knowledge transfer, including capacity building.”

จ. การเข้าถึง (access) ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญเรื่องการตระหนักรู้ (awareness) เกี่ยวกับข้อมูลการเข้าถึง “Parties should take necessary measures to ensure the promotion of awareness and access to information on access and benefit sharing principle under the Convention on Biological Diversity and relevant national ABS regulations.”

การเจรจาขอบระหว่างประเทศว่าด้วยการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ จะมีอีก 2 ครั้ง (ปลายปี พ.ศ. 2552 และ ต้น ปี พ.ศ. 2553) ก่อนที่จะนำผลการเจรจาเข้าสู่ที่ประชุม Conference of Parties ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ครั้งที่ 10 ในปี พ.ศ. 2553 ณ ประเทศญี่ปุ่น แต่อย่างไรก็ตามในขณะนี้ร่างระบอบดังกล่าวยังไม่แน่นอนและมีเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา แต่จากบรรยายกาศการเจรจาโดยทั่วไปสรุปได้ว่าประเทศกลุ่มที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น กลุ่มประเทศ Mega diversity (เช่น มาเลเซีย บราซิล กลุ่มประเทศแอฟริกา) มีความประสงค์ที่จะพัฒนาระบอบฯ ให้เป็นกฎหมายนานาชาติ กล่าวคือมีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย (legal binding) ในขณะที่ประเทศอุตสาหกรรมบางประเทศ ยังเห็นว่า Bonn Guidelines ยังเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์

2.5 การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในระดับประเทศ: ตัวอย่างของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในต่างประเทศ

จากหลักการที่อนุสัญญาฯ สร้างขึ้นส่งผลให้มีประเทศสมาชิกอนุสัญญาฯ โดยเฉพาะประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอุดมสมบูรณ์ทำการพัฒนากฎระเบียบในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพของตนขึ้นมารองรับหลักการดังกล่าว อย่างไรก็ตามเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเป็นเรื่องใหม่ทำให้แนวทางในการปฏิบัติเรื่องนี้มีอยู่จำกัด อีกทั้งเมื่ออนุสัญญาฯ เริ่มมีผลบังคับใช้ อนุสัญญาฯ ไม่ได้วางหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในการนำหลักการของอนุสัญญาฯ ไปปฏิบัติ²¹ ทำให้ประเทศสมาชิกกำหนดรูปแบบของกฎระเบียบในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่แตกต่างกันไป เช่น²²

1. กฎหมายสิ่งแวดล้อม โดยการให้หน่วยงานแห่งชาติที่รับผิดชอบเป็นหน่วยที่ดูแลออกกฎระเบียบการส่งทรัพยากรชีวภาพออกนอกประเทศ และกำหนดค่าธรรมเนียมการเข้าถึง และการแบ่งปันผลประโยชน์ ตัวอย่างของประเทศที่ทำการพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพลักษณะนี้เช่น ประเทศ แกมเบีย เคนยา มาลาวี เกาหลี อุกันดา

2. กฎหมายหรือกฎระเบียบการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งกฎระเบียบลักษณะนี้จะเป็นกฎระเบียบที่ครอบคลุมบทบัญญัติต่างๆ ในอนุสัญญาฯ กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพจะเป็นส่วนหนึ่งของกฎระเบียบนี้ และในส่วนของ การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นก็จะนำหลักการที่อนุสัญญาฯ กำหนดไว้ เช่น การแจ้งล่วงหน้า การตกลงร่วมกัน และการแบ่งปันผลประโยชน์ มาประยุกต์ให้เป็นกฎระเบียบ ตัวอย่างของประเทศที่มีกฎระเบียบลักษณะนี้ได้แก่ คอสตาริกา อินเดีย เม็กซิโก และเปรู

3. กฎหมายหรือกฎระเบียบเฉพาะเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งการสร้างกฎระเบียบลักษณะนี้มีทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค ตัวอย่างของกฎระเบียบลักษณะนี้ได้แก่ Executive Order 247 ของประเทศฟิลิปปินส์ หรือ Andean Pact Decision 391 on the Common Regime on Access to Genetic Resources ของประเทศในแถบอเมริกาใต้ (โบลิเวีย โคลัมเบีย เอกวาดอร์ เปรู และเวเนซุเอลา)

4. กฎระเบียบการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพแทรกอยู่ในกฎหมายอื่นๆ หรือมีการปรับปรุงกฎระเบียบที่มีอยู่แล้วให้ครอบคลุมเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาฯ ตัวอย่างเช่น ประเทศไนจีเรีย มาเลเซีย และประเทศไทย เป็นต้น

²¹ เป็นช่วงที่เกิดขึ้นก่อนการจัดทำแนวปฏิบัติบอนน์ อย่างไรก็ตามแม้ว่าอนุสัญญาฯ จะได้จัดทำแนวปฏิบัติบอนน์ขึ้นมาแล้ว หากแต่ว่าประเทศสมาชิกส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ยึดแนวปฏิบัติบอนน์มาใช้ในการพัฒนากฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศ

²² ten Kate, K. and Laird S. The Commercial Use of Biodiversity: Access to Genetic Resources and Benefit Sharing. (London: Earthscan, 1999) p.16

ถึงแม้ว่าประเทศที่เป็นประเทศสมาชิกอนุสัญญาฯ นั้นมีจำนวน 191 ประเทศ หากแต่ว่ามีประเทศที่ทำการพัฒนากฎระเบียบเฉพาะที่กำกับดูแลเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพอยู่ไม่มากนัก²³ กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในระดับประเทศนั้นนอกจากจะอยู่ในรูปแบบที่แตกต่างกันแล้ว รายละเอียด หรือข้อกำหนดในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ในแต่ละประเทศก็มีความแตกต่างกัน เนื่องจากข้อมูลและเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดรายงานฉบับนี้ขอเสนอกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศอื่นๆ จำนวน 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศอินเดีย ประเทศฟิลิปปินส์ และสาธารณรัฐคอสตาริกา

2.5.1 กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศอินเดีย

เป็นที่ทราบกันดีว่าความหลากหลายทางชีวภาพในโลกนี้มีอยู่อย่างกระจุกกระจาย ในส่วนที่มีความหนาแน่นของความหลากหลายทางชีวภาพอยู่สูงนั้นอยู่ในบริเวณที่ใกล้เส้น ศูนย์สูตร ซึ่งบริเวณนี้ส่วนมากจะเป็นเขตที่ตั้งของประเทศกำลังพัฒนา ในบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่อย่างสมบูรณ์เป็นส่วนที่เรียกว่า Mega biodiversity ซึ่งประกอบไปด้วยประเทศกำลังพัฒนาประมาณ 12 ประเทศ²⁴ ประเทศอินเดียเป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศความหลากหลายทางชีวภาพสมบูรณ์ นอกจากนั้นประเทศอินเดียยังเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้รับประสบการณ์โดยตรงจากเรื่องโจรสลัดชีวภาพ ดังจะเห็นได้จากกรณีเรื่องการจดสิทธิบัตรกระบวนการสกัดสารที่มีผลในการรักษาแผลจากขมิ้น และสิทธิบัตรสารสกัดเพื่อใช้เป็นยาฆ่าแมลงจากสะเดาในประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนั้นประเทศอินเดียจึงเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างสูงกับการป้องกันการกักตุนทรัพยากรชีวภาพของประเทศตน

ก่อนที่จะมีอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ประเทศอินเดียไม่มีกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ การอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพหรือความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศนั้นอาศัยกฎระเบียบด้านสิ่งแวดล้อมเช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ (Indian Forest Act 1927) พระราชบัญญัติการคุ้มครองสิ่งมีชีวิตในป่า (Wildlife Protection Act 1972) และ พระราชบัญญัติการอนุรักษ์ป่า (Forest Conservation Act 1980) ซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้ไม่มีหลักการเรื่องการเข้าถึงและ

²³ มีรายงานเมื่อปีพ.ศ. 2547 ว่าประเทศที่ทำการพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพโดยตรงมีอยู่ประมาณ 18 ประเทศ ซึ่งมีหลายประเทศให้เหตุผลว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนากฎระเบียบเฉพาะสำหรับเรื่องนี้ขึ้นเนื่องจากสามารถนำกฎหมายหรือกฎระเบียบที่มีอยู่แล้วมาปรับใช้ในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพได้ โปรดดูรายละเอียดใน Carrizosa, S. et.al in Accessing Biodiversity and Sharing the Benefits: Lessons from Implementing the Convention on Biological Diversity

²⁴ ประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ประเทศที่มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตอยู่สูงและมีชนิดพันธุ์เฉพาะถิ่นอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันนี้มีประเทศอยู่ 12 ประเทศที่ถูกจำแนกให้เป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอุดมสมบูรณ์ของโลก ซึ่งประมาณกันว่าความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศเหล่านี้รวมกันแล้วจัดเป็นร้อยละ 60-70 ของความหลากหลายทางชีวภาพของทั้งหมดในโลก ประเทศทั้ง 12 ประเทศเหล่านี้ได้แก่ บราซิล โคลัมเบีย เอกวาดอร์ เปรู เม็กซิโก มาดากาสการ์ แครี ออสเตรเลีย จีน อินเดีย อินโดนีเซีย และมาเลเซีย

การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ดังนั้นหลังจากที่ประเทศอินเดียเข้าร่วมเป็นสมาชิกอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ประเทศอินเดียทำการพัฒนากฎระเบียบทางการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่สอดคล้องกับหลักการที่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ กำหนดขึ้นมา กฎระเบียบเหล่านี้ได้แก่

2.5.1.1 พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 2002

2.5.1.2 พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร ค.ศ. 2001

2.5.1.1 พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 2002

กฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพฉบับนี้ถูกจัดทำขึ้นมาเพื่อจัดการเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและองค์ความรู้ที่ติดมากับทรัพยากรชีวภาพของอินเดีย โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่กระทำโดยชาวต่างประเทศ หรือหน่วยงานที่อยู่ในต่างประเทศ เพื่อให้มั่นใจได้ว่าการแบ่งปันผลประโยชน์กลับคืนสู่ประเทศอินเดียเมื่อมีการนำทรัพยากรชีวภาพของประเทศไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้สอดคล้องกับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. 2002 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังต่อไปนี้

25

- เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
- เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
- เพื่อการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพรวมถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพนั้นๆ

ถึงแม้ว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้จะใช้ชื่อว่า พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ แต่หากว่าเนื้อหาและขอบเขตภายในพระราชบัญญัตินั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศ เพื่อความเข้าใจโดยง่ายเนื้อหาโดยสังเขปของพระราชบัญญัติฉบับนี้แบ่งออกได้ดังนี้

ก. หน่วยงานภายใต้พระราชบัญญัติ

พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพได้จัดตั้งหน่วยขึ้นมาทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ โดยการจัดตั้งหน่วยงานเหล่านี้ออกเป็นลำดับขั้น ลำดับได้แก่

- หน่วยงานระดับชาติ ได้แก่ หน่วยงานความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ
- หน่วยงานระดับรัฐ ได้แก่ คณะกรรมการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งรัฐ

- หน่วยงานระดับท้องถิ่น ได้แก่ คณะกรรมการการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

- หน่วยงานระดับชาติ : หน่วยงานความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ National Biodiversity Authority: NBA

NBA เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าดูแล และการออกกฎระเบียบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพโดยชาวต่างชาติ หรือหน่วยงานต่างชาติ การแบ่งปันผลประโยชน์อันเนื่องมาจากการนำทรัพยากรชีวภาพหรือองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ และการขอจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาในผลงานที่ได้จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพหรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง

- หน่วยงานระดับรัฐ: คณะกรรมการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งรัฐ (State Biodiversity Board: SBB)

SBB เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพที่ดำเนินการโดยชาวอินเดีย อีกทั้งยังเป็นหน่วยงานที่ให้คำปรึกษารัฐบาลแห่งรัฐในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม โดยยึดถือแนวปฏิบัติที่รัฐบาลกลางเป็นผู้กำหนด

- หน่วยงานระดับท้องถิ่น: คณะกรรมการการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity Management Committee: BMC)

BMC เป็นหน่วยงานที่ท้องถิ่นทุกหน่วยจะต้องจัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการสนับสนุนการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการจัดทำข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัย อนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมือง พันธุ์สัตว์ท้องถิ่นและจุลินทรีย์และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งการทำงานของ BMC ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพหรือองค์ความรู้จะอยู่ภายใต้คำแนะนำของ NBA และ SBB

การจัดตั้งหน่วยงานเป็นลำดับขั้นนั้นเพื่อให้การจัดการในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้นชัดเจนดังจะสรุปได้ว่า เรื่องการใช้ทรัพยากรชีวภาพโดยที่มีชาวต่างชาติ หรือหน่วยงานต่างชาติ เข้ามาเกี่ยวข้องนั้นจะต้องดำเนินการผ่านหน่วยงานระดับชาติ NBA ในขณะที่เรื่องการใช้ทรัพยากรชีวภาพโดยชาวอินเดียนั้นดำเนินการผ่านหน่วยงานระดับรัฐ ส่วนหน่วยงานระดับท้องถิ่นนั้นมีหน้าที่ดูแลเรื่องการอนุรักษ์เป็นหลัก

ข. การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ

กฎระเบียบการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพนี้ ถูกกำหนดไว้ใน บทที่ 2 ของพระราชบัญญัติ ซึ่งจากกฎระเบียบสามารถกล่าวได้ว่าประเทศอินเดียให้ความสำคัญกับการปกป้องการกวดงทรัพยากรชีวภาพโดยชาวต่างชาติเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่าไม่มี

การสร้างข้อกำหนดในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในกรณีที่ชาวอินเดียในประเทศอินเดียเป็นผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้น หากว่าการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นกระทำโดยบุคคลที่ไม่ใช่ชาวอินเดีย หรือเป็นชาวอินเดียแต่มีแหล่งพำนักอยู่ในต่างประเทศ บุคคลเหล่านี้ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดที่พระราชบัญญัติฯ กำหนดไว้

มาตรา 3(2) กำหนดให้บุคคลประเภทต่อไปนี้ต้องได้รับการอนุมัติจากหน่วยงานความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ(NBA) เมื่อมีการนำทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพไปใช้ประโยชน์

- บุคคลที่ไม่มีสัญชาติอินเดีย
- บุคคลที่มีสัญชาติอินเดียแต่ไม่ได้พำนักอยู่ในประเทศอินเดีย
- นิติบุคคล สมาคม หรือหน่วยงานที่ไม่ได้จดทะเบียนอยู่ในประเทศอินเดีย หรือ จดทะเบียนในประเทศอินเดียแต่ผู้ถือหุ้น หรือ ผู้ร่วมทุนเป็นบุคคลที่ไม่ได้ถือสัญชาติอินเดีย

นอกจากนั้นกฎหมายห้ามทำการโอนถ่ายผลงานที่ได้จากการวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพที่เกิดขึ้นหรือได้รับจากประเทศอินเดียเพื่อประโยชน์ในรูปแบบเงินหรือทำการถ่ายโอนผลงานเหล่านี้ให้กับบุคคลที่ไม่ได้ถือสัญชาติอินเดียและไม่มีที่พำนักในประเทศอินเดีย หรือให้กับหน่วยงานที่ไม่ได้จดทะเบียนในประเทศอินเดีย หรือ เป็นหน่วยงานในอินเดียที่ไม่มีผู้ถือหุ้นส่วนเป็นชาวอินเดีย โดยไม่ได้รับอนุญาตจาก NBA โดยข้อห้ามมีผลบังคับใช้กับบุคคลที่เป็นชาวอินเดียด้วย²⁶

ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยและพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพของอินเดียนั้น ถ้าเป็นนักวิจัยชาวอินเดียที่มีถิ่นพำนักในประเทศอินเดียทำการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศนั้น นักวิจัยเหล่านี้ ไม่มีความจำเป็นต้องดำเนินการขออนุญาตเพื่อเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ แต่ถ้าหากการทำงานวิจัยและพัฒนา การสำรวจทรัพยากรชีวภาพ การเก็บสะสมชนิดพันธุ์ ยีน หรือ ส่วนประกอบของทรัพยากรชีวภาพ นั้นกระทำเพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์ นักวิจัยหรือบุคคลชาวอินเดีย ผู้ดำเนินการเข้าถึงหรือแสวงหาทรัพยากรชีวภาพจำเป็นจะต้องทำการส่งรายละเอียดการจัดเก็บทรัพยากรชีวภาพ (prior intimation) ให้แก่คณะกรรมการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติที่เกี่ยวข้อง (SBB) ก่อนดำเนินการจัดเก็บ²⁷

ถ้าเป็นการดำเนินงานโครงการวิจัยและพัฒนาที่ข้องเกี่ยวกับการโอนถ่ายหรือแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพระหว่างสถาบัน รวมถึงสถาบันวิจัยอินเดียนที่รัฐบาลให้การสนับสนุนที่ตั้งอยู่ในต่างประเทศ การดำเนินงานลักษณะนี้ไม่มีความจำเป็นต้องทำการขออนุญาตเพื่อเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ หากแต่มีข้อแม้ว่าโครงการความร่วมมือเหล่านั้นจะต้องสอดคล้องกับแนวนโยบายที่กำหนดโดยรัฐบาลกลางและได้รับการยอมรับจากรัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตาม

²⁶ มาตรา 4 ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

²⁷ มาตรา 7 ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

ตามโครงการวิจัยและพัฒนาาร่วมที่เกี่ยวข้องกับการโอนถ่ายหรือแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพหรือข้อมูลที่เกิดขึ้นก่อนการบังคับใช้ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยที่เนื้อหาในสัญญาความร่วมมือนั้นไม่สอดคล้องกับข้อกำหนดในพระราชบัญญัติฉบับนี้และไม่เป็นไปตามแนวนโยบายที่กำหนดโดยรัฐบาลกลางจะถือสัญญาความร่วมมือนั้นเป็นโมฆะ²⁸

ค. การขอจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา

เพื่อเป็นการเน้นย้ำจุดยืนของพระราชบัญญัติในการป้องกันการฉกฉวยทรัพยากรชีวภาพของประเทศ พระราชบัญญัตินี้ให้ความสำคัญกับเรื่องการขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีข้อกำหนดว่า ถ้าบุคคลใดๆ หรือ หน่วยงานใดๆ ทั้งที่เป็นสัญชาติอินเดีย หรือไม่ใช่สัญชาติอินเดีย ทั้งที่มีถิ่นพำนักในประเทศอินเดียหรือไม่มี ต้องการขอรับความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาไม่ว่าจะเป็นในหรือนอกประเทศอินเดียในสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นผลงานมาจากการทำงานวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพของอินเดีย หรือใช้ข้อมูลทางด้านทรัพยากรชีวภาพของอินเดีย ผู้ยื่นขอรับความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญานั้นจะต้องได้รับความยินยอมจากหน่วยงานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (NBA) ก่อนที่จะทำการยื่นขอรับความคุ้มครองนั้นๆ โดยที่หน่วยงานทรัพยากรชีวภาพแห่งชาติจะทำการพิจารณาคำขอและส่งผลการอนุมัติภายใน 90 วันหลังจากได้รับเรื่องคำร้องนั้นๆ²⁹ อย่างไรก็ตาม ข้อกำหนดดังกล่าวจะไม่บังคับใช้กับการขอรับความคุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร 2001 ที่ออกโดยรัฐสภาแห่งอินเดีย และเมื่อมีการยื่นขอรับความคุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร 2001³⁰ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะทำการสำเนาเอกสารที่เกี่ยวข้องและนำส่งให้หน่วยงานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (NBA)³¹

ง. การแบ่งปันผลประโยชน์

ในกรณีที่มีการขออนุญาตเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพจากหน่วยงานความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ หน่วยงาน NBA จะทำการพิจารณา และมีอำนาจในการเรียกร้องการแบ่งปันผลประโยชน์จากผู้ขอเข้าถึง การเรียกร้องการแบ่งปันผลประโยชน์โดย NBA นั้นจะกระทำขึ้นภายใต้การตกลงร่วมกันระหว่างฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ NBA ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ หรือชุมชนท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งหรือเป็นผู้ดูแลทรัพยากรชีวภาพ³² การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ NBA ร้องขอนั้นมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ผลประโยชน์ในรูปแบบตัวเงิน เช่น ค่าธรรมเนียมการแบ่งปันผลประโยชน์ ค่า royalties รวมถึงการแบ่งปันผลกำไรที่ได้จากการนำผลงานไปใช้เชิงพาณิชย์ และผลประโยชน์ในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยี การขอเป็นเจ้าของร่วมในการจดทะเบียนคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา หรือ

²⁸ มาตรา 5(2) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

²⁹ มาตรา 6 (1) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³⁰ มาตรา 6 (3) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³¹ มาตรา 6(4) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³² มาตรา 21(1) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

การให้นักวิจัยชาวอินเดียมีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพที่ขอทำการเข้าถึง เป็นต้น³³ ผลประโยชน์รูปแบบเงินที่ทาง NBA เรียกเก็บได้จะถูกนำส่งเข้าสู่กองทุนความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (National Biodiversity Fund) โดยกองทุนนี้มีไว้สำหรับแบ่งปันให้กับ³⁴ 1) ผู้ที่ขอรับผลประโยชน์³⁵; 2) การอนุรักษ์ ส่งเสริมทรัพยากรชีวภาพและการพัฒนาพื้นที่ที่เป็นแหล่งการเข้าถึงของทรัพยากรชีวภาพ ; และ 3) การพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่ที่เป็นแหล่งการเข้าถึงของทรัพยากรชีวภาพ ภายใต้การปรึกษาร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง

ในกรณีที่ทรัพยากรชีวภาพหรือองค์ความรู้นั้นมีที่มาจากแหล่งที่เฉพาะเจาะจง หรือจากกลุ่มที่เฉพาะเจาะจง NBA อาจนำส่งเงินที่ได้รับจากการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพจากแหล่งนั้นๆ ไปสู่แหล่งทรัพยากรชีวภาพนั้นโดยตรง ทั้งนี้ทั้งนั้นจะขึ้นอยู่กับข้อตกลงที่ได้ทำกันตกลงกันไว้ในสัญญาการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์³⁶

จ. บทลงโทษ

พระราชบัญญัติฯ ได้กำหนดบทลงโทษในกรณีที่มีการฝ่าฝืนกฎระเบียบภายใต้พระราชบัญญัติไว้ดังนี้

- ในกรณีที่บุคคลที่มีหน้าที่จะต้องทำการขออนุญาตเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ การถ่ายโอนผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพของอินเดีย หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ต่อ รวมทั้งการขออนุญาตการขอรับความคุ้มครองในทรัพย์สินทางปัญญาต่อ NBA ทำการฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่นั้นๆ หรือมีความตั้งใจที่จะฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่นั้นๆ บุคคลเหล่านั้นจะต้องโทษจำคุกระยะเวลาหนึ่งซึ่งจะไม่เกิน 5 ปี หรือถูกปรับเป็นเงินไม่เกิน 10,000 รูปีหรือทั้งจำทั้งปรับ³⁷

- ในกรณีที่บุคคลชาวอินเดียฝ่าฝืนไม่ทำการส่งรายละเอียดการจัดเก็บทรัพยากรชีวภาพ (prior intimation) ให้แก่คณะกรรมการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งรัฐที่เกี่ยวข้อง (SBB) ก่อนดำเนินการจัดเก็บ การฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามนี้จะต้องโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี ปรับไม่เกิน 5,000 รูปี หรือทั้งจำทั้งปรับ³⁸

- ในกรณีที่บุคคลใดๆ ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามแนวทางหรือคำสั่งที่รัฐบาลกลาง รัฐบาลแห่งรัฐ และหน่วยงานความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติกำหนดโดยที่ไม่มีโทษระบุในพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ บุคคลนั้นจะต้องโทษเสียค่าปรับไม่เกิน 1000 รูปี และในกรณีที่มีการทำ

³³ มาตรา 21 (2) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³⁴ มาตรา 27(2) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³⁵ มาตรา 2 (a) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002 ให้คำจำกัดความของผู้ที่ขอรับผลประโยชน์ว่าคือ "ผู้อนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ เศษของทรัพยากรชีวภาพ ผู้สร้างสรรค์ หรือผู้ที่เป็นเจ้าขององค์ความรู้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพนั้นๆ นวัตกรรม และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการใช้หรือการประยุกต์ใช้นั้นๆ"

³⁶ มาตรา 21(3) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³⁷ มาตรา 55(1) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

³⁸ มาตรา 55(2) ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

ผิดครั้งที่สองค่าปรับจะเพิ่มเป็นจำนวน 2,000 รูปีหรือในกรณีที่ยังมีความผิดซ้ำๆ จะต้องเสียค่าปรับเพิ่มจนถึง 2,000 รูปีทุกวันที่กระทำผิดต่อเนื่อง³⁹

จะเห็นได้ว่ากฎระเบียบภายใต้พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002 นั้น สอดคล้องกับแนวปฏิบัติบอห์น และเป็นกฎระเบียบที่เห็นความสำคัญต่อการพัฒนางานวิจัยและพัฒนาในประเทศโดยงานวิจัยและพัฒนาในประเทศที่ดำเนินงานโดยชาวอินเดียนั้นไม่มีหน้าที่ที่จะต้องทำการขออนุญาตเข้าถึง ยกเว้นในกรณีที่งานวิจัยและพัฒนานั้นมีวัตถุประสงค์เชิงพาณิชย์ ซึ่งจะต้องมีการแจ้งต่อหน่วยงานระดับรัฐ พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002 นี้ให้ความสำคัญโดยตรงกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพโดยชาวต่างชาติ ดังจะเห็นได้ว่าเกิดกรณีการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพคดีแรกในประเทศอินเดียเมื่อปี พ.ศ. 2551 เมื่อมีการจับกุมนักกีฏวิทยาชาวเชคที่เข้ามาสำรวจชนิดพันธุ์แมลงในประเทศอินเดีย ในข้อหาไม่ทำการขออนุญาตการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพต่อ NBA โดยนักกีฏวิทยาทั้งสองถูกจับกุมเนื่องจากการนำชนิดพันธุ์แมลงที่เก็บจากอุทยานแห่งชาติซิงกาเลียในรัฐดาร์จีลิงไว้ในครอบครองเป็นจำนวน 200 ชนิดพันธุ์ และพบว่านักกีฏวิทยาทั้งสองไม่ได้ทำการขออนุญาตเพื่อเข้ามาเก็บชนิดพันธุ์แมลงเหล่านี้ก่อน ซึ่งนักกีฏวิทยาทั้งสองต้องเสียค่าปรับ และหนึ่งในนั้นต้องโทษจำคุก 3 ปี⁴⁰ ซึ่งกรณีเช่นนี้แสดงให้เห็นว่านักวิทยาศาสตร์ หรือนักวิจัยที่มีความประสงค์จะแสวงหาทรัพยากรชีวภาพเพื่อใช้ในการทำงานวิจัยของตนนั้นจะต้องมีความระมัดระวังที่จะต้องศึกษาถึงกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศที่ตนต้องการแสวงหาทรัพยากรชีวภาพด้วย เพื่อเป็นการทำให้ถูกกฎระเบียบและไม่เป็นการสร้างความยุ่งยากในงานของตนหรือการนำมาซึ่งการเสียชื่อเสียงในงานวิจัยที่ตนสั่งสมมา

2.5.1.2 พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร 2001

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร 2001 เป็นพระราชบัญญัติทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ออกมาเนื่องจากพันธกรณีของประเทศอินเดียที่มีต่อมาตรา 27(3)(b) ของข้อตกลงระหว่างประเทศทริปส์ ประเทศอินเดียเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่งที่มีความตระหนักในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและสิทธิเกษตรกรอย่างสูงจึงทำให้กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของประเทศมีความเฉพาะตัว โดยกฎหมายฉบับนี้ไม่เพียงแต่จะคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ซึ่งเป็นไปตามที่ข้อตกลงทริปส์เรียกร้อง หากแต่ว่ากฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของอินเดียให้ความคุ้มครองพันธุ์พืช

³⁹ มาตรา 56 ของพระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ 2002

⁴⁰ มีรายงานว่า หนึ่งในนักกีฏวิทยาถูกปรับเป็นจำนวน US\$ 415 ส่วนอีกท่านหนึ่งถูกปรับเป็นจำนวน US\$ 1250 และต้องโทษจำคุก

จำนวน 3 ปี หากแต่มีการอุทธรณ์คำพิพากษา และได้รับการประกันตัว แต่ได้รับคำสั่งให้อยู่ในประเทศอินเดียจนกว่าจะทราบผลการอุทธรณ์ หากว่านักกีฏวิทยาท่านนี้ได้เดินทางกลับประเทศเชค ก่อนที่จะทราบผลการอุทธรณ์ทำให้รัฐบาลอินเดียขึ้นบัญชีห้ามนักกีฏวิทยาท่านนี้เข้าประเทศอินเดีย ได้รับข้อมูลจาก Kothamasi, D. and Kiers, E.T. 2009. Emerging Conflicts between Biodiversity Conservation Laws and Scientific Research: the Case of the Czech Entomologists in India. Conservation Biology, May 18. (เข้าถึงผ่านเว็บไซต์ <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19459887> เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2552)

ดั้งเดิม หรือพันธุ์พืชที่มีปรากฏอยู่แล้วด้วย โดยกลุ่มผู้ร่างกฎหมายฉบับนี้ให้เหตุผลว่ากฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชระบบสากลซึ่งให้ความสำคัญแต่เฉพาะพันธุ์พืชที่ถูกปรับปรุงขึ้นมาใหม่ในห้องปฏิบัติการแต่ไม่ให้ความสำคัญต่อพันธุ์พืชที่เกษตรกรหรือชุมชนทำการคัดเลือกและเก็บรักษาไว้ซึ่งพันธุ์พืชที่เก็บรักษาไว้เหล่านี้กลายเป็นทรัพยากรพันธุกรรมพืชที่มีคุณค่าที่ให้อนุชนคนรุ่นหลังหรือนักปรับปรุงพันธุ์พืชได้ใช้ในกระบวนการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ หรือการผลิตผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น ยา วัคซีนโรค เป็นต้น ดังนั้นรัฐบาลประเทศอินเดียจึงบัญญัติกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- เป็นการสร้างระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพ
- เป็นการส่งเสริมการพัฒนาพันธุ์พืชใหม่
- สร้างความตระหนักและให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้อนุรักษ์ ปรับปรุง และทำให้ทรัพยากรชีวภาพพืชคงอยู่เพื่อการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่
- เป็นการกระตุ้นให้มีการพัฒนาการเกษตร และสนับสนุนการเติบโตของอุตสาหกรรมเมล็ดพันธุ์เพื่อที่จะทำให้มีการผลิตเมล็ดพันธุ์คุณภาพสูง

ก. การคุ้มครองพันธุ์พืช

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรนั้นถูกบัญญัติขึ้นมาภายใต้พันธกรณีที่กำหนดให้ประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลกสร้างระบบการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ ดังนั้นสาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้คือการให้ความสำคัญคุ้มครองพันธุ์พืช เนื่องจากประเทศไทยให้ความสำคัญของพันธุ์พืชทั้งใหม่และเก่า ดังนั้นบทบัญญัติภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร 2001 จึงจัดให้มีการคุ้มครองพันธุ์พืชชนิดต่างๆ ได้แก่ พันธุ์พืชใหม่ (new plant varieties) พันธุ์พืชที่มีอยู่เดิม (extant varieties) พันธุ์พืชของเกษตรกร (farmers' varieties) และพันธุ์พืชที่จำเป็นได้รับจากพันธุ์พืชดั้งเดิม (essentially derived varieties) โดยคำนึงโดยง่าย ๆ ของพันธุ์พืชเหล่านี้ได้แก่

- พันธุ์พืชใหม่ (New plant varieties) ได้แก่ พันธุ์พืชที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างน้อยหนึ่งลักษณะที่แตกต่างไปจากพันธุ์พืชที่มีอยู่แล้ว และเมื่อนำไปทำการขยายพันธุ์ด้วยวิธีที่เหมาะสม พันธุ์นั้นยังคงมีลักษณะเฉพาะตัว ความคงตัว และ ความสม่ำเสมอในพันธุ์ไม่แตกต่างไปจากพันธุ์พืชในรุ่นก่อน⁴¹

⁴¹ มาตรา 2(z) ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร ได้ให้นิยามพันธุ์พืชใหม่ไว้ว่า

“พันธุ์พืชใหม่ ได้แก่ กลุ่มของพืช ยกเว้นจุลินทรีย์ ซึ่งอยู่ภายในอนุกรมวิธานพืชกลุ่มที่เป็นที่รู้จักขั้นต่ำสุด ซึ่งสามารถ

(1) จำแนกได้โดยการแสดงออกของลักษณะที่เป็นผลจากการแสดงออกของจีโนมใหม่ของพืชกลุ่มนั้น

(2) ถูกแยกแยะออกจากพืชกลุ่มอื่นๆโดยการแสดงออกของลักษณะที่แสดงออกดังกล่าวนั้นอย่างน้อยที่สุดหนึ่งลักษณะ; และ

- พันธุ์พืชที่มีอยู่เดิมหมายถึง (Extant varieties) พันธุ์พืชที่มีอยู่ในประเทศอินเดียซึ่งเป็นพันธุ์พืชที่เป็น พันธุ์เกษตรกร พันธุ์ที่เป็นที่รู้จักกันดี หรือพันธุ์ใดๆ ก็ตามที่เป็นพันธุ์สาธารณะ⁴²
- พันธุ์เกษตรกร (Farmers' varieties) หมายถึง พันธุ์ที่เกษตรกรใช้ในการเพาะปลูก และถูกคัดเลือกโดยเกษตรกรในที่เพาะปลูกของเกษตรกร หรือ พันธุ์ที่เป็นพันธุ์ป่าหรือพันธุ์พื้นเมืองที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของเกษตรกร⁴³
- พันธุ์พืชที่จำเป็นได้รับจากพันธุ์พืชดั้งเดิม (Essentially Derived Varieties: EDV) ได้แก่พันธุ์พืชที่มีลักษณะบางลักษณะแตกต่างจากพันธุ์ดั้งเดิมอย่างชัดเจน ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมอันเนื่องจากการปรับปรุงพันธุ์ แต่นอกเหนือจากลักษณะที่แตกต่างนี้แล้ว พันธุ์พืช EDV ยังคงมีลักษณะสำคัญหรือลักษณะที่จำเป็นอื่นๆเหมือนกับพันธุ์ดั้งเดิมซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรมของพันธุ์พืชดั้งเดิม⁴⁴

กฎระเบียบด้านการคุ้มครองพันธุ์พืชภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรของอินเดียนั้นใช้กฎระเบียบของอนุสัญญาพอฟ⁴⁵ ซึ่งเป็นกฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์พืชที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากลเป็นแม่บท กล่าวคือพันธุ์พืชจะได้รับการคุ้มครองเมื่อพันธุ์พืชนั้นได้รับการจดทะเบียน และมีคุณสมบัติที่กำหนดไว้ครบถ้วนตามกฎหมาย ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ได้แก่ 1) การที่พันธุ์พืชนั้นมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากพันธุ์พืชที่มีอยู่แล้ว; 2) การที่พันธุ์พืชนั้นมีความคงตัว; 3) การที่พันธุ์พืชนั้นมีความสม่ำเสมอในพันธุ์; และ 4) การที่เจ้าของพันธุ์พืชนั้นไม่ทำการจำหน่าย แจกจ่าย หรือมิให้ใช้ต่อสาธารณะ เกินกว่าระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด (เช่น 1 ปี) ก่อนที่จะนำพันธุ์พืชนั้นไปขอจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ และเมื่อพันธุ์พืชนั้นได้รับการจดทะเบียน ผู้ถือสิทธิในพันธุ์พืชนั้นจะได้รับสิทธิที่รู้จักกันในนามของสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์

(3) จัดว่าเป็นหนึ่งหน่วยโดยพิจารณาจากการขยายพันธุ์ที่เหมาะสม ซึ่งทำให้ลักษณะนั้นไม่เปลี่ยนแปลงหลังจากการทำการขยายพันธุ์และรวมถึงส่วนขยายพันธุ์ของพันธุ์พืชนั้น พันธุ์พืชที่มีอยู่เดิม พันธุ์พืชดัดแปลงพันธุกรรม พันธุ์พืชเกษตรกร และพันธุ์พืชจำเป็นได้รับจากพันธุ์พืชดั้งเดิม”

⁴² มาตรา 2 (j) ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

⁴³ มาตรา ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

⁴⁴ มาตรา 2 (i) ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร กล่าวว่า

“พันธุ์พืชจัดว่าเป็นพันธุ์พืชที่จำเป็นได้รับจากพันธุ์พืชดั้งเดิม หรือ พันธุ์พืช EDV ต่อเมื่อพันธุ์พืชนั้น

- (1) เป็นพันธุ์ที่ได้รับจากพันธุ์ดั้งเดิม หรือจากพันธุ์ดั้งเดิมที่เป็นพันธุ์ที่จำเป็นได้รับจากพันธุ์ดั้งเดิม โดยที่พันธุ์ที่ปรับปรุงใหม่นี้ยังคงมีการแสดงออกของลักษณะเฉพาะตัวที่จำเป็นที่เป็นผลมาจากจีโนไทป์หรือการผสมผสานของจีโนไทป์ของพันธุ์ดั้งเดิม
- (2) เป็นพันธุ์ที่มีความแตกต่างอย่างเด่นชัดจากพันธุ์พืชดั้งเดิม
- (3) มีส่วนอื่น (ยกเว้นส่วนที่แตกต่าง) ที่เหมือนกับพันธุ์ดั้งเดิมซึ่งความเหมือนนี้เป็นลักษณะที่จำเป็นที่เป็นผลมาจากจีโนไทป์หรือการผสมผสานของจีโนไทป์ของกับพันธุ์ดั้งเดิม”

⁴⁵ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมที่ www.upov.int

อย่างไรก็ตามรัฐบาลอินเดียได้มีการนำหลักการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์เข้ามาสอดแทรกในเรื่องการคุ้มครองพันธุ์พืชด้วย โดยเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นเข้าไปเกี่ยวข้องเมื่อ

1. มีการนำพันธุ์พืชของเกษตรกรไปใช้ทำการปรับปรุงพันธุ์;
2. พันธุ์พืชใหม่ที่ปรับปรุงขึ้นมาได้เป็นพันธุ์ EDV; และ
3. มีการนำพันธุ์ EDV ไปยื่นขอจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ภายใต้

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

ในกรณีที่มีการนำพันธุ์ EDV ที่ใช้พันธุ์เกษตรกรเป็นพันธุ์ตั้งต้น ผู้ยื่นขอจดทะเบียนจะต้องแสดงหลักฐานว่าเกษตรกรได้ยินยอมให้มีการใช้พันธุ์ของเกษตรกรในกระบวนการปรับปรุงพันธุ์ไม่เช่นนั้นจะไม่มีการมอบสิทธินักปรับปรุงพันธุ์ให้จนกว่าจะมีการดำเนินการดังกล่าว⁴⁶ ซึ่งการยินยอมให้ใช้พันธุ์เกษตรกรจะต้องเกิดขึ้นภายใต้การเจรจาตกลงร่วมกันระหว่างผู้ให้กับผู้ใช้พันธุ์⁴⁷ มีข้อสังเกตว่าพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ไว้ในส่วนการขอเข้าถึง แต่ขอเรียกร้องให้มีการขอรับความยินยอมและมีการตกลงร่วมกันกับเกษตรกรแสดงเป็นนัยได้ว่าเกษตรกรอาจจะมีการเรียกร้องค่าตอบแทนจากการให้ใช้พันธุ์ของตนเองในการปรับปรุงพันธุ์พืช อย่างไรก็ตามข้อกำหนดในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้พระราชบัญญัติฉบับนี้แสดงไว้อย่างชัดเจนในส่วนที่เป็นการคุ้มครองสิทธิเกษตรกร

ข. การคุ้มครองสิทธิเกษตรกรภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร ดังที่กล่าวมาในข้างต้นว่ากฎหมายฉบับนี้ให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองพันธุ์พืชต่างๆ กับการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร ซึ่งการมีกฎระเบียบเรื่องสิทธิเกษตรกรทำให้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรมีความเฉพาะตัว การให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิเกษตรกรนั้นไม่มีบทบัญญัติที่เป็นสากล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงเรื่องสิทธิเกษตรกรในระดับนานาชาติ แต่ยังไม่เคยมีการตกลงกันในระดับระหว่างประเทศถึงหลักการ รูปแบบ การดำเนินการเพื่อให้ความคุ้มครองสิทธิเกษตรกร ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องสร้างหลักการ รูปแบบ และการดำเนินการเพื่อให้ความคุ้มครองแก่เกษตรกรด้วยตนเอง กฎระเบียบเรื่องสิทธิเกษตรกรภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรของอินเดียได้พัฒนารูปแบบ แนวทางการดำเนินการปกป้องสิทธิเกษตรกรขึ้นมาหลายแบบ และจากการพิจารณากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร สิทธิเกษตรกรภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ สิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้ปรับปรุงพันธุ์พืช สิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้ใช้เมล็ดพันธุ์พืช และสิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้อนุรักษ์พันธุ์พืช

- สิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้ปรับปรุงพันธุ์พืช

⁴⁶ มาตรา 43 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

⁴⁷ มาตรา 23(6) ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรให้ความสำคัญกับเกษตรกรเทียบเท่ากับนักปรับปรุงพันธุ์ ดังนั้นจึงกำหนดให้เกษตรกรผู้ทำการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่มีสิทธิในการจดทะเบียนเป็นผู้ทรงสิทธิในพันธุ์พืชใหม่นั้นในลักษณะเดียวกับนักปรับปรุงพันธุ์พืชอื่นๆ⁴⁸ การเป็นผู้ทรงสิทธินั้นหมายความว่าสามารถทำอะไรต่อพันธุ์พืช หรือส่วนขยายพันธุ์พืชของพันธุ์ที่ได้รับการคุ้มครองจะต้องได้รับอนุญาตจากผู้ทรงสิทธิ นอกจากนั้นยังตระหนักดีว่าเกษตรกรนั้นอาจไม่มีทุนทรัพย์ในการจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืช พระราชบัญญัติจึงกำหนดให้เกษตรกรได้รับการยกเว้นจากการจ่ายค่าธรรมเนียมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียน รวมถึงยกเว้นการเสียค่าใช้จ่ายในกรณีที่เกษตรกรขอรับเอกสาร สำเนาคำพิพากษาหรือคำสั่งใดๆ ภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร⁴⁹

- สิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้ใช้เมล็ดพันธุ์พืช

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรตระหนักดีถึงกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกร และไม่ต้องทำให้การให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่นี้มีส่วนกระทบต่อการดำเนินกิจกรรมตามปกติของเกษตรกร ดังนั้นจึงกำหนดให้กิจกรรมบางอย่างดำเนินการได้โดยไม่ต้องถือเป็นการละเมิดสิทธินักปรับปรุงพันธุ์ ดังนั้นพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรจึงกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิในการเก็บเมล็ดพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครองที่ตนเก็บเกี่ยวไว้ไปใช้ในการเพาะปลูกในฤดูถัดไปได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากเจ้าของสิทธิ นอกจากนั้นเกษตรกรยังสามารถเก็บเมล็ดพันธุ์เหล่านี้ไว้ขายได้ด้วยโดยมีข้อจำกัดว่าห้ามกระทำการใดๆ บนสถานะบรรจุมูลเมล็ดพันธุ์ที่ทำให้เป็นที่รู้ว่าเมล็ดพันธุ์นั้นๆ เป็นเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ (มาตรา 39(4))

- สิทธิเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้อนุรักษ์พันธุ์พืช

จากความตระหนักในบทบาทของเกษตรกรที่ทำหน้าที่ดูแล อนุรักษ์ เก็บคัดเลือกเมล็ดพันธุ์มาตั้งแต่โบราณกาล ซึ่งเป็นผลให้พันธุ์พืชต่างๆ ของเกษตรกร โดยเฉพาะพันธุ์พืชพื้นเมืองที่เกษตรกรเคยใช้เพาะปลูกไม่สูญหาย หรือสูญพันธุ์ไปและคงอยู่ให้นักปรับปรุงพันธุ์หรือนักวิจัยต่างๆ นำไปใช้ต่อยอด พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรจึงให้ความสำคัญคุ้มครองแก่เกษตรกรที่เป็นผู้อนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชดังกล่าวนั้น โดยการนำหลักการเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์มาประยุกต์ใช้ในการให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิเกษตรกรผู้อนุรักษ์พันธุ์พืช กฎหมายกำหนดให้เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรมีสิทธิได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นค่าตอบแทนในกรณีที่เกษตรกร กลุ่มเกษตรกร หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรดังกล่าวมีส่วนช่วยเหลือในการพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการจดทะเบียน⁵⁰ ความช่วยเหลือนั้นอยู่ในรูป การเป็นแหล่งจัดหาทรัพยากร

⁴⁸ มาตรา 39 (1) ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

⁴⁹ มาตรา 44 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

⁵⁰ มาตรา 39 (2) ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกร

พันธุ์กรรมพืช การจัดหาสารพันธุ์กรรมที่ทำให้ผลิตภัณฑ์นั้นมีคุณค่าเชิงพาณิชย์สูง โดยผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับนั้นจะเป็นผลประโยชน์ในรูปแบบตัวเงิน และหน่วยงานที่เป็นผู้ตัดสินเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ได้แก่หน่วยงานที่กำกับดูแลเรื่องการคุ้มครองพันธุ์พืช (Plant Variety Protection Authority) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาภายใต้พระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยรายได้ที่ได้จากการแบ่งปันผลประโยชน์นี้จะถูกนำไปยังกองทุนพันธุ์กรรม (Gene Fund) ก่อนที่พนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจะทำการพิจารณาจัดสรรส่วนแบ่งให้แก่ผู้สมควรได้รับ

กล่าวโดยสรุปได้ว่ากิจกรรมการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรกระทำเมื่อมีการนำพันธุ์พืชเกษตรกรมาใช้ในการปรับปรุงพันธุ์ได้เป็นพันธุ์ EDV และจะทำการจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์นั้น เนื่องจากพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชและสิทธิเกษตรกรมีข้อเรียกร้องให้ผู้ยื่นขอจดทะเบียนพันธุ์พืชให้รายละเอียดเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุ์กรรมที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์ โดยรายละเอียดเหล่านี้ได้แก่ passport data แหล่งภูมิศาสตร์ รวมถึงรายชื่อเกษตรกร หรือชุมชนที่เป็นผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งผู้ยื่นขอรับความคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่จะต้องแสดงหลักฐานเหล่านี้โดยไม่มี การแบ่งแยกสัญชาติ

2.5.2 กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศฟิลิปปินส์

ประเทศฟิลิปปินส์เป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้เป็นแหล่งของการพัฒนา ยา หรืออาหารต่างๆ ตัวอย่างเช่น พืชจากหอยทากทะเลในประเทศฟิลิปปินส์สามารถนำไปทำเป็นยาบรรเทาปวดที่ได้ผลดีกว่ามอร์ฟิน ซึ่งบริษัทยาของสหรัฐอเมริกาได้จดสิทธิบัตรยาที่ผลิตได้จากหอยทากทะเลนี้ถึง 3 สิทธิบัตร หรือกรณีอีริทโรไมซิน (Erythromycin) ซึ่งเป็นยาปฏิชีวนะที่มีชื่อเสียงก็ได้จากสารสกัดในดินที่พบในจังหวัด อิลโล-อิลโล (Ilo-ilo province) ในประเทศฟิลิปปินส์ อย่างไรก็ตามไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์กลับคืนสู่ประเทศ

ประเทศฟิลิปปินส์เป็นประเทศแรกๆ ที่จัดทำกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมาใช้ภายในประเทศหลังจากเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ปัจจุบันกฎหมายที่กำกับดูแลเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศฟิลิปปินส์มีอยู่ 2 ฉบับ ได้แก่

2.5.2.1 คำสั่งหมายเลขที่ 247 (Executive Order No. 247)

2.5.2.2 พระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่า (the 2001 Wildlife Resources Conservation and Protection Act) ซึ่งได้มีการออกกฎและระเบียบการปฏิบัติขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2547 อีกทั้งยังจัดทำร่างแนวปฏิบัติ สำหรับกิจกรรมการแสวงหาทรัพยากรในประเทศฟิลิปปินส์ ปี 2004 ขึ้นมากำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้พระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่า

2.5.2.1 คำสั่งหมายเลขที่ 247

กฎระเบียบนี้จัดได้ว่าเป็นกฎระเบียบแรกที่ถูกบัญญัติขึ้นมาหลังจากที่อนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้ โดยกฎระเบียบนี้บังคับใช้กับการนำทรัพยากรชีวภาพหรือทรัพยากรพันธุกรรมที่มีอยู่ในที่สาธารณะที่รัฐเป็นผู้ถือครองไปใช้ประโยชน์ กฎระเบียบมีลักษณะเป็น Decentralized คือการให้ผู้ต้องการทรัพยากรชีวภาพ เช่นนักวิจัย เข้าไปดำเนินการขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ หรือในแหล่งของทรัพยากรชีวภาพ โดยทำการขอเข้าถึง กับหน่วยงานที่ดูแลพื้นที่นั้นๆ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาฯ ที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และเป็นการสนับสนุนการใช้สิทธิชุมชนหรือสิทธิของชนท้องถิ่น

ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเรื่องทรัพยากรชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรม (Inter-Agency Committee on Biological and Genetic Resources) ภายใต้การดูแลของ DENR (Department of Environment Natural Resources) ขึ้นมาโดยหน่วยงานนี้จะสร้างหน่วยงานกำกับดูแลที่ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการอนุวัติการตามคำสั่งหมายเลข 247 โดยหน่วยงานกลางจะทำหน้าที่ดำเนินการเรื่องคำขอเพื่อการทำงานวิจัยและอนุมัติ โดยพิจารณาจากลักษณะของกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น

ผู้ต้องการขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศฟิลิปปินส์ต้องส่งคำขออนุญาตเข้าถึงให้แก่คณะกรรมการเรื่องทรัพยากรชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรม โดยผู้ขอจะต้องแนบข้อเสนอโครงการที่แจ้งให้ทราบถึง วัตถุประสงค์ แหล่งที่มาของเงินทุน ระยะเวลาการทำงานวิจัย รายละเอียดของทรัพยากรชีวภาพที่ต้องการใช้รวมทั้งปริมาณที่ต้องการใช้ และจะต้องทำสำเนาหนึ่งชุดนำเสนอให้กับหัวหน้าชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนพื้นบ้านที่เกี่ยวข้อง โดยการเข้าถึงจะกระทำต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นผู้มีอำนาจในการอนุมัติคำขอการเข้าถึงได้แก่ ชุมชนท้องถิ่น หรือ พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง คำสั่ง 247 กำหนดให้การพิจารณาคำขออนุญาตนั้นกระทำ 60 วันหลังจากได้รับคำขอนั้น⁵¹

เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพจะต้องเซ็นสัญญา ซึ่งสัญญาจะมีสองประเภทพิจารณาจากลักษณะของข้อเสนอโครงการที่ขออนุญาตเข้ามา สัญญาทั้งสองประเภทนี้ ได้แก่ สัญญาการทำวิจัยแบบวิชาการ (Academic Research Agreement) หรือ สัญญาการทำวิจัยแบบการค้า (Commercial Research Agreement)

สัญญาการทำวิจัยแบบวิชาการ (ARA) นั้นจะอนุมัติให้กับผู้ขอที่เป็นหน่วยงานมหาวิทยาลัยของประเทศฟิลิปปินส์ และสถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐบาลในประเทศ เท่านั้น⁵² การอนุญาตให้กับหน่วยงานนั้นจะส่งผลให้นักวิทยาศาสตร์ นักวิจัยที่ทำงานในหน่วยงานนั้นๆ ไม่จำเป็นต้องทำการขอ

⁵¹ มาตรา 4 ของคำสั่งหมายเลขที่ 247

⁵² มาตรา 5m ของคำสั่งหมายเลขที่ 247

อนุญาตเพื่อเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพอีกถึงแม้ว่าจะนำทรัพยากรชีวภาพจากแหล่งนั้นไปใช้ในโครงการที่แตกต่างไป การอนุญาตนั้นจะจำกัดปริมาณทรัพยากรชีวภาพที่นักวิจัยสามารถนำไปใช้ โดยอายุของการอนุญาตสูงสุดคือ 5 ปี และสามารถขอต่ออายุได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบททบทวนของหน่วยงานคณะกรรมการทรัพยากรชีวภาพ⁵³ อย่างไรก็ตามถ้ามีการเปลี่ยนวัตถุประสงค์ของการทำงานวิจัยเป็นการทำงานวิจัยเพื่อการค้า หน่วยงานหรือสถาบันต้องมาทำสัญญาการทำวิจัยแบบการค้าอีกฉบับกับหน่วยงานที่เป็นผู้อนุมัติ

เมื่อคำสั่งหมายเลขที่ 247 มีผลบังคับใช้ปรากฏว่าข้อกำหนดในคำสั่งนี้สร้างปัญหาให้กับผู้ปฏิบัติ โดยปัญหาที่เกิดขึ้นกับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้คำสั่ง 247 นี้ ได้แก่

- กระบวนการขอเข้าถึงเป็นกระบวนการที่ยุ่งยาก มีค่าใช้จ่ายสูง ซึ่งจัดได้ว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้การทำงานวิจัยและพัฒนาหยุดชะงัก⁵⁴
- กระบวนการอนุมัติการเข้าถึงมีการบริหารจัดการที่ซับซ้อน ไม่อำนวยความสะดวกและใช้เวลานาน โดยเฉพาะข้อกำหนดที่ สร้างปัญหาในทางปฏิบัติเนื่องจากการแสวงหาผู้มีอำนาจในการอนุมัติการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นยากและต้องใช้เวลา นอกจากนั้นกฎระเบียบยังกำหนดให้หน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องพิจารณาอย่างน้อยที่สุด 60 วัน ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นพบว่าเวลาที่ใช้โดยรวมจนกระทั่งผู้ขอเข้าถึงจะได้รับการอนุมัติจากหน่วยงานหรือเจ้าของพื้นที่จะใช้เวลาราว 5 เดือน เนื่องจากหลังจากที่ชุมชนเจ้าของพื้นที่พิจารณาแล้วจะต้องส่งเรื่องให้กับคณะกรรมการเรื่องทรัพยากรชีวภาพซึ่งจะต้องให้ความเห็นชอบต่อกระบวนการด้วย
- การให้การเข้าไปพื้นที่เพื่อทำการเก็บตัวอย่างทรัพยากรชีวภาพนั้นผู้เข้าไปดำเนินการมีปัญหาด้านการสื่อสารกับเจ้าของพื้นที่ซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่ไม่สามารถใช้ภาษากลางได้

กล่าวโดยสรุปคือได้ว่ากระบวนการภายใต้คำสั่งเลขที่ 247 นั้นเป็นกระบวนการที่ยุ่งยาก ซับซ้อน เสียเวลาและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย และไม่เป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการทำงานวิจัยและพัฒนาภายในประเทศ เพราะไม่มีกลไกที่รองรับเรื่องการคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ โดยคำสั่งเลขที่ 247 ไม่มีข้อกำหนดเรื่องการจัดตั้งกองทุนเพื่อนำรายได้มาสนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ มีรายงานว่านับตั้งแต่มีการออกคำสั่งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2538 สำนักงานพื้นที่คุ้มครองและสัตว์ป่าได้รับคำขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเป็นจำนวนประมาณ 11 คำขอ

⁵³ มาตรา 5p ของคำสั่งเลขที่ 247

⁵⁴ Paz J. Benavidez II. 2004. The Challenges in the Implementaton of the Philippines ABS Regulations: Monitoring and Enforcement of Bioprospecting Activities in the Philippines. In International Expert Workshop on Access to Genetic Resources and Benefit Sharing.

ซึ่งมีเพียง 2 คำขอเท่านั้นที่ได้รับอนุมัติการขอเข้าถึงในลักษณะการทำงานวิจัยแบบการค้า และ เพียง 1 คำขอที่ได้รับการอนุมัติการขอเข้าถึงในลักษณะการทำงานวิจัยแบบวิชาการ⁵⁵ ต่อมารัฐบาลตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคำสั่งหมายเลขที่ 247 และหาทางแก้ไข โดยกำหนดกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมาใหม่ซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้ได้อยู่ภายใต้การดำเนินงานของพระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่า (The 2001 Wildlife Resources Conservation and Protection Act)

2.5.2.2 พระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่า (The 2001 Wildlife Resources Conservation and Protection Act)

รัฐบาลฟิลิปปินส์บัญญัติพระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่าขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่าและที่อยู่ของสัตว์ป่าในประเทศ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้อาศัยความตามมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ในการจัดทำกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ โดยมาตรา 14 กำหนดให้กรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กรมการเกษตรและสำนักงานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องทำการจัดทำแนวปฏิบัติเฉพาะสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่ใช้ร่วมกัน โดยพระราชบัญญัติการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรสัตว์ป่าได้ทำการยกเลิกข้อบังคับภายใต้คำสั่ง 247 ที่มีข้อความขัดแย้งกับแนวปฏิบัติฯ

ในปี พ.ศ. 2547 ได้มีการจัดทำแนวปฏิบัติสำหรับกิจกรรมการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศฟิลิปปินส์ (Draft Guideline for Bioprospecting Activities in the Philippines) ซึ่งแนวปฏิบัตินี้จะเป็นแนวทางที่กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศฟิลิปปินส์รับไปดำเนินการ ดังนั้นไม่ว่ากฎหมายทรัพยากรชีวภาพจะอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานใดก็ตาม การดำเนินการเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพจะต้องเป็นไปตามแนวปฏิบัติฯ นี้เท่านั้น

การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ (Bioprospecting) ภายใต้แนวปฏิบัตินี้ได้แก่ การทำวิจัย การรวบรวม และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพและทรัพยากรพันธุกรรมเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อการค้าและการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพจะเป็นไปอย่างถูกกฎหมายเมื่อผู้ขอเข้าถึงหรือหน่วยงานที่ขอเข้าถึงประกาศตนว่าจะปฏิบัติตามกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การแจ้งให้ทราบล่วงหน้าและการทำสัญญาซึ่งต้องกระทำต่อชุมชนพื้นบ้านที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และในกรณีที่ผู้ขอเข้าถึงเป็นชาวต่างชาติหรือหน่วยงานต่างชาติ การขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้นจะต้องมีหน่วยงานท้องถิ่นเข้าร่วมอยู่ในสัญญาด้วย

⁵⁵ Krystyna Swiderska, Elenita Dano and Olivier Dubois. 2001. Developing the Philippines' Executive Order no. 247 on Access to Genetic Resources. 2001. Participation in Access and Benefit-Sharing Policy Case Study no. 4

เนื่องจากแนวปฏิบัตินี้จัดให้การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพครอบคลุมเฉพาะการทำสัญญาการเข้าถึงแบบการทำวิจัยเพื่อการค้าเท่านั้น (CRA) ดังนั้นการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเพื่อการทำงานวิจัยแบบวิชาการจึงไม่จำเป็นต้องดำเนินการใดๆ หากแต่ว่าจะต้องดำเนินการภายใต้ข้อตกลงกับเลขานุการหรือหน่วยงานที่มีอำนาจโดยให้หน่วยงานนั้นๆ ออกเป็นใบอนุญาตมาให้ (gratuitous permit)

กระบวนการที่จำเป็นในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้แนวปฏิบัตินี้ยังคงเป็นกระบวนการแสดงความยินยอมที่แจ้งให้ทราบล่วงหน้า อย่างไรก็ตามกระบวนการนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากข้อกำหนดในคำสั่งหมายเลข 247 กล่าวคือ

- ผู้ต้องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพต้องทำการแจ้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบว่าตนเองต้องการดำเนินกิจกรรมการเข้าถึงโดยการเขียนจดหมาย (letter of intent)
- ผู้ต้องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพต้องนำส่งโครงการวิจัยให้กับชุมชนที่ได้รับผลกระทบ โดยโครงการวิจัยนั้นจะต้องเป็นภาษาที่คนในชุมชนนั้นเข้าใจได้
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องทำการพิจารณาและอนุมัติใบอนุญาตให้เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพให้แก่ผู้ขอเข้าถึงภายใน 30 วันนับจากวันที่ได้รับเอกสาร
- มีการจัดตั้ง กองทุนการจัดการสัตว์ป่า ซึ่งจะนำรายได้ที่ได้รับมาดำเนินการด้านอนุรักษ์สัตว์ป่า และพื้นที่ รวมถึงการสนับสนุนงานวิจัยและพัฒนา และการเสริมสร้างความรู้ความสามารถของชุมชนในการดำเนินการอนุรักษ์
- หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพภายใต้แนวปฏิบัติฯ คือ เลขานุการกรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และกรมการเกษตร หรือประธานสำนักงานท้องถิ่นปาเลาวัน (Palawan Council Chairperson)

กฎระเบียบที่จัดทำขึ้นมาใหม่นี้เป็นกฎระเบียบที่มีความชัดเจนและอำนวยความสะดวกให้กับกระบวนการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศฟิลิปปินส์มากขึ้น เนื่องจากการเข้าถึงไม่ว่าจะเป็นไปโดยกฎระเบียบใดจะต้องปฏิบัติตามแนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ อีกทั้งยังลดขั้นตอน และลดจำนวนค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียลงมาด้วย

2.5.3 กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในสาธารณรัฐคอสตาริกา

สาธารณรัฐคอสตาริกาเป็นประเทศในแถบอเมริกากลาง ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรชีวภาพ และทรัพยากรชีวภาพเป็นแหล่งรายได้ของประเทศ ดังนั้นสาธารณรัฐคอสตาริกจึงให้ความสำคัญในการปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศตน ในช่วงกว่า 20 ปีที่ผ่านมา (ก่อนที่จะมีอนุสัญญาฯ) สาธารณรัฐคอสตาริกาได้ออกกฎหมายที่กำกับดูแลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหลายฉบับ เช่น กฎหมายอนุรักษ์สัตว์ป่า ค.ศ. 1992 กฎหมายป่า ค.ศ. 1996 กฎหมายสิ่งแวดล้อม ค.ศ. 1995 และการ

ใช้ความหลากหลายทางชีวภาพนั้นดูแลโดยสภาที่ปรึกษาของกระทรวงสิ่งแวดล้อมและพลังงาน และสถาบันความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ หรือ INBio ซึ่งเป็นหน่วยงานไม่แสวงหาผลกำไรที่แสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรเอกชนที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนาเพื่อการค้า โดยมุ่งเน้นในสาขาด้านเทคโนโลยีชีวภาพ เช่น การหาสารประกอบทางเคมี ยีน โปรตีน จุลินทรีย์ หรือผลิตภัณฑ์ธรรมชาติอื่นๆ

ในปี พ.ศ. 2532 INBio มีการสร้างความร่วมมือกับบริษัทเมอร์ค จำกัด (Merck) เพื่อพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพของสาธารณรัฐคอสตาริกา ซึ่ง INBio อนุญาตให้บริษัทเมอร์ค เข้ามาใช้ทรัพยากรชีวภาพของหน่วยงานเพื่อประโยชน์ทางด้านอุตสาหกรรมยา และวิทยาศาสตร์สุขภาพสัตว์ โดยความร่วมมือนี้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 สัญญาความร่วมมือนี้จัดเป็นต้นแบบของสัญญาการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งนับตั้งแต่ความร่วมมือระหว่าง INBio กับ บริษัทเมอร์ค INBio ได้ลงนามในสัญญาความร่วมมือลักษณะใกล้เคียงกันนี้หลายสัญญา ซึ่งความร่วมมือลักษณะเช่นนี้สร้างผลประโยชน์ทั้งในรูปเงิน (เป็นรายได้ที่ได้มาจาก ค่าธรรมเนียมการจัดเก็บทรัพยากรชีวภาพ ทูนสำหรับการทำงานวิจัยและพัฒนา เงินค่าตอบแทน) และในรูปผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเงิน (เช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยี การได้รับการฝึกอบรม เครื่องมือ เป็นต้น) นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งความรู้ความสามารถของบุคลากร หรือนักศึกษาของประเทศ มีรายงานว่าในช่วงปี พ.ศ. 2534 ถึงปี พ.ศ. 2543 สาธารณรัฐคอสตาริกา ได้รับเงินส่วนแบ่งจาก INBio ซึ่งเป็นเงินส่วนแบ่งจากการสร้างความร่วมมือในเรื่องการสำรวจทรัพยากรชีวภาพระหว่าง INBio กับหน่วยงานต่างๆ เป็นจำนวนเงินประมาณ 2.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นเงินที่รัฐบาลสาธารณรัฐคอสตาริกานำมาใช้ในกิจกรรมด้านอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพของประเทศ⁵⁶

ดังจะเห็นได้ว่าการดำเนินงานบริหารจัดการการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพโดยองค์กร INBio เป็นไปตามลักษณะที่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพคาดหวังให้เกิดขึ้นคือการนำเงินรายได้ที่เกิดจากการอนุญาตให้ใช้ทรัพยากรชีวภาพมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพในประเทศ อีกทั้งมีการถ่ายทอดเทคโนโลยี เสริมสร้างความรู้ความสามารถของบุคลากรในประเทศในด้านการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของ INBio นั้นเกิดขึ้นก่อนที่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพจะถูกบัญญัติขึ้น กลไกการเข้าถึงที่ INBio ใช้คือสัญญาระหว่างฝ่าย หากเมื่อสาธารณรัฐคอสตาริกาเข้าเป็นสมาชิกอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ รัฐบาลคอสตาริกาได้ทำการพัฒนากฎหมายที่ใช้กำกับดูแลเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้

⁵⁶ Jorge Cabrera-Medaglia, Costa Rica: Legal Framework and Public Policy, in Carrizosa, S. et.al (eds) Accessing Biodiversity and Sharing Benefits: Lesson from Implementing the Convention on Biological Diversity, IUCN Environment Policy and Law Paper No. 54.

ทรัพยากรชีวภาพขึ้นมา ซึ่งกฎหมายที่กำกับดูแลเรื่องนี้ได้แก่ กฎหมายหมายเลข 7788 หรือรู้จักในนามของกฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ

2.5.3.1 กฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ

กฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพของสาธารณรัฐคอสตาริกานั้นอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงสิ่งแวดล้อมและพลังงาน โดยมีผลบังคับใช้เมื่อปีพ.ศ. 2541 กฎหมายนี้เป็นกฎหมายที่กำกับดูแลการใช้ประโยชน์ การบริหารจัดการ และการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการนำองค์ประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพไปใช้ประโยชน์ ซึ่งกฎหมายกำหนดให้คุณสมบัติทางด้านชีวเคมี พันธุกรรมของส่วนประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ในป่า หรือมีอยู่ทั่วไปเป็นของสาธารณะ⁵⁷ รัฐมีอำนาจในการสำรวจ ทำงานวิจัย แสวงหา ใช้ประโยชน์ ซึ่งสารประกอบความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นของสาธารณะ

เพื่อการบริหารจัดการและดูแลเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ กฎหมายกำหนดให้มีการจัดตั้งหน่วยงาน National Commission for the Management of Biodiversity (CONAGEBIO) ให้เป็นหน่วยงานรับผิดชอบดูแลการอนุมัติการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ หน่วยงานนี้จะประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ เช่น กระทรวงเกษตร กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการต่างประเทศ รวมถึงกลุ่มชนพื้นเมือง เกษตรกร หอการค้า เป็นต้น และหน่วยงานนี้ยังประกอบไปด้วยสำนักงานสนับสนุนด้านเทคนิค (Technology Office) ที่ประกอบด้วยผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ หน่วยงาน CONAGEBIO มีหน้าที่ในการจัดทำนโยบายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพทั้งในเขตถิ่นกำเนิด (*in situ*) และนอกถิ่นกำเนิด (*ex situ*) อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นหน่วยงานรับปรึกษาสำหรับการจัดคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพ

กฎหมายกำหนดให้การดำเนินงานวิจัยใดๆ หรือการแสวงหาทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับวัสดุ พันธุกรรม หรือ สารชีวเคมี ในสาธารณรัฐคอสตาริกา จะต้องได้รับอนุญาต⁵⁸ โดยผู้ที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพต้องส่งเอกสารคำขอที่ประกอบไปด้วย เอกสารแสดงความยินยอมซึ่งได้แจ้งล่วงหน้าจากผู้แทนของสถานที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรชีวภาพที่ต้องการเข้าถึง โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบตรวจสอบ และเป็นผู้อนุมัติการเข้าถึงได้แก่ สำนักงานสนับสนุนด้านเทคนิค หลังจากที่สำนักงานด้านเทคนิคได้พิจารณาคำขอแล้ว สำนักงานฯ จะวิเคราะห์ประเด็นที่ผู้ขอเข้าถึงต้องเจรจากับผู้เกี่ยวข้อง (เช่น เจ้าหน้าที่ของพื้นที่อนุรักษ์ ชนพื้นเมือง หรือเจ้าของพื้นที่ที่มีทรัพยากรชีวภาพที่ผู้เข้าถึงต้องการ เป็นต้น) หลังจากเจรจาจบสิ้นจะทำให้ได้เงื่อนไขในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ และจะดำเนินการลงทะเบียนการอนุญาตนั้นๆ

⁵⁷ มาตรา 6 ของ กฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ กฎหมายหมายเลข 7788

⁵⁸ มาตรา 69 ของกฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ กฎหมายหมายเลขที่ 7788

ในกรณีที่มีการอนุญาตให้นักวิจัย หรือหน่วยงานวิจัย การอนุญาตนั้นไม่สามารถส่งต่อไปให้นักวิจัยท่านอื่น หรือหน่วยงานวิจัยอื่นได้ และการอนุญาตนั้นจะจำกัดอยู่ในสารประกอบ ชีวเคมี ที่ระบุไว้ และสามารถใช้ได้ในพื้นที่ที่ทำการขออนุญาตไว้เท่านั้น⁵⁹ เมื่อได้รับการอนุญาตแล้วใบอนุญาตจะมีอายุสูงสุด 3 ปี⁶⁰ การขอต่ออายุใบอนุญาตขึ้นอยู่กับดุลพินิจของสำนักงานสนับสนุนด้านเทคนิค โดยใบอนุญาตที่ออกให้โดยสำนักงานสนับสนุนด้านเทคนิคนั้นจะระบุไว้อย่างชัดเจนถึง แหล่งที่มาของทรัพยากรชีวภาพ เงื่อนไขในการใช้ เช่น การห้ามหรืออนุญาตการส่งตัวอย่าง การฝากตัวอย่าง การตีพิมพ์ผลงาน ฯลฯ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นดุลพินิจของสำนักงานสนับสนุนด้านเทคนิค อย่างไรก็ตามข้อกำหนดหรือเงื่อนไขสำหรับการพิจารณาการอนุญาตให้เข้าถึงของงานวิจัยที่ไม่หวังผลทางการค้ากับงานวิจัยเพื่อการค้า⁶¹ ในกรณีที่เป็นงานวิจัยที่ไม่หวังผลทางการค้า ผู้ขออนุญาตต้องมีหลักฐานแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่างานวิจัยนั้นมีลักษณะไม่หวังผลทางการค้า ในกรณีที่ใบอนุญาตมีการวางเงื่อนไขเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ ผลประโยชน์ที่ผู้เข้าถึงจะต้องทำการแบ่งปันกลับคืนสู่ตัวแทนของสถานที่ทำการเข้าถึงนั้น โดยรูปแบบของผลประโยชน์นั้นอาจเป็นผลประโยชน์ในรูปแบบเงิน หรือในรูปแบบที่ไม่ใช่เงิน หลังจากมีการอนุญาตให้เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพแล้ว สำนักงานสนับสนุนด้านเทคนิคจะต้องทำการติดตามผลเพื่อดูว่ามีการละเมิดไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือไม่ และในกรณีที่พบการละเมิดจะทำการถอนใบอนุญาต

สรุป

บทนี้ชี้ให้เห็นว่าเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นเรื่องที่นานาประเทศให้การยอมรับและกำลังดำเนินการพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศขึ้นมาเพื่อให้เป็นกฎระเบียบที่เป็นที่ยอมรับมากขึ้น ปัจจุบันนี้ประเทศที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนากฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ส่วนใหญ่จะเป็นประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งการที่นานาประเทศจัดทำกฎระเบียบที่กำกับดูแลเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศของตนและมีการบังคับใช้ที่เป็นรูปธรรมนี้จะส่งผลต่อการนำทรัพยากรชีวภาพมาใช้ประโยชน์ ดังจะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์หลักอย่างหนึ่งของการจัดทำกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศเหล่านี้คือการป้องกันชาวต่างชาติมาทำการฉกฉวยทรัพยากรชีวภาพหรือนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้โดยไม่ทำการขออนุญาต กล่าวอีกนัยหนึ่งคือปัจจุบันนี้การแสวงหาหรือการได้รับทรัพยากรชีวภาพจากประเทศอื่นๆ นั้นจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศนั้นๆ หากไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบเหล่านี้ อาจก่อให้เกิดความเสียหาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียงต่อนักวิจัย หรือองค์กรวิจัยและพัฒนา และ

⁵⁹ มาตรา 70 ของกฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ กฎหมายหมายเลขที่ 7788

⁶⁰ มาตรา 70 ของกฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ กฎหมายหมายเลขที่ 7788

⁶¹ มาตรา 71 ของกฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ กฎหมายหมายเลขที่ 7788

ผลที่อาจตามมาคือการขาดความไว้วางใจในองค์กรนั้นๆ ซึ่งจะทำให้เสียโอกาสในการทำงานวิจัยร่วมหรือการดำเนินงานวิจัยในประเทศนั้นดังในกรณีที่เกิดขึ้นกับนักกีฏวิทยาชาวเซเชลล์ที่เข้าไปเก็บตัวอย่างแมลงในประเทศอินเดีย

การดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพในอดีตนั้นเป็นไปในลักษณะ “ไร้พรมแดน” ทั้งนี้สืบเนื่องจากหลักการที่ว่าทรัพยากรชีวภาพเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ หากปัจจุบันนี้นักวิจัยและองค์กรวิจัยของประเทศไทยควรมีความตระหนักว่าการนำทรัพยากรชีวภาพมาใช้นั้นถูกควบคุมด้วยกฎระเบียบ ดังนั้นเพื่อเป็นการลดความเสี่ยงต่อการละเมิดต่อกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในต่างประเทศ องค์กรวิจัยและพัฒนาควรมีมาตรการในการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรชีวภาพจากต่างประเทศด้วย กฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในระดับนานาชาตินั้นยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน ส่งผลให้แต่ละประเทศพัฒนากฎหมายของตนตามที่ตนเห็นเหมาะสม ดังนั้นองค์กรวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพของต่างประเทศควรตรวจสอบกฎหมายของประเทศเจ้าของทรัพยากรชีวภาพที่องค์กรต้องการใช้ และพิจารณาว่าต้องดำเนินการอย่างไร ที่ไหน เมื่อใด ถึงแม้ว่าแต่ละประเทศจะมีกฎระเบียบที่แตกต่างกันหากว่ากฎระเบียบของประเทศต่างๆ เหล่านี้จะตั้งอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน ได้แก่

1. จะมีการจัดตั้งหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปัน

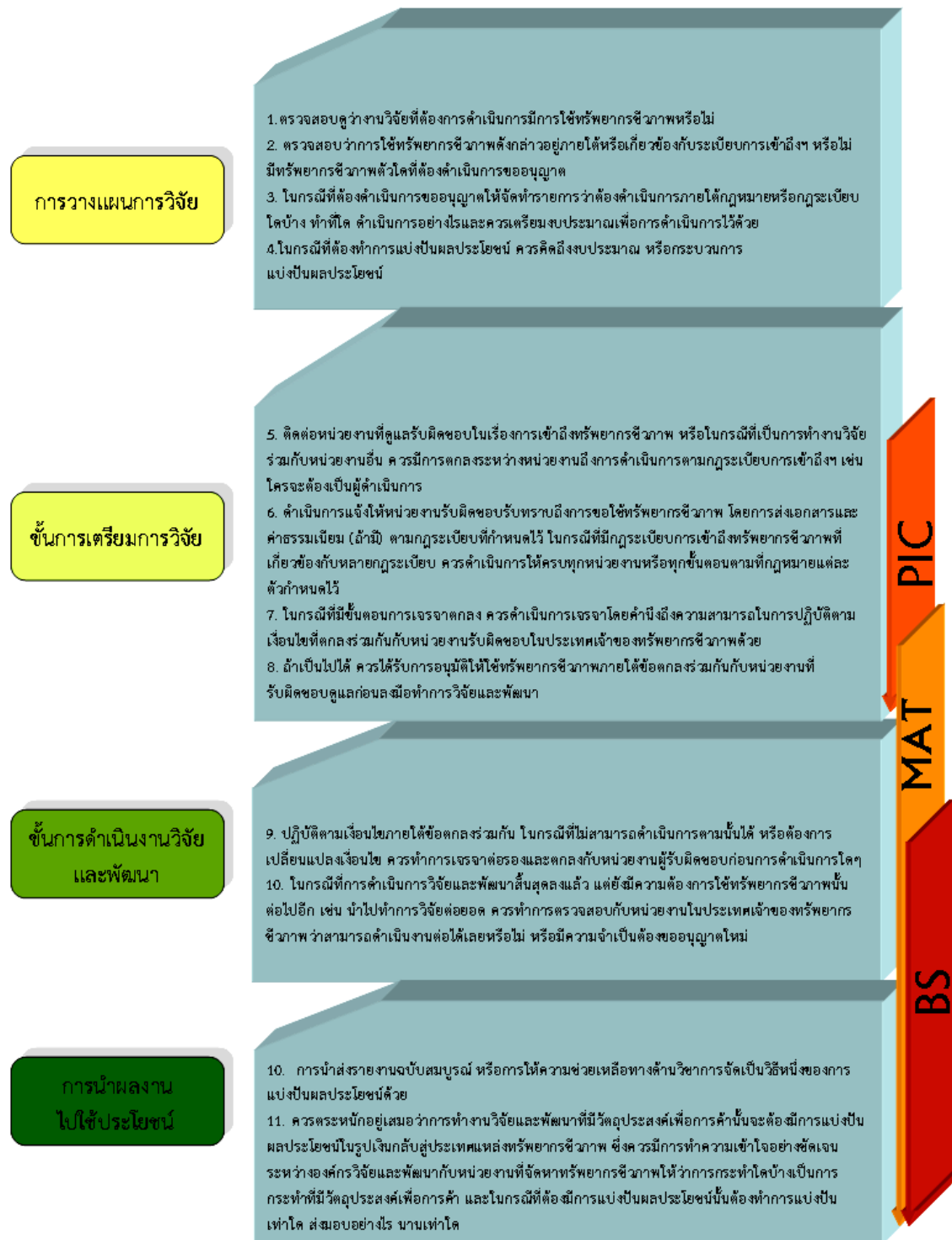
ผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งลักษณะของหน่วยงานนั้นอาจเป็น หน่วยงานระดับชาติหรือเป็นหน่วยงานทั่วไปที่กำกับดูแลกฎหมายที่มีเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ หรือเป็นหน่วยงานท้องถิ่นที่มีหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพของชุมชน หรือท้องถิ่น

2. มีกฎหมายหรือกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการ

ใช้ทรัพยากรชีวภาพที่ประกอบไปด้วยกลไกหลัก 3 กลไก ได้แก่ การแจ้งให้ทราบล่วงหน้า การเจรจาตกลงร่วมกัน และการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยผู้ที่ขอใช้ทรัพยากรชีวภาพจะต้องดำเนินการตามกลไกเหล่านี้ผ่านหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบ

จากหลักพื้นฐานดังกล่าว องค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทยสามารถวางแผนการดำเนินงานเพื่อให้การทำงานวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพจากต่างประเทศหรือแม้กระทั่งในประเทศไทยเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายโดยมีการวางแผนการดำเนินงานล่วงหน้าซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการเตรียมการดำเนินการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 สรุปขั้นตอนการเตรียมการเพื่อดำเนินการปฏิบัติตามกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์⁶²

⁶² ดัดแปลงจาก Biber-Klemm, S. and Martinez, S. 2006. Access and Benefit Sharing: Good Practice for Academic Research on Genetic Resources. Swiss Academy of Sciences. Bern Switzerland หน้า 33-34.

บทที่ 3

สถานภาพปัจจุบันของกฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับ ว่าด้วยการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพพืชของประเทศไทย

ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment Development, UNCED) ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล ระหว่างวันที่ 3-14 มิถุนายน 2535 มีการร่วมลงนามรับรองอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลาย ทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity : CBD) หลังจากนั้นประเทศไทยได้เข้าร่วมให้สัตยาบัน อนุสัญญาฯ จึงเริ่มมีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2535 ประเทศไทยได้ให้สัตยาบัน เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 เป็นสมาชิกในลำดับที่ 188 โดยมีสำนักรับนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานกลางของประเทศที่ดูแลรับผิดชอบการอนุรักษ์ตามอนุสัญญาฯ

กฎ ระเบียบ เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพเป็นเรื่องที่ประเทศไทยให้ความสนใจและพยายามพัฒนา กฎ ระเบียบ ให้สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาฯ

การพัฒนา กฎ ระเบียบ เรื่อง การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพเป็นเรื่องที่ประเทศไทยให้ความสำคัญในลำดับต้นๆ เพื่อลดความวิตกกังวล เรื่อง โจรสลัดทางชีวภาพ ดังจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยมีความพยายามที่จะพัฒนา กฎ ระเบียบ การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพให้สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ นับตั้งแต่ร่วมลงนามรับรองจนกระทั่งให้สัตยาบัน ซึ่งความพยายามที่จะพัฒนา กฎ ระเบียบ การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยมีทั้งในรูปแบบการสร้างกฎหมายใหม่ และการปรับปรุงกฎหมายที่มีอยู่แล้วให้มีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักการ เรื่อง การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ ภายใต้อนุสัญญาฯ

ความพยายามในการจัดทำกฎหมายใหม่นั้น เกิดขึ้นเพราะประเทศไทยไม่มีกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ หากแต่มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเพื่อการอนุรักษ์ ดังนั้น จะกล่าวได้ว่าเรื่อง การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพนั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่สิ่งที่เป็นประเด็นใหม่คือเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ

จากการรวบรวมและศึกษาเอกสารทางกฎหมาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งกฎหมายเหล่านี้ ได้แก่

3.1 พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532)

เนื่องจากป่าไม้มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นทรัพยากรที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันทั้งด้านที่อยู่อาศัย อาหาร และยารักษาโรค ทำให้ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว เพราะมีการลักลอบตัดไม้ ทำลายป่าจนกระทั่งสูญเสียพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมากและเป็นเหตุให้สภาพแวดล้อมขาดความสมดุล การทำลายพื้นที่ป่าก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติและเป็นสาเหตุเกิดภัยพิบัติต่างๆ ดังนั้น จึงมีการตราพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 เพื่อการจัดการ การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นทั้ง ไม้ ของป่า และรวมถึงส่วนที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น ไม้ ของป่า รวมทั้งส่วนต่างๆ ของไม้ พืชต่างๆ ตลอดจนสิ่งที่เกิดจากพืชนั้น รังนก ครั่ง รวงผึ้ง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้งและมูลค้างคาว⁶³ เป็นต้น

“ป่า” ตาม พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2548 อยู่ภายใต้การควบคุม ดูแลและจัดการของกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*

การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2548 กำหนดให้กิจกรรมต่อไปนี้จะต้องทำการขออนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่

1. การทำไม้หวงห้าม (ตามที่พระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ว่าเป็นไม้หวงห้าม) เป็นการห้ามตัดเจาะ หรือสับ หรือเผา หรือการทำอันตรายแก่ไม้หวงห้าม โดยแบ่งออกเป็นไม้หวงห้ามออกเป็นประเภท ก และไม้หวงห้ามประเภท ข โดยการทำไม้หวงห้ามจะต้องขออนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือบางกรณีจะต้องได้รับสัมปทานการทำไม้จากรัฐก่อน ทั้งนี้ ถ้าดำเนินการขออนุญาตและไม่ได้รับอนุญาต จะมีโทษทางอาญา

2. การเก็บหาของป่าหวงห้าม (ตามที่พระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ว่าเป็นของป่าหวงห้าม) จะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อน โดยจะต้องยื่นแบบฟอร์มตามที่กฎหมายกำหนดต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตพื้นที่นั้น และเมื่อได้รับอนุญาตก็สามารถเก็บหาของป่าได้ โดยเสียค่าธรรมเนียมตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ นอกจากนี้ กฎหมายยังห้ามการค้าหรือมีของป่าไว้ในครอบครองเกินกำหนด ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะเป็นผู้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ แต่อย่างไรก็ตามมีข้อยกเว้นให้พนักงานเจ้าหน้าที่สามารถจัดเก็บและครอบครองของป่าหวงห้ามเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่า การค้นคว้า หรือการทดลองทางวิชาการได้

3. การนำไม้และของป่าเคลื่อนที่ จะต้องขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ก่อน โดยการเคลื่อนที่จะต้องมีใบเบิกทางของพนักงาน เจ้าหน้าที่กำกับไปด้วย ทั้งนี้ ห้ามนำไม้และของป่าเคลื่อนที่

⁶³ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 4

* ในขณะที่ตราพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2548 นั้น กรมป่าไม้ยังไม่ได้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แต่เนื่องจากมีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 และพระราชกฤษฎีกาโอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 กรมป่าไม้จึงโอนย้ายมาอยู่ภายใต้สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผ่านด่านป่าไม้ในระหว่างเวลากลางคืน (ตั้งแต่พระอาทิตย์ตก จนถึงพระอาทิตย์ขึ้น) เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นหนังสือ

4. การแผ้วถางป่า กรณีที่เป็นป่าประเภทเกษตรกรรม ประชาชนสามารถเข้าครอบครอง และแผ้วถางเพื่อเพาะปลูกพืชได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ แต่ป่าใดที่ไม่ได้ประกาศเป็นป่าเกษตรกรรม ผู้ใดประสงค์ที่จะครอบครองแผ้วถางป่า จะต้องขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตที่ป่านั้นอยู่ก่อน หากกระทำการโดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่จะมีโทษทางอาญา

การขออนุญาตต้องเป็นไปตามที่กฎ ระเบียบที่กรมป่าไม้กำหนด ซึ่งโดยทั่วไปคือ การยื่นขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยกำหนดให้มีการเสียค่าธรรมเนียมและค่าภาคหลวง

พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2548 เป็นกฎหมายที่กำหนดระเบียบเรื่องการเข้าถึงเท่านั้น แต่กฎหมายไม่ได้กำหนดในเรื่องการเรียกร้องให้แบ่งปันผลประโยชน์จากการนำทรัพยากรจากป่าไปใช้ประโยชน์ เนื่องจาก พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2548 ได้บัญญัติขึ้นมาก่อนที่ประเทศไทยจะเข้าเป็นประเทศสมาชิกของอนุสัญญาฯ

อย่างไรก็ตาม กรมป่าไม้มีความตระหนักในเรื่องการจกฉวยทรัพยากรพันธุกรรม หรือที่เรียกว่า “โจรสลัดชีวภาพ” ซึ่งเป็นเรื่องที่มีการถกเถียงกันทั้งในระดับนานาชาติและภายในประเทศ จึงได้มีความพยายามพัฒนานาฏระเบียบ การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพให้สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาฯ

ต่อมามีการออกระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ขึ้นมา เพื่อให้การศึกษา วิจัยในพื้นที่ป่าไม้มีหลักเกณฑ์การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัย การฝึกอบรม การเก็บหาหรือการหาข้อมูลข่าวสารและการเก็บรวบรวมตัวอย่าง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงในทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภท ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรพันธุกรรม⁶⁴

การเข้าดำเนินการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ ให้ผู้วิจัยยื่นแบบขออนุญาตทำการวิจัย พร้อมรายละเอียดโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์ยื่นต่ออธิบดีกรมป่าไม้ ก่อนเริ่มโครงการวิจัยไม่น้อยกว่า 60 วัน หรือกรณีเป็นโครงการเร่งด่วนให้ยื่นก่อนระยะเวลา 60 วัน⁶⁵

กรมป่าไม้อาจพิจารณามอบหมายให้พนักงานเจ้าหน้าที่เข้าร่วมโครงการได้ โดยผู้ขออนุญาตจะต้องรับผิดชอบ ค่าใช้จ่ายและถ่ายถอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมด้วย⁶⁶

กรณีที่ผู้ขออนุญาตหรือผู้ร่วมวิจัยเป็นชาวต่างชาติจะต้องปฏิบัติตามระเบียบสภาวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาวต่างประเทศเข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย⁶⁷ *

⁶⁴ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 4

⁶⁵ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 5

⁶⁶ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 6

⁶⁷ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 7

กรณีที่ผู้ขออนุญาตเป็นชาวต่างประเทศ หรือบุคคลทั่วไป หรือองค์กรเอกชนต้องให้สถาบัน หรือหน่วยงานราชการของไทยที่เกี่ยวข้องกับสาขางานวิจัยให้คำรับรองและร่วมรับผิดชอบโครงการ⁶⁸

ผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าทำการศึกษาวิจัยทางวิชาการต้องแจ้งเป็นหนังสือต่ออธิบดีกรมป่าไม้ ก่อนเข้าพื้นที่อย่างน้อย 15 วัน และแจ้งให้เจ้าหน้าที่ในพื้นที่ทราบก่อนด้วย ขณะดำเนินโครงการต้อง ส่งรายงานให้กรมป่าไม้ทุก 6 เดือน ในการเก็บตัวอย่างแต่ละครั้งต้องแบ่งตัวอย่างชนิดเดียวกันหรือ ตัวอย่างหัวเชื้อให้กรมป่าไม้ทุกครั้ง ในกรณีที่มีเพียงตัวอย่างเดียวกรมป่าไม้ขอสงวนสิทธิ์เป็นเจ้าของร่วม และเมื่อสิ้นสุดโครงการให้ส่งรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์และเอกสารที่เผยแพร่ในวารสาร ต่างๆ ให้กรมป่าไม้ ผู้ได้รับอนุญาตต้องปฏิบัติตามกฎหมายป่าไม้ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องอย่าง เคร่งครัด หากไม่ปฏิบัติตามอธิบดีกรมป่าไม้อาจยกเลิกการอนุญาตและดำเนินการตามกฎหมายที่ เกี่ยวข้อง หากผู้ได้รับอนุญาตไม่ปฏิบัติตามระเบียบนี้ สถาบันทางวิชาการหรือหน่วยงานราชการใน ประเทศไทยที่รับรองและร่วมรับผิดชอบโครงการต้องรับผิดชอบให้มีการปฏิบัติตามระเบียบนี้⁶⁹

กรณีที่ผู้ได้รับอนุญาตให้ทำการศึกษาหรือวิจัย หรือเก็บตัวอย่างทรัพยากรธรรมชาติหรือ ทรัพยากรชีวภาพหรือทรัพยากรพันธุกรรมด้านป่าไม้นำผลงานวิจัยและ/หรือตัวอย่างไปขอรับความ ค้ำครองทรัพย์สินทางปัญญาจะต้องได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ก่อน และให้ถือว่ากรมป่าไม้เป็น เจ้าของร่วมในทรัพย์สินทางปัญญานั้นด้วย โดยผู้ได้รับอนุญาตต้องทำข้อตกลงแบ่งผลประโยชน์ที่จะ เกิดขึ้นในภายหน้ากับกรมป่าไม้เป็นกรณีไป⁷⁰

ระเบียบฯ กำหนดทั้งมาตรการในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากร มาตรการความ ปลอดภัยทางชีวภาพ และการแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเงิน และในรูปแบบที่ไม่ใช่ เงิน รวมทั้ง เรียกร้องให้มีสิทธิร่วมในทรัพย์สินทางปัญญาจะเกิดขึ้นภายหลังด้วย ซึ่งเงื่อนไขการเป็น เจ้าของร่วมในทรัพย์สินทางปัญญาตามระเบียบฯ นี้เป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตายตัว โดยที่ผู้ขอ อนุญาตไม่มีสิทธิเจรจาต่อรอง จึงอาจจะทำให้นักวิจัยหลีกเลี่ยงไม่ดำเนินการขออนุญาต

มีข้อสังเกตตามหมายเหตุท้ายระเบียบฯ ว่า การเข้าไปศึกษาวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ที่ เป็นเขตอนุรักษ์ ซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลรับผิดชอบของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ตามระเบียบนี้กรมป่าไม้ หมายถึง กรมอุทยานแห่งชาติฯ และอธิบดีกรมป่าไม้ หมายถึง อธิบดีกรม อุทยานแห่งชาติฯ เมื่อพิจารณาแล้ว ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนว่าการขออนุญาตเข้าไปศึกษาวิจัยทาง วิชาการในพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นเขตอนุรักษ์นั้น กำหนดให้ผู้ขออนุญาตต้องยื่นคำขอต่ออธิบดีกรมอุทยานฯ โดยต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการใน

---

* ดูรายละเอียดสภาวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาวต่างประเทศเข้ามาทำการศึกษาวิจัยในประเทศไทย พ.ศ. 2550 ในรายงาน นี้

⁶⁸ ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 8

⁶⁹ ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 10

⁷⁰ ระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ข้อ 11

พื้นที่ป่าไม้ พ.ศ.2542 หรือไม่ เพราะกรมอุทยานแห่งชาติก็มีระเบียบและหลักเกณฑ์ในการให้บุคคลภายนอกขออนุญาตเข้าทำการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่อนุรักษ์เป็นการเฉพาะ คือระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชว่าด้วยการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2549 ประกอบหลักเกณฑ์และแนวทาง การขออนุญาตเข้ากระทำการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่กำหนดให้ยื่นคำขออนุญาตต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาวิชาการ (กปว.) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

และในปัจจุบันระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ ทางกรมอุทยานแห่งชาติ ก็ยังไม่เคยนำมาใช้ในทางปฏิบัติแต่อย่างใด⁷¹

เมื่อปี พ.ศ. 2545 ประเทศมีการปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม และมีการโอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการด้วย จึงทำให้มีการแบ่งแยกกรมป่าไม้เดิม (สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) ที่มีโครงสร้างขนาดใหญ่ ออกเป็น 3 หน่วยงาน คือ 1. กรมป่าไม้ 2. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช 3. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ไปเป็นกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปรับปรุงอำนาจหน้าที่และกิจการของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

ในปัจจุบันกรมป่าไม้ได้อยู่ภายใต้สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกรมป่าไม้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าไม้ถาวร และพื้นที่ป่าสงวน กรมอุทยานฯ ดูแลรับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์พื้นที่อุทยาน พื้นที่ต้นน้ำและกรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ทางทะเลและป่าชายเลน ดังนั้น พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่อุทยาน และพื้นที่ต้นน้ำจากเดิมที่อยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ จึงโอนมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ทำให้การขออนุญาตเข้ากระทำการศึกษาและวิจัยทางวิชาการซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งแต่เดิมอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมป่าไม้ (แต่ปัจจุบันโอนย้ายมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมอุทยานฯ) จะต้องดำเนินการขออนุญาตเข้ากระทำการศึกษาและวิจัยในพื้นที่อนุรักษ์ต่อกรมอุทยานแห่งชาติฯ แทน และผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนี้ น่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ ปัจจุบันนี้ยังไม่มีมติชัดเจนในเรื่องขออนุญาตกระทำการศึกษาและวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 ซึ่งในทางปฏิบัติกรมป่าไม้ก็ไม่มีกำหนดแบบคำขอแบบหนังสืออนุญาต แบบเงื่อนไขแบบทำหนังสืออนุญาต ฯลฯ มารองรับระเบียบกรมป่าไม้ฯ พ.ศ. 2542 แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ป่าไม้นักวิจัยควรจะต้องนำ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และระเบียบกรมป่าไม้ฯ พ.ศ. 2542 มาพิจารณาประกอบกัน เพราะตามที่พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดว่า ผู้ใดจะทำไม้ และเก็บของป่าที่ได้มีประกาศตามพระราชกฤษฎีกาให้

⁷¹ บันทึกข้อความที่ ทส.0903.2/185 ลงวันที่ 5 กันยายน 2549

เป็นไม้หวงห้ามและของป่าหวงห้ามต้องขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ก่อน ดังนั้น ก่อนการเข้าถึง และจัดเก็บทรัพยากรชีวภาพพืช นักวิจัยจะต้องตรวจสอบก่อนว่าไม้และของป่าที่ตนเองต้องการ นำมาใช้ในงานวิจัยเป็นไม้และของป่าหวงห้ามหรือไม่ หากเป็นไม้หวงห้ามหรือของป่าหวงห้ามจะต้อง ขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ไม่เช่นนั้นจะมีโทษปรับและโทษทางอาญา และการนำไม้หรือของ ป่าเคลื่อนที่ออกจากพื้นที่ป่าจะต้องมีใบเบิกทางด้วย

นักวิจัยจะต้องพิจารณาว่าการดำเนินงานโครงการวิจัยของตนเองในพื้นที่ป่าไม้นั้น เกี่ยวเนื่อง กับตามระเบียบกรมป่าไม้ พ.ศ. 2542 หรือไม่ หากไม่เกี่ยวข้องกับระเบียบกรมป่าไม้ 2542 แต่ เกี่ยวข้องกับระเบียบของหน่วยงานอื่น เช่น กรมอุทยานแห่งชาติ นักวิจัยควรปฏิบัติตามหรือ ดำเนินการขออนุญาตตามกฎหมายระเบียบของหน่วยงานนั้นๆ เพื่อความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเป็น ประโยชน์ เมื่อผลงานวิจัยที่เกิดขึ้นมานั้น นักวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เพราะ นักวิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว

ทั้งนี้ ขั้นตอน กระบวนการและระยะเวลาดังที่กล่าวข้างต้น มีเงื่อนไขที่กำหนดให้นักวิจัย จะต้องจัดเตรียมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการยื่นคำขออนุญาต และต้องดำเนินการขออนุญาตล่วงหน้า ก่อนที่จะเริ่มดำเนินงานโครงการวิจัย นักวิจัยควรจัดเตรียมเอกสารให้ครบถ้วน และวางแผนการขอ อนุญาตให้เหมาะสมก่อนเริ่มโครงการวิจัย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบและความล่าช้าของ โครงการวิจัย

3.2 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

จากการที่ป่าไม้ถูกบุกรุกและทำลายเป็นเหตุให้เกิดความแห้งแล้ง พื้นดินพังทลาย ลำน้ำตื้น เขิน หรือเกิดอุทกภัยอันเป็นผลเสียหายแก่การเกษตรและเศรษฐกิจของประเทศอย่างร้ายแรง กรมป่า ไม้จึงตราพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกลไกในการป้องกันการ ทำลายป่า เพื่อรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าของชาติ

ป่าสงวนแห่งชาติ คือป่าที่พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 ประกาศว่าเป็น ป่าสงวนและป่าคุ้มครอง และเป็นป่าซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกกฎกระทรวง ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ โดยพิจารณาจากความจำเป็นเพื่อการรักษาสภาพป่าไม้ ของป่าหรือ ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ทั้งนี้ ป่า ตามกฎหมายนี้ให้หมายความรวมถึง ที่ดิน ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง ลำน้ำ บาง ทะเลสาบและเกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย⁷²

เพื่อเป็นการป้องกันการทำลายป่า พระราชบัญญัติป่าสงวนฯ กำหนดห้ามการบุกรุกหาของป่า หรือเข้าไปก่อสร้างในเขตป่าสงวน ปัจจุบันกรมป่าไม้ดูแลพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจำนวน 1,221 แห่ง มี หลายพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และอีกหลายพื้นที่ได้มีประชาชนเข้าใช้ประโยชน์จาก

⁷² พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 4

ทรัพยากรชีวภาพ นอกจากนี้ การศึกษาทางวิชาการอันจะนำไปสู่การพัฒนาทางระบบนิเวศน์ หรือการพัฒนาพันธุ์พืช พระราชบัญญัติ ป่าสงวนฯ อนุญาตให้บุคคลเข้าไปในเขตป่าสงวน เพื่อศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการได้⁷³

การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ป่าสงวน โดยทั่วไปกฎหมายห้ามกระทำการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวน กฎหมายห้ามบุคคลโดยเด็ดขาด ครอบครอง ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัย ก่อสร้าง แผ้วถาง เผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่าภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ หรือกระทำการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ การฝ่าฝืนไม่กระทำตามจะได้รับโทษปรับและโทษทางอาญาเว้นแต่ได้รับอนุญาตตาม พระราชบัญญัติ ป่าสงวนฯ หรือเป็นการทำไม้หวงห้าม หรือเก็บหาของป่าหวงห้ามที่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ แต่ พระราชบัญญัติ นี้ อนุญาตให้บุคคลเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ เช่น การอนุญาตเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ การอนุญาตเพื่อการอาศัยหรือประกอบอาชีพเกษตรกรรม การอนุญาตเพื่อจัดสวนรุกขชาติหรือวนอุทยานหรืออุทยานสัตว์ป่า การอนุญาตเพื่อสร้างวัดหรือสำนักสงฆ์หรือสำนักปฏิบัติธรรม เป็นต้น⁷⁴

พระราชบัญญัติป่าสงวนฯ มาตรา 17 กำหนดให้การศึกษาวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อประโยชน์ในการศึกษา หรือวิจัยทางวิชาการ จะต้องเป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด ปัจจุบันนี้ การขออนุญาตดังกล่าวถูกกำหนดโดย ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548

หน่วยงานรัฐหรือบุคคลใดต้องการขออนุญาตทำการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการให้ยื่นคำขอต่อจังหวัดท้องที่ที่ป่านั้นตั้งอยู่หรือหน่วยงานที่กรมป่าไม้กำหนด ตามแบบ ปส.24⁷⁵ จากนั้นจะมีการตรวจสอบสภาพป่าพร้อมทั้งมีความเห็นต่อการตรวจสอบสภาพป่าและรายงานผลการตรวจสอบและความเห็นตามรายงานการตรวจสอบสภาพป่าตามแบบ ปส.25 ไปยังกรมป่าไม้⁷⁶

เมื่อกรมป่าไม้พิจารณาแล้วจะส่งต่อไปยังกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อพิจารณาคำขออนุญาตว่าจะอนุมัติหรือไม่อนุมัติให้กระทำการวิจัยหรือศึกษาทางวิชาการ เมื่อพิจารณาแล้วเสร็จจะแจ้งผลการพิจารณาตามแบบ ปส.26 ไปยังผู้ยื่นคำขออนุญาตได้ทราบผลการพิจารณาต่อไป⁷⁷

⁷³แหล่งที่มา www.panyathai.or.th

⁷⁴ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มาตรา 14 – มาตรา 20

⁷⁵ ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548 ข้อ 6

⁷⁶ ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548 ข้อ 7

⁷⁷ ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548 ข้อ 9

ทั้งนี้ จากการให้ข้อมูลของกองการอนุญาต กรมป่าไม้ จะพบว่าโดยส่วนใหญ่แล้วการ ขออนุญาตจะมีแต่เฉพาะเรื่อง การขออนุญาตเข้าสำรวจแร่และการปิโตเลียมในพื้นที่ป่าสงวนเท่านั้น ยังไม่มีการขออนุญาตเข้าใช้พื้นที่ป่าสงวนกระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าสงวนแต่อย่างใด โดยส่วนใหญ่การดำเนินการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการที่เกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพนั้น มักจะเกิดในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เนื่องจากเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าป่าสงวน

3.3 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มีเจตนารมณ์ที่จะคุ้มครองและดูแลรักษาทรัพยากรใน “พื้นที่อนุรักษ์” ทั่วประเทศอันเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรพันธุกรรมที่สำคัญของประเทศให้คงอยู่ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรที่สำคัญ เช่น สัตว์ป่า และพืชพรรณ

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ส่งเสริม และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ โดยการควบคุมป้องกันพื้นที่ป่าอนุรักษ์เดิมที่มีอยู่ และพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้กลับสมบูรณ์ด้วยกลยุทธ์การส่งเสริมกระตุ้นและปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนมีความรู้สึกหวงแหน และการมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อเป็นการรักษาสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าแหล่งอาหาร แหล่งนันทนาการและการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของประชาชน⁷⁸

พื้นที่อนุรักษ์ที่อยู่ในความดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติฯ มีดังนี้

- อุทยานแห่งชาติ⁷⁹
- เขตห้ามล่าสัตว์ป่า
- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
- พื้นที่ต้นน้ำ

พระราชบัญญัติ อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ห้ามมิให้บุคคลกระทำการใดๆ ในเขตอุทยานอันจะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่พื้นที่อุทยาน เว้นแต่จะได้รับอนุญาต⁸⁰ นอกจากนี้ กฎหมายอนุญาต

⁷⁸ แหล่งที่มา <http://www.dnp.go.th>

⁷⁹ อุทยานแห่งชาติ หมายถึง “ที่ดินซึ่งรวมทั้งพื้นที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายฝั่งที่ได้รับการกำหนดให้เป็น อุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ที่มีสภาพธรรมชาติที่น่าสนใจ และมีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง ทั้งนี้การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและ ความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป”

⁸⁰ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 16

ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจพิจารณาอนุญาตให้บุคคลใดเข้าไปดำเนินการใดๆ เพื่อหาผลประโยชน์⁸¹ และอนุญาตให้พนักงานเจ้าหน้าที่เข้าไปดำเนินการศึกษาและวิจัยทางวิชาการได้ โดยต้องเป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด ซึ่งเป็นการอนุญาตให้เฉพาะพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ซึ่งได้รับอนุญาตเท่านั้นที่สามารถเข้าไปดำเนินการศึกษาและวิจัยทางวิชาการในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ⁸²

เนื่องจากหลักการของ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ คือ การป้องกันพื้นที่ ดังนั้นพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงไม่ให้อำนาจอธิบดีอนุญาตให้บุคคลภายนอกที่ไม่ใช่พนักงานเจ้าหน้าที่เข้ามาทำการศึกษาและวิจัยทางวิชาการในพื้นที่อุทยาน แต่ในกรณีพนักงานเจ้าหน้าที่กระทำการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ ได้มีระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2549 ที่ออกตามความในมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานฯ พ.ศ. 2504 มาเป็นแนวทางในทางปฏิบัติว่าหากกรมอุทยานแห่งชาติฯ จะพิจารณาว่าหน่วยงานหรือบุคคลใดที่มีโครงการศึกษาวิจัยทางวิชาการในเขตอุทยานแห่งชาติ ควรให้พนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินงานเป็นโครงการร่วมกันตามระเบียบดังกล่าว⁸³

ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติฯ พ.ศ. 2549 กำหนดเกี่ยวกับการให้อำนาจในการปฏิบัติงานของหัวหน้าอุทยานแห่งชาติ เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองและดูแลรักษา หรือการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ หรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติและให้ความรู้แก่ประชาชน โดยไม่ต้องขอรับอนุญาตจากอธิบดีกรมอุทยานฯ ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าสัตว์ดูร้ายที่เป็นอันตรายตามความจำเป็น จัดการด้านพาหนะเข้าออก จัดทำสถานที่ขึ้นลงอากาศยาน การประกาศโฆษณาให้ประชาชนทราบระเบียบกรมอุทยานฯ การแผ้วถาง เผาป่า ขุดดิน หิน ปิดกั้นหรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำตามความจำเป็น ทำการศึกษารวมชาติหรือทางลัดลอง ตลอดจนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่องหรือเพื่อฟื้นฟูป่า รุก ดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติให้ดีขึ้น⁸⁴

ส่วนกิจกรรมที่พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องขออนุมัติต่ออธิบดีกรมอุทยานฯ เป็นการเฉพาะรายก่อน คือ การปลูกป่าในพื้นที่ที่ถูกบุกรุก การทำถนน การเก็บหา หรือนำออกไป หรือกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดแก่สัตว์ ไม้ หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นเป็นครั้งคราว ทั้งนี้ เป็นไปตามระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้⁸⁵

กรมอุทยานแห่งชาติฯ ได้จัดตั้ง สำนักงานคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านวิชาการ (กปว.) ขึ้นมาเพื่อกำหนดแนวทางและขั้นตอนการขออนุญาตเข้าไปทำการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่า

⁸¹ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 13

⁸² พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 19

⁸³ บันทึกข้อความ ที่ ทส 0903.2/302 ลงวันที่ 31 พฤษภาคม 2548, แหล่งที่มา <http://www.dnp.go.th/otec/>

⁸⁴ ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2549 ข้อ 4

⁸⁵ ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2549 ข้อ 5

อนุรักษ์ ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติฯ พ.ศ.2504 และระเบียบ กรมอุทยานแห่งชาติฯ พ.ศ. 2549

ดังนั้น หากนักวิจัยต้องการเข้าไปใช้พื้นที่ของอุทยานแห่งชาติ เพื่อทำการศึกษาและวิจัยทางวิชาการสามารถกระทำได้โดยการขอให้พนักงานเจ้าหน้าที่เข้าร่วมเป็นนักวิจัยร่วมของโครงการและนักวิจัยจะต้องทำการขออนุญาตเข้าไปทำการศึกษาและวิจัยร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยนักวิจัยต้องยื่นแบบคำขออนุญาต ตามแบบ อส/ว - 01 หรือ DNP/T - 01 และแจ้งประวัติผู้ร่วมศึกษาวิจัยทุกคน รวมทั้งของหัวหน้าหน่วยงานพื้นที่อนุรักษ์นั้นๆ และของพนักงานเจ้าหน้าที่อื่นๆ (ถ้ามี) ตามแบบ อส/ว-02 หรือ DNP/T- 02 พร้อมทั้งยื่นแบบเสนอโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ซึ่งมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องของทั้งหมดให้ชัดเจน โดยเฉพาะวิธีการดำเนินงานในพื้นที่ และการเก็บตัวอย่างทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ตามหัวข้อในแบบ อส/ว - 03 หรือ DNP/T - 03

ทั้งนี้ การยื่นขออนุญาตตามแนวทางของ กปว. จะสามารถช่วยแก้ไขปัญหานั้นให้นักวิจัยสามารถเข้าไปทำการศึกษาหรือวิจัยในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้ แม้จะเป็นการแก้ไขปัญหานั้นในระยะสั้นก็ตาม

มีข้อสังเกตว่าระเบียบอุทยานแห่งชาติ ฯ พ.ศ. 2549 ข้อ 5 กำหนดว่าพนักงานเจ้าหน้าที่ต้องขออนุมัติการอธิบดีกรมอุทยานฯ เป็นการเฉพาะรายก่อน ในการทำกิจกรรมเก็บหา หรือนำออกไปหรือกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดแก่สัตว์ ไม้ หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นเป็นครั้งคราว ให้เป็นไปตามระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้นั้น

ในปัจจุบันยังไม่มีกรรมการระเบียบอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช เรื่อง ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ มาดำเนินการในทางปฏิบัติแต่อย่างใด จึงอาจทำให้ ผู้ขอเข้าถึงเกิดความสับสนว่าระเบียบนี้มีการบังคับใช้หรือไม่ และกำหนดหลักเกณฑ์เอาไว้อย่างไร

3.4 พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535)

พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ ส่งเสริมให้มีการคิดค้นพันธุ์พืชใหม่ อนุรักษ์พืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์เพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากร พืชให้คงอยู่และไม่สูญพันธุ์อันเนื่องมาจากการนำทรัพยากรพืชมาใช้เป็นจำนวนมากและป้องกันการนำพืชต้องห้ามเข้ามาในประเทศเพื่อความปลอดภัยทางชีวภาพรวมทั้งกฎหมายต้องการให้มีการขึ้นทะเบียนพันธุ์พืช การรับรองพันธุ์พืช อันจะเป็นการส่งเสริมให้มีการคิดค้นและปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่

กฎหมายฉบับนี้ควบคุมการเข้าถึงและให้ความคุ้มครองพืชบางชนิด ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ควบคุมพืชอนุรักษ์ และพืชสงวน ด้วยการห้ามการขยายพันธุ์เทียม รวบรวม ขยาย นำเข้า ส่งออก นำผ่านหรือครอบครองซึ่งพืชอนุรักษ์เพื่อการค้า และห้ามส่งออกพันธุ์พืชสงวนภายใต้กฎหมายนี้ ทั้งนี้ พันธุ์

พืชชนิดใดที่ได้รับความคุ้มครองจะต้องมีการกำหนดชนิดและชื่อของพันธุ์พืช และมีการประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนดให้เป็นพันธุ์พืชอนุรักษ์หรือพันธุ์พืชสงวนเสียก่อน

กฎหมายต้องการคุ้มครองและควบคุมพืชบางชนิดที่ได้ประกาศให้เป็นพืชอนุรักษ์ พืชสงวน และเมล็ดพันธุ์ควบคุม โดยการห้ามขยายพันธุ์เทียม รวบรวม ขาย เคลื่อนย้าย นำเข้า ส่งออก นำผ่าน หรือครอบครองพืชอย่างหนึ่งอย่างใดโดยไม่ได้รับอนุญาต ฯ โดยแบ่งการควบคุม ดังนี้

- 1) เมล็ดพันธุ์ควบคุม ห้ามรวบรวม ขาย นำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านซึ่งเมล็ดพันธุ์ควบคุมไว้ในสถานที่เก็บเมล็ดพันธุ์ควบคุมเพื่อการค้า เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และต้องเก็บเมล็ดพันธุ์ควบคุมไว้ในสถานที่เก็บเมล็ดพันธุ์ควบคุมตามที่ระบุไว้ในใบอนุญาต⁸⁶
- 2) เมล็ดพันธุ์ควบคุมเพื่อการค้า ห้ามผู้รับอนุญาตรวบรวมเมล็ดพันธุ์ควบคุมเพื่อการการค้าดำเนินการ⁸⁷ ดังนี้
  - (ก) บรรจุเมล็ดพันธุ์ควบคุมในภาชนะบรรจุนอกสถานที่ที่กำหนดไว้ในใบอนุญาต หรือ
  - (ข) ขายเมล็ดพันธุ์ควบคุมที่บรรจุในภาชนะบรรจุไม่ตรงตามฉลาก
- 3) พืชอนุรักษ์ ห้ามบุคคลนำเข้า ส่งออกหรือนำผ่านพืชอนุรักษ์และซากพืชอนุรักษ์เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย และกรณีที่บุคคลใดประสงค์จะขยายพันธุ์เทียมพืชอนุรักษ์เพื่อการค้าให้ยื่นคำขอเป็นหนังสือเพื่อขอขึ้นทะเบียนสถานที่เพาะเลี้ยงพืชอนุรักษ์ต่อ กรมวิชาการเกษตร⁸⁸
- 4) พืชสงวน ให้รัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดห้ามผู้ใดนำส่งพืชสงวน ชนิดใดและในปริมาณเท่าใดออกนอกเขตท้องที่ใดหรือนำหรือส่งพืชดังกล่าวไปยังท้องที่ใดในราชอาณาจักร เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากพนักงานเจ้าหน้าที่⁸⁹

พระราชบัญญัตินี้ ไม่ใช้บังคับแก่ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่จัดตั้งขึ้นโดยไม่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการค้า ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเมล็ดพันธุ์ควบคุม พืชสงวน พืชต้องห้าม

กฎหมายนี้เป็นไปในลักษณะควบคุมการใช้พันธุ์พืชอนุรักษ์ พันธุ์พืชสงวน เมล็ดพันธุ์ควบคุม และเมล็ดพันธุ์ควบคุมทางการค้า แต่ไม่ได้กำหนดหลักการการแบ่งปันประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพไว้

อย่างไรก็ตาม กรณีที่นักวิจัยมีความประสงค์จะใช้พืช หรือเมล็ดพันธุ์ต่างๆ ในโครงการวิจัยและพัฒนา นักวิจัยควรตรวจสอบก่อนว่าพืชและเมล็ดพันธุ์เหล่านั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศให้เป็นพืชอนุรักษ์ พืชสงวน เมล็ดพันธุ์ควบคุม หรือเมล็ดพันธุ์ควบคุมเพื่อ

⁸⁶ พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) มาตรา 56

⁸⁷ พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) มาตรา 59

⁸⁸ พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) มาตรา 61 ทวิ

⁸⁹ พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) มาตรา 63 ทวิ

การค้าหรือไม่ หากเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดนักวิจัยจะต้องดำเนินการขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ก่อน ไม่เช่นนั้นจะมีทั้งโทษปรับและโทษทางอาญา

3.5 พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติพันธุ์คุ้มครองพืช พ.ศ. 2542 ต้องการให้มีการปรับปรุงพันธุ์และพัฒนาพันธุ์พืช เพื่อให้มีพันธุ์พืชใหม่เพิ่มเติมจากที่มีอยู่เดิม อันเป็นการส่งเสริมพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมโดยการส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจด้วยการให้สิทธิและความคุ้มครองตามกฎหมาย ตลอดจนเพื่อเป็นการอนุรักษ์ และพัฒนาการใช้ประโยชน์พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชป่า เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแล บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์พันธุ์พืชอย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาลักษณะการคุ้มครองพันธุ์พืช ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 กฎหมายให้ความคุ้มครองพันธุ์พืชชนิดต่างๆ ดังนี้

1. พันธุ์พืชใหม่ หมายถึง พันธุ์พืชที่มีองค์ประกอบตามที่กฎหมายกำหนด คือ ไม่มีการนำส่วนขยายพันธุ์มาใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการขายหรือจำหน่ายด้วยประการใด ทั้งในและนอกราชอาณาจักรโดยนักปรับปรุงพันธุ์พืช หรือด้วยความยินยอมของนักปรับปรุงพันธุ์พืชเกินกว่าหนึ่งปีก่อนวันจดทะเบียนจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ และมีความแตกต่างจากพันธุ์อื่นที่ปรากฏอยู่ในวันที่จดทะเบียน โดยความแตกต่างนั้นเกี่ยวข้องกับลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อการเพาะปลูก การบริโภคเภสัชกรรม การผลิต หรือการแปรรูป⁹⁰

2. พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หมายถึง พันธุ์พืชที่มีอยู่เฉพาะในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ภายในราชอาณาจักร และไม่เคยจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชใหม่ ซึ่งได้จดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นตามพระราชบัญญัตินี้⁹¹

3. พันธุ์พืชป่า หมายถึง พันธุ์พืชที่มีหรือเคยมีอยู่ในประเทศตามสภาพธรรมชาติและยังมิได้นำมาใช้เพาะปลูกอย่างแพร่หลาย⁹²

4. พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป หมายถึง พันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือมีอยู่ในประเทศซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย และให้หมายความรวมถึงพันธุ์พืชที่ไม่ใช่พันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นหรือพันธุ์พืชป่า⁹³

หลักเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืช ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มีดังนี้

⁹⁰ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 12

⁹¹ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 3

⁹² พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 3

⁹³ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 3

1) พันธุ์พืชใหม่ หากบุคคลใดประสงค์จะใช้พันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการจดทะเบียนแล้ว จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้ที่ได้รับการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ก่อน เนื่องจากผู้ทรงสิทธิมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการผลิต ขายหรือจำหน่าย นำเข้า ส่งออก หรือมีไว้เพื่อกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในสวนขยายพันธุ์ของ พันธุ์พืชใหม่ แต่มีข้อยกเว้นว่า สิทธิของผู้ที่ได้รับการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่จะมีอยู่เฉพาะส่วนในการหาประโยชน์ทางการค้าจากสวนขยายพันธุ์เท่านั้น

หากบุคคลอื่นใช้พันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครอง โดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นส่วนขยายพันธุ์หรือมีบุคคลใดนำไปศึกษา ค้นคว้า ทดลอง หรือวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครอง เพื่อการพัฒนาพันธุ์หรือปรับปรุงพันธุ์ หรือกระทำการเกี่ยวกับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครอง หรือกระทำการโดยสุจริตสามารถทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิก่อน นอกจากนี้ เกษตรกรสามารถเก็บสวนขยายพันธุ์ของพืชที่ได้รับการคุ้มครองไว้ใช้ในการปลูก หรือใช้ส่วนตัวโดย ไม่มีวัตถุประสงค์ทางการค้า การกระทำนี้ไม่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธินักปรับปรุงพันธุ์⁹⁴

2) พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น บุคคลใดต้องการการจัดเก็บ จัดหาหรือรวบรวมพันธุ์พืชหรือสวนใดส่วนหนึ่งเพื่อการปรับปรุงพันธุ์ ศึกษาทดลองหรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้าจะต้องได้รับอนุญาตจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์ที่ได้รับหนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น และต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชก่อน⁹⁵

3) พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

3.1) การเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าโดยมีวัตถุประสงค์ทางการค้า บุคคลใดกระทำการจัดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชหรือสวนใดส่วนหนึ่งของพืชเพื่อการปรับปรุงพันธุ์ การศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้าจะต้องขออนุญาตจากหน่วยงาน/พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้ขออนุญาตต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ เพื่อนำเงินรายได้ตามข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช โดยจะมีหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงถึงหลักเกณฑ์การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ด้วย⁹⁶

เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2549 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เสนอร่างกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการขออนุญาตจัดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชป่า เพื่อการปรับปรุงพันธุ์ การศึกษา ทดลองหรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า และการทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ พ.ศ....ต่อที่ประชุมสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์ว่า การเข้าถึงผู้ขออนุญาตจะต้องยื่นคำขอต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ กรมวิชาการเกษตร โดยต้องยื่นเอกสารแสดงสถานที่ประกอบกิจการและต้องยื่นขอเสนอเกี่ยวกับการ

⁹⁴ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 33

⁹⁵ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 48

⁹⁶ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 52

แบ่งปันผลประโยชน์ด้วย หากอธิบดีพิจารณาอนุญาต ผู้ได้รับอนุญาตต้องมารับแจ้งคำสั่งอนุญาตและทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

3.2) การเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า โดยไม่มีวัตถุประสงค์ในทางการค้า ผู้ขอเข้าถึงก็ต้องปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชได้กำหนดขึ้นมา⁹⁷ เช่นกัน ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืชว่าด้วยการศึกษา ทดลอง หรือวิจัย พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า ที่มีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางการค้า พ.ศ.2547 ที่กำหนดให้ ผู้ทำการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชดังกล่าวที่มีได้มีวัตถุประสงค์ในทางการค้าให้แจ้งเป็นหนังสือตามแบบแนบท้ายระเบียบนี้ต่ออธิบดีกรมวิชาการเกษตร ณ กรมวิชาการเกษตร เมื่อได้รับหนังสือแจ้งการเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า และเอกสารอื่นๆ ครบถ้วนแล้ว ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องและดำเนินการพิจารณา หากพนักงานเจ้าหน้าที่อนุญาตให้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ จะมีหนังสือแจ้งการรับทราบไปยังผู้แจ้งการเข้าถึง ซึ่งผู้เข้าถึงจะต้องไม่ส่งมอบพันธุ์พืชที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้แก่บุคคลอื่น และเมื่อสิ้นสุดการศึกษา ทดลอง หรือวิจัย พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า ผู้แจ้งอาจส่งผลการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยนั้นให้แก่กรมวิชาการเกษตรเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนต่อไปได้

เมื่อพิจารณาจากหลักเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมพืชข้างต้น มีประเด็นให้พิจารณาดังนี้

ก) การเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าโดยมีวัตถุประสงค์ทางการค้า ซึ่งกฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการขออนุญาตฯ แต่ร่างกฎกระทรวงดังกล่าวยังไม่มีการบังคับใช้ ผู้ขออนุญาตเข้าถึงพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่าจึงยังไม่สามารถดำเนินการยื่นคำขออนุญาตต่อกรมวิชาการเกษตรได้เพราะยังไม่มีกฎกระทรวงรับในวิธีปฏิบัติ จึงถือว่าเป็นขั้นตอนความล่าช้าและเป็นช่องว่างทางกฎหมาย

ข) พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 53 และระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2547 ไม่มีการบัญญัติโทษของการฝ่าฝืนในกรณีที่ผู้เข้าถึงไม่ดำเนินการแจ้งเป็นหนังสือเอาไว้ ดังนั้น ผู้ขอเข้าถึงอาจใช้ช่องว่างนี้หลีกเลี่ยงไม่แจ้งการเข้าถึงและไม่ส่งผลการศึกษา ทดลอง หรือวิจัยให้แก่กรมวิชาการเกษตรเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน

ค) การที่ระเบียบคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2547 กำหนดว่าผู้ขอเข้าถึงต้องส่งผลการศึกษาทดลองให้แก่กรมวิชาการเกษตรนั้น หากผู้ดำเนินโครงการวิจัย ประสงค์จะนำผลงานไปจดสิทธิบัตร การส่งผลงานให้แก่กรมวิชาการเกษตร เพื่อทำการเผยแพร่ต่อสาธารณชนจะทำให้โอกาสจะ

⁹⁷ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช มาตรา 53

ทำให้ขาดเงื่อนไขเรื่องความใหม่ไม่สามารถจดสิทธิบัตรได้ และอาจจะเกรงว่าเปิดเผยไปแล้วจะมีผู้ลอกเลียนแบบในผลงานวิจัยหรือมีผู้นำไปใช้ประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาต⁹⁸

3.6 พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 มุ่งการคุ้มครองพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย คือ ตำรับยาแผนไทย ตำราการแพทย์แผนไทย ทั้งยังให้ความคุ้มครองและอนุรักษ์แก่สมุนไพร ส่งเสริมให้มีการวิจัยพัฒนายาจากสมุนไพรเพื่อการผลิตยาได้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดทำแผนการจัดการพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรด้วย

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 มีวัตถุประสงค์การคุ้มครองแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน

1) การคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย อันเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย⁹⁹ คือ

ตำรับยา อันได้แก่สูตรซึ่งระบุกรรมวิธีการผลิตและส่วนประกอบ สิ่งปรุงที่มียาแผนไทย รวมอยู่ด้วยรวมอยู่ด้วยไม่ว่าสิ่งปรุงนั้นจะมีรูปลักษณะใด

ตำราการแพทย์แผนไทย ซึ่งแบ่งเป็นหลักวิชาการต่างๆเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ทั้งที่ได้บันทึกไว้ในสมุดไทย ไบลาน ศิลจารึก หรือวัสดุอื่นใดหรือ ที่มีได้บันทึกกันไว้แต่เป็นการเรียนรู้หรือถ่ายทอดสืบต่อกันมาไม่ว่าด้วยวิธีใด¹⁰⁰

พระราชบัญญัติ คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 แบ่งการคุ้มครองตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทยไว้ 3 ประเภท¹⁰¹ ดังนี้

1.ตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าทางการแพทย์หรือทางสาธารณสุข มีลักษณะแสดงเอกลักษณ์ของชาติ มีคุณค่าต่อการวิจัยส่งผลต่อเศรษฐกิจ และมีแนวโน้มพัฒนาได้ด้วยยาใหม่ และได้ถูกประกาศให้เป็นตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ¹⁰² ที่ต้องห้ามรับจดทะเบียนเป็นภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย¹⁰³

2. ตำรับยาแผนไทยทั่วไปหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป ได้แก่ ตำรับยาแผนไทยหรือตำราการแพทย์แผนไทยมีการใช้ประโยชน์กันอย่างแพร่หลายกว้างขวาง หรือพ้นอายุการคุ้มครอง

⁹⁸ นนทพัทธ์ อัสวักองเกียรติ, ปัญหาทางกฎหมายในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพพวงจลินทรีย์ในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549

⁹⁹ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 3

¹⁰⁰ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 14

¹⁰¹ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 16

¹⁰² พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 17 วรรค 1

¹⁰³ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 22 (1)

3. ตำรับยาแผนไทยส่วนบุคคลหรือตำราการแพทย์แผนไทยส่วนบุคคล¹⁰⁴ ซึ่งเกิดจากมีผู้คิดค้น ปรับปรุงและพัฒนาตำรับยาหรือตำราการแพทย์แผนไทยขึ้นมา หรือมีผู้สืบทอดสามารถไปยื่นขอจดทะเบียนเป็นของตนเองได้¹⁰⁵ เมื่อได้รับการจดทะเบียนผู้ทรงสิทธิ์จะมีสิทธิในการผลิตยา มีสิทธิในการใช้ศึกษาวิจัย จำหน่ายปรับปรุง หรือพัฒนาตำรับยาหรือตำราการแพทย์แผนไทยที่ จดทะเบียนไว้ได้¹⁰⁶

2) การคุ้มครองสมุนไพร ได้จำแนกสมุนไพรออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

สมุนไพรที่มีค่าต่อการศึกษาวิจัย สมุนไพรที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และสมุนไพรที่ใกล้จะสูญพันธุ์ โดยมีการควบคุมและใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเภท ทั้งนี้สมุนไพรไม่ได้มีความหมายเฉพาะพืชเท่านั้นแต่มีความหมายรวมถึง สัตว์ จุลชีพ และรวมถึงสิ่งไม่มีชีวิตหรือธาตุวัตถุ ตลอดจน สารสกัดดั้งเดิมจากพืชหรือสัตว์ด้วย

3) การคุ้มครองถิ่นกำเนิดของสมุนไพร (ให้เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร) เป็นการคุ้มครองพื้นที่ที่เป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติ หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ แบ่งออก 3 พื้นที่¹⁰⁷ ดังนี้

1. พื้นที่เขตอนุรักษ์ เป็นพื้นที่ที่มีพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2548 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ควบคุมดูแลอยู่แล้ว ดังนั้น กรมการแพทย์แผนไทยฯ จึงมีความร่วมมือกับกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ ฯ โดยการจัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพร ในการดูแลสมุนไพรในพื้นที่อนุรักษ์

2. พื้นที่นอกเขตอนุรักษ์ โดยการประกาศเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการและใช้ประโยชน์

3. พื้นที่ดินของเอกชน เอกชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่สามารถยื่นคำขอขึ้นทะเบียนแล้วได้รับความช่วยเหลือ การสนับสนุนจากภาครัฐได้ทั้งเรื่องวิชาการและงบประมาณ

การเข้าถึงภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

1) กรณีตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ หากผู้ใดต้องการนำตำรับยาแผนไทยของชาติหรือตำราการแพทย์แผนไทยของชาติไปใช้ประโยชน์ทางการค้า ต้องได้รับ

¹⁰⁴ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 21

¹⁰⁵ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 20

¹⁰⁶ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 34

¹⁰⁷ นางกัญญา ตี๋เศษ ,การประชุมระดมความคิดเห็นโครงการศึกษา เรื่อง “การศึกษาสถานภาพเรื่องการจัดกร การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย : กรณีสถิตกรทรัพยากรชีวภาพพืช” วันที่ 14 กรกรกฎกรม 2552

อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ก่อน ซึ่งการขออนุญาต การอนุญาต ข้อจำกัดสิทธิและค่าตอบแทน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง¹⁰⁸

2) กรณีตำรับยาแผนไทยทั่วไปหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป ผู้ใช้ไม่ต้องขออนุญาต การเข้าถึง โดยกฎหมายให้อำนาจรัฐมนตรีในการประกาศกำหนดว่าตำรับยาหรือตำราการแพทย์แผนไทยใดที่เป็นตำรับยาแผนไทยทั่วไปหรือตำราการแพทย์แผนไทยทั่วไป

3) กรณีตำรับยาแผนไทยส่วนบุคคลหรือตำราการแพทย์แผนไทยส่วนบุคคล การเข้าถึง กระทำโดยการขออนุญาตต่อผู้ทรงสิทธิที่จดทะเบียนไว้¹⁰⁹

4) กรณีสมุนไพร การเข้าถึงกระทำโดยการประกาศเป็น “สมุนไพรควบคุม” ซึ่งเป็นการกำหนดให้สมุนไพรที่มีค่าต่อการศึกษาวิจัย มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ หรืออาจจะสูญพันธุ์ให้ มีฐานะเป็นสมุนไพรควบคุม หากบุคคลใดต้องการศึกษาวิจัย ส่งออก จำหน่าย แปรรูป สมุนไพรเพื่อการค้าต้องได้รับอนุญาตก่อน แต่มีข้อยกเว้นให้หน่วยงานของรัฐสามารถศึกษาวิจัยสมุนไพรควบคุมได้ โดยไม่ต้องขออนุญาตแต่ต้องแจ้งนายทะเบียนและปฏิบัติตามประกาศที่กำหนดไว้ (หน่วยงานเอกชน ต้องขออนุญาตก่อน)

ปัจจุบันนี้มีประกาศกระทรวงสุข เรื่องสมุนไพรควบคุม (กวางเครือ) พ.ศ. 2549 เพียงฉบับเดียวเท่านั้น และกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ ได้จ้างนักวิจัยดำเนินการศึกษา รวบรวมข้อมูล สมุนไพรชนิดอื่นด้วยเป็นระยะๆ เช่น ชะมดเข็ด เปล้าเลือด กำแพงเจ็ดชั้น ปริศนา เป็นต้น แต่เมื่อนำผลการศึกษามาพิจารณาแล้วว่า พบว่าสมุนไพรเหล่านี้มีหน่วยงานต่างๆ ต้องนำไปใช้ ในการศึกษาวิจัย หากประกาศสมุนไพรอื่นๆ ให้เป็นสมุนไพรควบคุมเพิ่มขึ้นอีก จะก่อให้เกิดการปิดกั้น และเป็นอุปสรรคในการวิจัยและพัฒนา

ขณะนี้ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยฯ มีการพิจารณาว่าควรจะประกาศสมุนไพรควบคุมอีกหรือไม่และควรมีการเพิกถอนกวางเครือออกจากการเป็นสมุนไพรควบคุมหรือไม่ เพื่อเป็นการส่งเสริมงานวิจัยและพัฒนาด้านสมุนไพรของประเทศให้เพิ่มมากขึ้น

5) กรณีถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ในพื้นที่ถิ่นกำเนิดของสมุนไพรที่ได้รับการประกาศเป็น เขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรแล้ว การจะเข้าใช้ประโยชน์จะต้องได้รับอนุญาตและจะต้องปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนดไว้ ในเขตพื้นที่คุ้มครอง ห้ามทำลายความหลากหลายในระบบนิเวศ ห้ามจำหน่าย แจก แลก เปลี่ยน เคลื่อนย้าย หรือส่งออกสมุนไพรในพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร ตลอดจนห้ามบุคคลเข้าไปกระทำการใดๆ¹¹⁰ เช่น ยึดถือ ครอบครอง ปลูกหรือก่อสร้างตลอดจน ห้ามทำลายความ

¹⁰⁸ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 19

¹⁰⁹ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 36

¹¹⁰ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มาตรา 63

หลากหลายทางชีวภาพ¹¹¹ พื้นที่แรกที่ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ คือ พื้นที่เขตอนุรักษ์ภูผากูด จ.มุกดาหาร¹¹² และบางจังหวัดอยู่ในระหว่างข้อมูลการทำแผนจัดการ เพื่อคุ้มครองสมุนไพรรักษา

นอกจากนี้ กฎหมายให้มีการจัดตั้งกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนสำหรับใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ซึ่งนักวิจัยสามารถยื่นขอรับทุนสนับสนุนงานวิจัยและพัฒนาเพื่อการสำรวจ รวบรวม ศึกษาและวิจัยองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยได้ โดยส่งข้อเสนอโครงการไปที่อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยฯ

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 นี้มีการประกาศและบังคับใช้มาเป็นระยะเวลา 10 ปีแล้ว แต่ในทางปฏิบัติมีการบังคับใช้น้อยมาก จากการศึกษา ข้อมูลของสำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรรักษา¹¹³ พบว่าหากต้องการให้มี การบังคับใช้กฎหมายได้อย่างสมบูรณ์ จะต้องมีการจัดทำและประกาศใช้กฎหมายลำดับรองประมาณ 30 ฉบับ ซึ่งปัจจุบันมีการร่างกฎกระทรวงและประกาศกระทรวงที่ผ่านการพิจารณาสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาแล้ว จำนวน 12 ฉบับ และอยู่ในระหว่างการพิจารณาอีก 10 ฉบับ ซึ่งใช้เวลาพิจารณาแล้ว 2-3 ปี แต่ยังไม่มีความคืบหน้ามากนัก การประกาศใช้กฎหมายลำดับรองที่ล่าช้าจะทำให้เกิดปัญหาขาดความชัดเจนในการปฏิบัติตามกฎหมาย

3.7 ระเบียบสภาวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาวต่างประเทศเข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย พ.ศ. 2550

ระเบียบนี้กำหนดให้นักวิจัยชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย ต้องขออนุญาตเข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย นักวิจัยชาวต่างประเทศยื่นคำขออนุญาตทำการวิจัย (NRCT-01) ต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และติดต่อขอระเบียบเกี่ยวกับการวิจัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ถ้ามี) พร้อมทั้ง แนบรายละเอียดของโครงการวิจัย แผนการวิจัยที่จะทำในประเทศไทย งบประมาณค่าใช้จ่าย และชื่อของนักวิจัยไทยด้วย หนังสือรับรองจากผู้บังคับบัญชาของหน่วยงานที่รับผิดชอบนักวิจัยชาวต่างประเทศโดยตรงและหลักฐานการได้รับทุน (ถ้ามี) จากแหล่งทุน และรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ของโครงการครั้งล่าสุดที่นักวิจัยชาวต่างประเทศได้รับอนุญาตจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติให้ทำวิจัยในประเทศไทย (ถ้ามี)

¹¹¹ นนทพัทธ์ อิศวทองเกียรติ, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 96

¹¹² ประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2551) เรื่องแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรรักษาในพื้นที่เขตอนุรักษ์ภูผากูด จังหวัดมุกดาหาร พ.ศ. 2551-2553 ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542

¹¹³ ข้อมูลจากการประชุมระดมความคิดเห็นโครงการศึกษา เรื่อง “การศึกษาสถานภาพเรื่องการจัด การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์การวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย : กรณีศึกษาทรัพยากรชีวภาพพืช” วันที่ 14 กรกฎาคม 2552

นักวิจัยชาวต่างประเทศต้องรายงานตัวต่อนักวิจัยไทยที่จะร่วมทำการวิจัยด้วยและ/หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และต้องรายงานตัวต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติก่อน และชำระค่าประกันการส่งรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ จำนวน 10,000 บาท ต่อ 1 โครงการ

การวิจัยในประเทศไทยจะทำการวิจัยตามแผนการวิจัยที่ได้เสนอไว้ ไม่ทำการวิจัยเกินระยะเวลาที่ได้รับอนุญาต ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแผนการวิจัยหรือต้องขยายเวลาการวิจัย จะต้องแจ้งล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 60 วัน ก่อนจะสิ้นสุดเวลาที่ได้รับอนุญาต และส่งรายงานความก้าวหน้าตามกำหนด เวลาทุกครั้ง

เมื่อยุติการวิจัยในประเทศไทย นักวิจัยต่างชาติต้องส่งรายงานสรุปผลการดำเนินงาน มอบตัวอย่างการวิจัยที่ศึกษาหรือเก็บมาได้ระหว่างทำการวิจัยส่งรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และต่อนักวิจัยไทยที่ร่วมทำการวิจัยด้วย ก่อนเดินทางออกจากประเทศไทย ในกรณีที่มีความจำเป็นจะต้องนำตัวอย่างการวิจัยไปศึกษาทดลอง ในต่างประเทศ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อน

3.8 (ร่าง) ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเข้าถึง และการได้รับผลประโยชน์ตอนแทนจากทรัพยากรชีวภาพ พ.ศ. ....

จากการที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสมาชิกอันดับ 188 ของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์องค์ประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม ทำให้ประเทศมีพันธกรณีที่ต้องเตรียมการรองรับหลักการในเรื่องของการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรม ความปลอดภัยทางชีวภาพและถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสมตามหลักการและวัตถุประสงค์แห่งอนุสัญญาฯ

นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2539 มาตรา 11(8) ออกระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ 2 ฉบับ ได้แก่

1. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2543

2. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548

ในเวลาต่อมาได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ (กอช.) และมีอำนาจหน้าที่ออกระเบียบ หลักเกณฑ์ วิธีการในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ

การได้รับผลประโยชน์ตอบแทน ความปลอดภัยทางชีวภาพ และการถ่ายทอดเทคโนโลยี ภายใต้ความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีด้วย ดังนั้น กอช.จึงอาศัยอำนาจระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ พ.ศ.2543 ข้อ 9 (4) ยกร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไข การเข้าถึงและได้รับประโยชน์ตอบแทนจากทรัพยากรชีวภาพ พ.ศ. ....โดยมีวัตถุประสงค์กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานของรัฐให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ฯ พ.ศ. ...มีการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการให้อนุญาตเข้าถึง และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพแบ่งออกเป็น 7 ส่วน¹¹⁴ ดังนี้

ส่วนที่ 1¹¹⁵ ระบุเงื่อนไขการใช้ระเบียบ และค่านิยมที่จำเป็น เช่น การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ ความหลากหลายทางชีวภาพ การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการพาณิชย์ การศึกษาวิจัย หน่วยงานของรัฐ ชุมชนท้องถิ่น พนักงานเจ้าหน้าที่ ใบอนุญาต คำขอรับใบอนุญาต เป็นต้น

ส่วนที่ 2¹¹⁶ หลักเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ กำหนดหลักเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ อาทิ ข้อมูลและเอกสารประกอบคำขอรับใบอนุญาตที่ขั้นตอนปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐที่หน้าที่พิจารณาให้อนุญาต ขั้นตอนการทำข้อตกลงการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพดังกล่าวในลำดับต่อไป

ส่วนที่ 3¹¹⁷ การทำข้อตกลงการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ กำหนดไว้ 2 รูปแบบ คือ

1) การทำข้อตกลงการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพาณิชย์ หรือเพื่อประโยชน์ในการศึกษาตามหลักสูตรของสถาบันการศึกษา หัวหน้าหน่วยงานอาจพิจารณาไม่ทำข้อตกลงก็ได้

2) การทำข้อตกลงการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพาณิชย์ จะต้องทำข้อตกลงทุกกรณี แต่ในกรณีที่ผู้ขอเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่เคยเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการพาณิชย์ แต่เมื่อการเข้าถึงเปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็นไปเพื่อการพาณิชย์ ผู้ขอเข้าถึงต้องมาทำข้อตกลงการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพาณิชย์เพิ่มเติมด้วย

¹¹⁴ นางสาวโสมวรรณ สุขประเสริฐ การประชุมระดมความคิดเห็นโครงการศึกษา เรื่อง “การศึกษาสถานภาพเรื่องการจัดการ การเข้าถึง และการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย : กรณีศึกษาทรัพยากรชีวภาพพืช” วันที่ 14 กรกฎาคม 2552

¹¹⁵ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 1 ถึง ข้อ 5

¹¹⁶ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 6 ถึง ข้อ 20

¹¹⁷ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 21 ถึง ข้อ 24

ส่วนที่ 4¹¹⁸ ผลประโยชน์ตอบแทนจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ ผู้ยื่นขออนุญาตต้องให้สิทธิประโยชน์ตอบแทนในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเพื่อการพาณิชย์ แก่หน่วยงานของรัฐหรือชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งรูปแบบของผลประโยชน์ตอบแทนอาจเป็น ตัวเงินหรือเป็นผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเงินก็ได้ เช่น การให้เครื่องมือสำหรับวิจัยวิทยาศาสตร์ การถ่ายทอดเทคโนโลยี การฝึกอบรมให้ความรู้แก่ผู้วิจัย

ส่วนที่ 5¹¹⁹ การติดตาม การตรวจสอบ และการรายงานผล หน่วยงานของรัฐที่เป็นคู่สัญญาตามข้อตกลงมีหน้าที่กำกับดูแล และตรวจสอบผู้ได้รับใบอนุญาต และรายงานให้ กอช. ทราบ กำหนดหน้าที่ผู้รับใบอนุญาตให้ปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างเคร่งครัด และรายงานให้หน่วยงานของรัฐผู้ออกใบอนุญาตทราบ กำหนดหน้าที่ของ กอช. ให้เป็นหน่วยงานของรัฐที่รับ คำขอรับใบอนุญาต ในกรณีที่ทรัพยากรชีวภาพไม่อยู่ภายใต้อำนาจตามกฎหมายหรือไม่ถูกครอบครองโดยหน่วยงานของรัฐ

ส่วนที่ 6¹²⁰ พนักงานเจ้าหน้าที่ กำหนดให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจหน้าที่เรียกบุคคลที่เกี่ยวข้องมาให้ปากคำ ให้บุคคลส่งเอกสารหรือวัตถุที่ครอบครองต่อเจ้าหน้าที่และมีอำนาจเข้าตรวจสอบสถานที่และสถานประกอบการของผู้เข้าถึงในเวลากลางวัน

ส่วนที่ 7¹²¹ บทลงโทษ ผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การขอเข้าถึงไม่ดำเนินการตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่ให้ถือว่าผู้เข้าขอถึงขอลิขสิทธิ์การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ

ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ฯ พ.ศ. ... กำหนดหลักเกณฑ์การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ¹²² ดังนี้

1) ผู้ขออนุญาตเข้าถึงต้องยื่นคำขอต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องที่มีอำนาจพิจารณาออกใบอนุญาตตามแบบที่ กอช. กำหนด และเสียค่าธรรมเนียมตามที่หน่วยงานรัฐนั้นกำหนด¹²³ หากหน่วยงานผู้รับคำขอพบว่าทรัพยากรชีวภาพนั้นอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานอื่นให้แจ้งแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันพิจารณาคำขอ¹²⁴

2) ในการพิจารณาออกคำสั่งอนุญาต ให้พนักงานเจ้าหน้าที่พิจารณาคำขอรายละเอียดของผู้ขอเข้าถึง ทรัพยากรชีวภาพ ตลอดจนโครงการการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพเชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องมาให้ปากคำหรือขอให้ส่งเอกสารหลักฐานที่เป็นประโยชน์มายังหน่วยงาน และในกรณีที่ทรัพยากรชีวภาพ

¹¹⁸ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 25 ถึง ข้อ 28

¹¹⁹ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 29 ถึง ข้อ 32

¹²⁰ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 35

¹²¹ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 36

¹²² นนทพัทธ์ อัครก้องเกียรติ, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 10

¹²³ (ร่าง) ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. .... ข้อ 6

¹²⁴ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 10

อยู่ในพื้นที่บริหารจัดการของส่วนราชการท้องถิ่น ให้สอบถามความเห็นไปยังส่วนราชการท้องถิ่นเพื่อใช้ในการพิจารณาอนุญาต¹²⁵

3) เมื่อได้รับคำขอและรายงานการเข้าถึงแล้ว ให้หัวหน้าหน่วยงานพิจารณาและมีคำสั่งอนุญาตหรือไม่อนุญาต โดยให้ระบุข้อเท็จจริงและสาเหตุให้ชัดเจน กรณีที่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่หนึ่งหน่วยงานขึ้นไป และหัวหน้าหน่วยงานมีความเห็นแตกต่างกัน ให้ส่งเรื่องให้ กอช. พิจารณาให้ความเห็น¹²⁶

4) หากมีคำสั่งไม่อนุญาต ผู้ขอเข้าถึงสามารถอุทธรณ์คำสั่งไม่อนุญาตต่อหน่วยงานรัฐได้ และหน่วยงานรัฐเสนอเรื่องพร้อมอุทธรณ์ไปยัง กอช. เพื่อพิจารณาให้ความเห็นและความเห็น กอช. ถือเป็นที่สุด¹²⁷

5) หากมีคำสั่งอนุญาตและเป็นกรณีที่ต้องทำข้อตกลงการเข้าถึง ให้หน่วยงานแจ้งคำสั่งอนุญาตตามแบบที่ กอช. กำหนด และแจ้งให้ผู้ได้รับอนุญาตเสนอโครงการฉบับสมบูรณ์และยืนยันความจำแนงที่จะขอเข้าถึงและรายงานผลการดำเนินการไปยัง กอช.¹²⁸

6) ผู้อนุญาตและผู้รับอนุญาตร่วมกันทำข้อตกลงการเข้าถึงตามแบบที่ กอช. กำหนด หากต้องทำข้อตกลงที่มีข้อความหรือรายละเอียดแตกต่างจากที่ กอช. กำหนด ผู้อนุญาตอาจร่างข้อตกลงใหม่โดยใช้ของ กอช. ว่าด้วยรายการในข้อตกลงการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและส่งให้สำนักงานอัยการสูงสุดพิจารณาให้ความเห็นก่อน¹²⁹

7) เมื่อผู้ได้รับอนุญาตดำเนินการ ศึกษาวิจัยและเข้าถึงตามข้อตกลงที่ได้รับอนุญาตแล้ว ในระหว่างระยะเวลาตามข้อตกลง หน่วยงานผู้อนุญาตสามารถติดตามตรวจสอบการปฏิบัติตามข้อตกลงหรือตามคำสั่งอนุญาตได้สม่ำเสมอ โดยผู้รับอนุญาตต้องส่งรายงานการเข้าถึงให้แก่หน่วยงานผู้อนุญาตเป็นประจำ¹³⁰

8) เมื่อการเข้าถึงสิ้นสุดลงหรือครบกำหนดระยะเวลาตามคำสั่งอนุญาตให้เข้าถึงผู้รับอนุญาตเข้าถึงต้องรายงานการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพเป็นรายปี และให้หลักประกันว่าจะประกาศแหล่งที่มาของทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย¹³¹

9) หน่วยงานผู้อนุญาตรายงานผลการปฏิบัติตามข้อตกลงการเข้าถึงทุก 6 เดือน แก่ กอช.

¹²⁵ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 11

¹²⁶ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 12

¹²⁷ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 14

¹²⁸ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 13

¹²⁹ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 15

¹³⁰ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 29

¹³¹ ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติฯ พ.ศ. ... ข้อ 30

เมื่อพิจารณา ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ฯ พ.ศ. ... จะเห็นพบว่าในขั้นตอนการขออนุญาตเข้าถึงนั้น ผู้ขออนุญาตอาจจะต้องยื่นคำขอต่อหน่วยงานรัฐหลายหน่วยงาน หากพบว่าทรัพยากรชีวภาพที่ขอเข้าถึงนั้นมีหลายหน่วยงานกำกับดูแลอยู่ อาจจะทำให้เกิดความยุ่งยาก ล่าช้าในการพิจารณาคำขออนุญาต และเกิดความซ้ำซ้อนในการขออนุญาตซึ่งควรจะมีการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ

นอกจากนี้ หลักเกณฑ์เรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ในร่างระเบียบนี้ ยังขาดความชัดเจน เนื่องจากในการกำหนดให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่หน่วยงานของรัฐที่ดูแลทรัพยากรชีวภาพนั้น หากมีหลายหน่วยงานที่เป็นผู้รับผลประโยชน์ จะมีหลักเกณฑ์อย่างไรที่จะกำหนดว่า หน่วยงานใดควรได้รับผลประโยชน์ตอบแทนมากน้อยเพียงใด

ร่างระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ฯ พ.ศ. ... ยังไม่มีการประกาศเพื่อบังคับใช้ และยังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี ซึ่งใช้เวลาในการพิจารณามา 2 ปี แล้ว จึงยังไม่มีวิธีการ ขั้นตอนและเงื่อนไขการเข้าถึงของระเบียบสามารถบังคับใช้ได้ขณะนี้

สรุป

จากผลการดำเนินการเพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันของกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ว่าด้วยการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพพืชของประเทศไทย พบว่ากฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพพืชของประเทศไทย แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. กฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ ตามหลักการของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2522) พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2535 ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ.2542 ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2549 และระเบียบสภาวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาวต่างประเทศเข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย พ.ศ. 2550

2. กฎหมาย กฎ ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ ตามหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.2542 ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 และ(ร่าง)ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทาง

ชีวภาพแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเข้าถึงและการได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากทรัพยากร
ชีวภาพ พ.ศ. ...

เมื่อพิจารณาจากกฎหมายข้างต้นแล้ว หน่วยงาน สถาบันและ/หรือบุคลากรที่ดำเนินการวิจัย
และพัฒนาด้านทรัพยากรชีวภาพพืชควรจะต้องพิจารณาในลำดับแรกว่ามีกฎหมาย กฎระเบียบและ
ข้อบังคับใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยของตน เพื่อที่จะได้ทราบว่า จะต้องดำเนินการขออนุญาต
กับหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนใดที่เป็นผู้กำกับดูแล ควบคุมการเข้าถึง
ทรัพยากรชีวภาพ หากกฎหมายกำหนดให้มีการขออนุญาต นักวิจัยจะต้องดำเนินการขออนุญาตให้
ถูกต้องตรงตามกฎหมาย เพราะหากไม่กระทำตามกฎหมายบางฉบับกำหนดการลงโทษไว้ทั้งที่เป็น
โทษปรับและโทษจำคุก อันจะเป็นผลเสียต่อการดำเนินงานโครงการ ทั้งในส่วนขั้นตอนการดำเนินงาน
ที่อาจล่าช้าไม่เป็นไปตามที่กำหนด ตลอดจนส่งผลเสียต่อชื่อเสียง และภาพลักษณ์ขององค์กรและ
นักวิจัยด้วย ผลสำเร็จของงานวิจัยไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ โดยเฉพาะในเรื่องของการขอรับ
ความคุ้มครองตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา เพราะผู้วิจัยไม่ปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
แม้กระทั่ง โครงการที่นักวิจัยไทยมีความร่วมมือกับนักวิจัยชาวต่างชาติ หากมีกิจกรรมที่ต้องมีการ
เข้าถึงทรัพยากรชีวภาพก็ต้องปฏิบัติตามระเบียบสภาวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาว
ต่างประเทศเข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทยพ.ศ.2550 ด้วย

ทั้งนี้ เมื่อผู้วิจัยดำเนินการตามกระบวนการขออนุญาตตามกฎหมายแล้วและโครงการวิจัย
สิ้นสุดลงแล้ว ผลงานวิจัยที่ได้จากการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ประโยชน์สามารถนำไปใช้
ประโยชน์ในทางการค้าได้ ผู้วิจัยควรแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นให้ให้แก่หน่วยงานหรือกองทุนต่างๆ
เช่น กองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพให้คงอยู่สืบไป

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาสถานภาพของกฎหมายกฎ ระเบียบ และข้อบังคับการเข้าถึง
และแบ่งปันผลประโยชน์ในทรัพยากรชีวภาพพืชของประเทศไทยแล้ว ทำให้พบว่ากฎหมาย กฎ
ระเบียบและข้อบังคับที่มีอยู่นั้น ยังไม่เอื้อประโยชน์ต่อการวิจัยและพัฒนา นัก เพราะกฎหมายบาง
ฉบับไม่มีบทบัญญัติที่ชัดเจนในเรื่องของการอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าดำเนินการศึกษาหรือวิจัย
ทางวิชาการในทรัพยากรชีวภาพพืช จะอนุญาตให้เฉพาะพนักงานเจ้าหน้าที่เท่านั้นที่สามารถกระทำ
การศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการได้ เช่น ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชว่าด้วยการ
ปฏิบัติการของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติพ.ศ. 2549 หรือระเบียบบางฉบับมีการ
ประกาศใช้ แต่ไม่มีการนำมาใช้ในทางปฏิบัติ เช่น ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัย
ทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ.2542 และกฎหมายบางฉบับอยู่ในระหว่างร่างกฎหมายลำดับรอง
ได้แก่ กฎกระทรวงหรือประกาศกระทรวงออกมารองรับบทบัญญัติของพระราชบัญญัติ เพื่อให้มีการ
บังคับใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ เช่น ร่างกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการขอ
อนุญาตจัดเก็บ จัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า เพื่อการปรับปรุงพันธุ์
การศึกษา ทดลอง หรือวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการค้า และการทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์

พ.ศ. ... นอกจากนี้ ยังพบว่า การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพพืชอาจต้องแจ้งขออนุญาตต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน เช่น การขออนุญาตเข้าดำเนินงานโครงการวิจัยในพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติ นักวิจัยจะต้องขออนุญาตกับกรมอุทยานแห่งชาติฯ เพื่อเก็บตัวอย่างพืช และหากพืชที่ต้องการจัดเก็บรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปหรือพันธุ์พืชป่า นักวิจัยจะต้องไปดำเนินการขออนุญาตหรือดำเนินการแจ้งต่อกรมวิชาการเกษตรอีกด้วย ทำให้นักวิจัยมีขั้นตอนในการปฏิบัติงานมากขึ้นและเป็นการกระทำที่ซ้ำซ้อนในการขออนุญาต

ดังนั้น เมื่อนักวิจัยจะต้องดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ให้ถูกต้องตามขั้นตอนของกฎหมายแล้ว หน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบ กำกับ ดูแลกฎหมายและระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก็ควรดำเนินการให้มีการบังคับใช้กฎหมายให้มีประสิทธิภาพในทางปฏิบัติ ช่วยอำนวยความสะดวกและลดขั้นตอนการขออนุญาต เพื่อให้งานวิจัยและพัฒนาของประเทศไทยสามารถสร้างผลงานวิจัยที่ดำเนินการถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยรวม

บทที่ 4

รายงานผลการศึกษา

4.1 การดำเนินงานโครงการ

- **กระบวนการศึกษา**

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสถานภาพปัจจุบันในเรื่องการบริหารจัดการด้านกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย และศึกษาผลกระทบของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่มีต่อการดำเนินการวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การวิจัยนี้ดำเนินการศึกษาโดยการจัดทำแบบสอบถาม สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดประชุมระดมความคิดเห็น

- **การจัดทำแบบสอบถาม¹³²**

วัตถุประสงค์ในการทำแบบสอบถามคือเพื่อศึกษาความตระหนักของนักวิจัยในองค์กรวิจัยและพัฒนาที่มีต่อกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศไทย โดยคาดหวังว่าผลที่ได้จากแบบสอบถามจะทำให้คณะผู้วิจัยทราบถึงสถานภาพปัจจุบันในเรื่องการบริหารจัดการด้านกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้นคำถามในแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 6 ส่วน ดังนี้

1. ข้อมูลองค์กร และนักวิจัย: ส่วนนี้เป็นการศึกษาถึงลักษณะขององค์กรวิจัยและพัฒนา และประสบการณ์ของนักวิจัยในการทำงานวิจัยและพัฒนาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพ
2. กิจกรรมของนักวิจัยกับทรัพยากรชีวภาพ (ทั่วไป): ส่วนนี้เป็นการศึกษาถึงทรัพยากรชีวภาพที่มีการนำไปใช้และลักษณะการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพในองค์กร เพื่อนำไปวิเคราะห์ถึงโอกาสที่นักวิจัยจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์
3. การใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชกับการทำงานวิจัยและพัฒนาด้านการหาสารออกฤทธิ์: ส่วนนี้จัดทำเพื่อให้ทราบข้อมูลเฉพาะในเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพพืชในการทำงานวิจัยด้านการหาสารออกฤทธิ์ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการนำทรัพยากรพืชไปใช้และวัตถุประสงค์ของการทำงานวิจัยนั้นๆ อีกทั้งเพื่อให้ทราบถึงแหล่งที่มาของทรัพยากรพืชนั้นๆ

¹³² แบบสอบถามที่จัดทำขึ้นมีแสดงในภาคผนวกที่ 1

4. ประสิทธิภาพของนักวิจัยในการขอใช้ทรัพยากรชีวภาพพืช: ส่วนนี้เพื่อให้ทราบว่านักวิจัย/องค์กรวิจัยมีประสิทธิผลในการใช้กฎระเบียบการเข้าถึง หรือกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพมากน้อยเพียงใด

5. กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศไทย: ส่วนนี้ศึกษาถึงความตระหนัก หรือความสัมพันธ์ ระหว่างนักวิจัย/ องค์กรวิจัย กับกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ อีกทั้งเพื่อให้ทราบถึงผลกระทบ (ถ้ามี) อันเกิดเนื่องจากกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ

6. การแบ่งปันผลประโยชน์: ส่วนนี้ศึกษาถึงประสิทธิภาพของนักวิจัยกับการแบ่งปันผลประโยชน์ แบบสอบถามนี้ นำส่งให้แก่หน่วยงานหรือองค์กรที่มีการดำเนินการวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย เช่น คณะหรือภาควิชาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เทคโนโลยีชีวภาพ เกษศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ รวมทั้งสถาบันที่วิจัยและพัฒนา เช่น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย เป็นต้น

● การสัมภาษณ์¹³³

เนื่องจากทรัพยากรชีวภาพนั้นครอบคลุมถึง พืช สัตว์ และจุลินทรีย์ จากการตรวจเอกสารทำให้ทราบว่าปัจจุบันกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นไปตามหลักการอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพที่สามารถบังคับใช้ได้ในประเทศไทยนั้นครอบคลุมเฉพาะทรัพยากรพืช ดังนั้นเพื่อที่จะสามารถศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ โครงการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการวิจัยและพัฒนาที่นำทรัพยากรพืชมาใช้ประโยชน์ โดยให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรพืชในการหาสารออกฤทธิ์เนื่องจากในช่วงที่มีการถกเถียงในเรื่องโจรสลัดชีวภาพ กรณีตัวอย่างที่ถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งได้แก่การนำใช้ทรัพยากรชีวภาพไปใช้ในการพัฒนาสารออกฤทธิ์ เช่น การทำยารักษาโรค ตัวอย่างเช่นกรณีเป็ด้าน้อยในประเทศไทย กรณีที่ประเทศอินเดียคัดค้านสิทธิบัตรการสกัดสารที่มีฤทธิ์เป็นยาแก้ปวดแผลงจากพืชสะเดาในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือกรณีพัฒนายารักษาโรคมะเร็งที่สกัดดอกแพงพวยจากประเทศมาดากัสการ์ เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยเลือกกลุ่มที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชในการหาสารออกฤทธิ์เป็นกรณีศึกษา โดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกนักวิจัยที่ทำงานวิจัยและพัฒนาด้านการหาสารออกฤทธิ์ นอกจากการสัมภาษณ์นักวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ ผู้บริหารขององค์กร ฝ่ายสนับสนุนงานวิจัย และได้ทำการหารือและขอคำปรึกษาต่อหน่วยงานที่กำกับดูแลกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์

¹³³ แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แสดงไว้ในภาคผนวกที่ 2

- **การจัดการประชุมระดมความคิดเห็น**¹³⁴

เพื่อให้ได้ข้อมูลในเรื่องความเห็นของนักวิจัยต่อกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ คณะผู้วิจัยจึงจัดประชุมระดมความคิดเห็นโดยให้นักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องการปฏิบัติตามกฎระเบียบเหล่านั้นกับตัวแทนจากหน่วยงานที่กำกับดูแลกฎระเบียบด้านการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ของประเทศไทย

4.2 ผลการศึกษา

4.2.1 ผลการศึกษาจากการทำแบบสอบถาม

4.2.2 ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์

4.2.3 ผลจากการประชุมระดมความคิดเห็น

4.2.1 ผลการศึกษาจากการทำแบบสอบถาม

โครงการวิจัยจัดส่งแบบสอบถามจำนวน 720 ฉบับ ให้กับสถาบันอุดมศึกษา องค์กรวิจัยและพัฒนา ทั่วประเทศที่มีการส่งแบบสอบถามกลับจำนวน 120 ฉบับ จัดได้ว่าเป็นร้อยละ 16.66 ของแบบสอบถามที่ส่งออก

4.2.1.1 ข้อมูลองค์กรวิจัยและพัฒนา

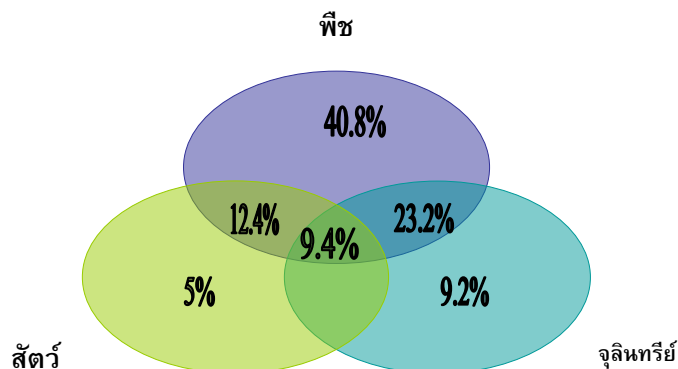
ผู้ตอบแบบสอบถามกลับเป็นนักวิจัยที่ทำงานในสถาบันอุดมศึกษา เช่น มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง เป็นต้น และ สถาบันวิจัยและพัฒนาที่ทำการใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นวัตถุประสงค์ในกระบวนการวิจัยและพัฒนา โดยนักวิจัยที่ตอบแบบสอบถามกลับมีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยอยู่ในช่วง 1-30 ปี

4.2.1.2 กิจกรรมของนักวิจัยกับทรัพยากรชีวภาพ

นักวิจัยใช้ทรัพยากรชีวภาพหลากหลายชนิดในการทำงานวิจัย โดยส่วนมากแล้วมีการใช้ทรัพยากรชีวภาพมากกว่า 1 ประเภทในงานวิจัยของตน สามารถจำแนกประเภทของทรัพยากรชีวภาพที่นักวิจัยใช้ได้ดังแผนภาพ

¹³⁴ รายงานประชุมระดมความคิดเห็นมีแสดงไว้ในภาคผนวกที่ 3

ภาพที่ 2 แสดงร้อยละประเภทของทรัพยากรชีวภาพที่นักวิจัยที่ตอบแบบสอบถามใช้ดำเนินงานวิจัยและพัฒนา

จากแผนภาพแสดงให้เห็นว่าทรัพยากรพืชเป็นประเภทของทรัพยากรชีวภาพที่นักวิจัยใช้มากที่สุด (85.8%) โดยแบ่งเป็นการใช้ทรัพยากรพืชอย่างเดียวในห้องปฏิบัติการ 40.8% ใช้ทรัพยากรพืชและจุลินทรีย์ 23.2% ใช้ทรัพยากรพืชและสัตว์ 12.4% และใช้ทั้งทรัพยากรพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ 9.4% นอกจากนี้ยังมีห้องปฏิบัติการที่ใช้ทรัพยากรประเภทสัตว์ หรือ จุลินทรีย์อย่างเดียวคิดเป็น 5% และ 9.2% ตามลำดับ

ดังนั้น กล่าวได้ว่าหน่วยงานวิจัยใช้ทรัพยากรพืชในการทำงานวิจัยมากที่สุด ซึ่งชนิดพืชที่นำมาใช้ในการทำวิจัยและพัฒนาได้แก่ พืชสมุนไพร เช่น ขิง ข่า สะเดา ตะไคร้ เจตมูลตะไคร้ เป็นต้น และพืชเกษตร เช่น ผลไม้ชนิดต่างๆ (มังคุด ส้ม กล้วย) รวมทั้งกล้วยไม้ และ ข้าว นอกจากนี้พบว่าสถาบันวิจัยและพัฒนามิได้เป็นแต่เพียงผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพเท่านั้นหากแต่เป็นผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพด้วย ซึ่งพบว่าหน่วยงานที่เป็นผู้จัดหาทรัพยากรให้ผู้อื่นใช้เท่านั้นมี 5% (ได้แก่หน่วยงานที่เป็นธนาคารเก็บรักษาเชื้อพันธุ์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพรหรือหน่วยงานที่มีการสร้างธนาคารเก็บพันธุ์ของหน่วยงาน เช่น ในคณะหรือในห้องปฏิบัติการ เป็นต้น) หน่วยงานที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างเดียวเท่านั้น 39% และหน่วยงานที่เป็นทั้งผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพและผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพด้วย 45.8%

4.2.1.3 การใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชกับการทำงานวิจัยและพัฒนา

เมื่อมีการสอบถามถึงกิจกรรมเกี่ยวกับการนำทรัพยากรพืชเพื่อการทำงานวิจัยและพัฒนาพบว่านักวิจัย/หน่วยงานนำทรัพยากรพืชไปใช้เพื่อทำการวิจัยในลักษณะแตกต่างกันไป ได้แก่

- การหาสารออกฤทธิ์เพื่อประโยชน์ทางชีวภัณฑ์ เช่น การหาสารออกฤทธิ์เพื่อการพัฒนาเป็นยา

- การหาสารสกัด หรือ สารประกอบที่ต้องการ
- การศึกษาการเป็นตำรับยา
- ศึกษาการตอบสนองต่อสารเคมี เช่น การทดสอบความเป็นพิษ
- ศึกษาอนุกรมวิธาน
- การปรับปรุงพันธุ์
- การบำบัดน้ำเสีย
- การสำรวจ จัดทำฐานข้อมูลของชุมชน

นักวิจัยทำงานวิจัยเหล่านั้นเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยพบว่างานวิจัยนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์มากกว่าการที่จะนำไปใช้เพื่อในเชิงพาณิชย์ ดังสรุปได้ในตาราง

ตารางที่ 3 สรุปวัตถุประสงค์ของการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ในงานวิจัยและพัฒนา

วัตถุประสงค์	จำนวน
เพื่อเผยแพร่เพื่อสาธารณประโยชน์ และเพิ่มองค์ความรู้ (ตีพิมพ์)	104
เพื่อเป็นวัตถุดิบในการเรียนการสอน	82
เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ทางการค้า	33
ได้รับมอบหมาย หรือได้รับการจ้างให้ทำ	14
อื่นๆ (ได้แก่ พัฒนาการขยายพันธุ์ ปรับปรุงพันธุ์ เป็นฐานข้อมูล พัฒนาท้องถิ่น พัฒนายาใหม่)	10

ทรัพยากรชีวภาพพืชที่นักวิจัยหรือหน่วยงานวิจัยนำมาใช้นั้นส่วนใหญ่แล้วเป็นทรัพยากรพืชที่มีอยู่ในประเทศไทย โดยพบว่านักวิจัยส่วนมากดำเนินการหาทรัพยากรพืชด้วยตนเอง เช่น การหาซื้อจากแหล่งที่มีขายทั่วไป ได้แก่ ตลาด ร้านขายยาสมุนไพร พืช/สมุนไพรที่ปลูกในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยหรือสถาบัน หรือการติดต่อชุมชน/หมอพื้นบ้านให้ช่วยจัดหาให้ นอกจากนั้นนักวิจัยอาจขอรับทรัพยากรชีวภาพพืชโดยการขอจากสถาบันหรือหน่วยงานที่เป็นหน่วยงานเก็บรักษาเชื้อพันธุ์หรือ จากสวนพฤกษศาสตร์ เป็นต้น

4.2.1.4. ประสบการณ์ของนักวิจัยในการขอใช้ทรัพยากรชีวภาพพืช

จากการตอบแบบสอบถามพบว่านักวิจัยส่วนใหญ่ได้รับทรัพยากรพืชมาใช้ในการทำงานวิจัยโดยไม่มีการดำเนินการขออนุญาตเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การนำพันธุ์พืช หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของพันธุ์พืชมาใช้เพื่อการทำงานวิจัยและพัฒนาที่

ไม่มีวัตถุประสงค์ทางการค้าต้องดำเนินการตามมาตรา 53 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช เป็นต้น หากแต่นักวิจัยบางส่วนที่มีประสบการณ์ในการดำเนินการขออนุญาตเพื่อดำเนินการเข้าไปยังพื้นที่ที่เป็นที่อยู่ของทรัพยากรชีวภาพเพื่อเข้าไปทำการเก็บตัวอย่างทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ กฎระเบียบที่นักวิจัยดำเนินการปฏิบัติตามเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรพืชได้แก่

- กฎระเบียบภายใต้การกำกับดูแลของกรมป่าไม้
- กฎระเบียบภายใต้การกำกับดูแลของกรมอุทยาน สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
- การขออนุญาตองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
- การทำสัญญาการถ่ายโอนวัสดุชีวภาพ (Material Transfer Agreement or MTA)

อีกทั้งยังพบว่านักวิจัย/หน่วยงานบางแห่งมีประสบการณ์ได้รับทรัพยากรชีวภาพจากต่างประเทศโดยบางหน่วยงานได้รับทรัพยากรชีวภาพโดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ (โดยการขอจากบุคคลหรือหน่วยงานที่รู้จัก) บางหน่วยงานได้รับทรัพยากรชีวภาพภายใต้การทำสัญญาการถ่ายโอนวัสดุชีวภาพ (Material Transfer Agreement) และบางหน่วยงานทำการซื้อจากสถาบันที่เป็นแหล่งจำหน่าย (เช่น The American Type Culture Collection หรือ ATCC เป็นต้น) และนักวิจัย/หน่วยงานที่ตอบแบบสอบถามนั้นไม่มีหน่วยงานใดมีประสบการณ์ในเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ หรือขอใช้ทรัพยากรชีวภาพ

4.2.1.5 กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศไทย

จากผลการตอบแบบสอบถามในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย พบว่าหน่วยงานรู้จักกฎระเบียบต่างๆ และมีประสบการณ์ในการใช้กฎระเบียบเหล่านั้นดังสรุปในตาราง

ตารางที่ 4 สรุปกฎระเบียบที่นักวิจัย/หน่วยงานวิจัยรู้จัก หรือเคยดำเนินการปฏิบัติตาม

กฎระเบียบ ABS	จำนวนที่รู้จัก	จำนวนที่เคยใช้
1. พรบ. คุ้มครองพันธุ์พืช	80	1
2. พรบ. คุ้มครองและส่งเสริม ฯ	27	-
3. ระเบียบกรมอุทยานฯ ว่าด้วยการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ 2549	34	7
4. ระเบียบกรมอุทยานฯ ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยทางวิชาการภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2546	31	-

5. ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542	25	1
6. ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยทางวิชาการภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548	22	1
7. ระเบียบกรมวิชาการเกษตรว่าด้วยการแลกเปลี่ยนส่วนขยายพันธุ์พืชระหว่างประเทศ พ.ศ. 2546	12	-
8. ระเบียบสภาวิจัยแห่งชาติว่าด้วยการอนุญาตให้นักวิจัยชาวต่างประเทศเข้ามาทำการวิจัยในประเทศไทย พ.ศ. 2550	16	-
9. ร่าง ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเข้าถึงและการได้รับประโยชน์ตอบแทนจากทรัพยากรชีวภาพ พ.ศ....	5	-

จากตารางจะเห็นได้ว่านักวิจัย/หน่วยงานรัฐจัดกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรชีวภาพในเมืองไทย หากแต่แทบจะไม่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเหล่านี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการที่ทราบว่านักวิจัย/หน่วยงานส่วนใหญ่ได้รับทรัพยากรชีวภาพพืชจากการซื้อหรือ ปลูกพืชเหล่านั้นเอง ทำให้อาจกล่าวได้ว่านักวิจัยไม่มีความจำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องกับกฎระเบียบเหล่านั้นมากนัก เพราะกิจกรรมที่ทำให้ได้มาซึ่งทรัพยากรพืชนั้นเหมือนกับการที่นักวิจัยไปหาซื้อสินค้าตามแหล่งที่ขาย ผลจากแบบสอบถามในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่ากฎระเบียบที่นักวิจัยรู้จักมากที่สุดได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช หากแต่แทบไม่เคยมีการดำเนินการเกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชเลย สาเหตุสำคัญคือหน่วยงานที่กำกับดูแลยังไม่ได้ทำการอนุวัติการตามพระราชบัญญัติ อีกทั้งคนโดยส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในกฎหมายฉบับนี้ กฎระเบียบที่นักวิจัยมีประสบการณ์ในการใช้มากที่สุดได้แก่กฎระเบียบกรมอุทยานฯ ว่าด้วยการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ในเขตอุทยานแห่งชาติ 2549 ซึ่งสาเหตุน่าจะมาจากการเข้าไปใช้พื้นที่กรมอุทยานฯ เพื่อทำการศึกษาวิจัยทางวิชาการนั้นต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบดังกล่าว¹³⁵

จากกลุ่มนักวิจัย/หน่วยงานที่มีประสบการณ์การใช้กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ นักวิจัยมีความคิดเห็นต่อกฎระเบียบดังกล่าวดังสรุปได้ในตารางที่ 5

¹³⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3

ตารางที่ 5 แสดงความคิดเห็นของนักวิจัยที่มีต่อกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ตนเคยมีประสบการณ์ใช้

ข้อคิดเห็น	จำนวน
กฎระเบียบที่ใช้มาดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไข	5
กฎระเบียบที่ใช้มาดีอยู่แล้ว แต่น่าจะมีการปรับปรุงในเรื่องเวลาที่ใช้ในการพิจารณา	1
กฎระเบียบที่ใช้มาช่วยทำให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปอย่างราบรื่น	1
กฎระเบียบที่ใช้มามีขั้นตอนการดำเนินงานที่ยุ่งยาก	15
กฎระเบียบที่ใช้มาทำให้การดำเนินงานวิจัยสะดุด และ ล่าช้า	15
ความเห็นอื่นๆ (ขาดการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์)	1

จะเห็นได้ว่าข้อคิดเห็นส่วนใหญ่ของนักวิจัยคือขั้นตอนการดำเนินการตามระเบียบนั้นยุ่งยาก ทำให้งานวิจัยสะดุด ล่าช้า และเมื่อสอบถามถึงผลกระทบในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ต่อการดำเนินงานวิจัย นักวิจัย/หน่วยงานส่วนใหญ่ไม่ให้ความคิดเห็น มีเพียงส่วนน้อยที่ตอบว่ากฎระเบียบดังกล่าวไม่น่าจะมีผลกระทบใดๆ เพราะงานที่ทำนั้นเป็นการทำงานวิจัยเพื่อใช้ในการสอนแต่ถ้ากฎระเบียบมีความยุ่งยากในการนำไปปฏิบัติจะไม่อยากทำงานวิจัย ขอทำหน้าที่สอนหนังสืออย่างเดียว

จากการสอบถามถึงหน่วยงานที่ดำเนินการขออนุญาตในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ นักวิจัย/หน่วยงานวิจัยส่วนมาก ไม่ทราบว่า มีหน่วยงานดังกล่าวในองค์กรหรือไม่ มีนักวิจัยเพียง 5 ท่านจาก 4 สถาบันเท่านั้นที่ตอบว่า มีหน่วยงานที่ช่วยดำเนินการซึ่งได้แก่ หน่วยงานมหาวิทยาลัย ศูนย์วิจัยทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสถาบันวิจัยและพัฒนา

4.2.1.6 การนำผลงานไปใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์

มีนักวิจัย/หน่วยวิจัยเพียงส่วนน้อย ที่มีการนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์โดยรูปแบบการนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์สรุปได้ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงรูปแบบการนำผลงานไปใช้ประโยชน์ในประเทศไทย

กิจกรรม	จำนวน
นำผลงานไปขอรับความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา	5
นำผลงานไปถ่ายทอดเทคโนโลยี	7

อีกทั้งยังพบว่า มีนักวิจัย/หน่วยงานวิจัยจำนวน 7 รายเท่านั้นที่เคยมีประสบการณ์ในการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพโดยนักวิจัยเหล่านี้เป็นฝ่ายให้ผลประโยชน์ต่อผู้ให้ทรัพยากร และผลประโยชน์ที่แบ่งปันได้แก่การส่งรายงานฉบับสมบูรณ์แก่หน่วยงานผู้ให้ทรัพยากรชีวภาพ

4.2.2 ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยทำการศึกษานักวิจัยด้านการใช้ทรัพยากรพืชในการหาสารออกฤทธิ์ นักวิจัยด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรพืช ผู้บริหารสถาบันวิจัยทางด้านการศึกษาหาสารออกฤทธิ์ เจ้าหน้าที่ที่ทำงานฝ่ายสนับสนุนการทำงานวิจัยในสถาบันอุดมศึกษา โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์จำนวนทั้งสิ้น 17 ท่าน

ผลที่ได้จากการสัมภาษณ์นักวิจัยด้านการใช้ทรัพยากรพืชในการหาสารออกฤทธิ์นั้นคล้ายคลึงกับผลที่ได้รับจากแบบสอบถาม กล่าวคือ นักวิจัยที่ใช้สัมภาษณ์นั้นใช้ทรัพยากรพืชในการหาสารออกฤทธิ์เพื่อการพัฒนาชีวภัณฑ์ หรือทดสอบความเป็นพิษ โดยทุกท่านได้รับทรัพยากรชีวภาพจากการซื้อหามาจากตลาด จากชาวบ้านที่เพาะปลูกพืชเพื่อนำไปขาย หรือนักวิจัยเพาะปลูกเอง และวัตถุประสงค์ในการดำเนินการวิจัยคือการเผยแพร่สู่สาธารณะ การเป็นวิทยุติบในการเรียนการสอน หากว่าผลงานที่นักวิจัยเหล่านี้พัฒนาขึ้นมาจะมีการนำไปขอรับความคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะสิทธิบัตร หรืออนุสิทธิบัตร ทั้งนี้เนื่องจากว่าในปัจจุบันนี้สถาบันอุดมศึกษา องค์กรวิจัยและพัฒนาสนับสนุนให้นักวิจัยในองค์กรของตนนำผลงานที่เกิดขึ้นไปขอรับความคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีข้อกำหนดในองค์กรให้การได้รับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จที่สำคัญประเภทหนึ่งของการประเมินผลงานการวิจัย

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับกฎระเบียบพบว่านักวิจัยแทบทุกท่านไม่รู้จักรูขุมระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์¹³⁶ และเมื่อคณะผู้วิจัยทำการอธิบายหลักการของกฎระเบียบโดยเฉพาะมาตรา 52 และมาตรา 53 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542 นักวิจัยได้ให้ข้อคิดเห็นที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่แล้วนักวิจัยไม่เห็นด้วยกับการปฏิบัติตามกฎระเบียบภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช และระเบียบกรมป่าไม้ พ.ศ. 2542 โดยให้เหตุผลว่า

- กฎหมายไม่ให้ความชัดเจนว่าทำไมนักวิจัยจึงต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ นักวิจัยไม่เข้าใจว่าข้อกำหนดให้มีการขออนุญาตใช้ทรัพยากรพืชเพื่อการทำงานวิจัยและพัฒนาทำไปเพื่อประโยชน์อะไร นอกจากนั้นผู้ถือกฎระเบียบไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้นักวิจัยหรือหน่วยงานวิจัยรับทราบถึงกฎระเบียบเหล่านั้น

¹³⁶ มีนักวิจัยผู้ให้สัมภาษณ์เพียง 1 ท่านที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นอย่างดี

- การบังคับให้นักวิจัยปฏิบัติตามกฎระเบียบเป็นการปิดกั้นความอิสระในการทำงานวิจัย และสร้างความกังวลให้กับนักวิจัย เนื่องจากกฎระเบียบสร้างภาระให้นักวิจัย และนอกจากนั้นกฎระเบียบเหล่านี้อาจทำให้หน่วยงานต่างประเทศไม่สนใจที่จะมีความร่วมมือกับประเทศไทย และหันไปสนใจประเทศอื่นที่การหาความร่วมมือ ไม่ยุ่งยากเท่ากับของเมืองไทย ในกรณีที่กังวลเรื่องการที่ชาวต่างชาติจะมาตรวจทรัพยากรชีวภาพไปใช้นั้น นักวิจัยให้ความเห็นว่า การมาออกกฎระเบียบกับนักวิจัยนั้นไม่ใช่วิธีการป้องกันชาวต่างชาติที่มีช่องทางที่จะหาสมุนไพรหรือทรัพยากรชีวภาพมาใช้ได้อยู่ดี เช่นการให้ยี่ปัว (ซึ่งก็เป็นเกษตรกรด้วยตัวเอง) หาสมุนไพรมาให้ โดยยี่ปัวก็จะไปรับซื้อจากเกษตรกรที่ปลูก แล้วก็รวบรวมขายให้กับชาวต่างชาติที่มีความต้องการ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปกติ
- นักวิจัยให้ความเห็นว่ากฎระเบียบที่จะให้นักวิจัยแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับหน่วยงานรัฐ ในกรณีที่น่าทรัพยากรพืชมาใช้ทำการทดลองและวิจัยและนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ได้ เนื่องจากการที่จะพัฒนาผลงานจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้หน่วยงานวิจัยและพัฒนาต้องมีการลงทุน แรงงาน ความคิด ความสามารถ และเวลา อีกทั้งพืชที่นำมาใช้ในการทำงานวิจัยนั้นก็พืชทั่วไปที่หาได้ตามท้องตลาด หน่วยงานรัฐไม่ได้มีส่วนช่วยหรือมีบทบาทใดๆ ต่อการปลูกพืชสมุนไพรเหล่านั้น ดังนั้นถ้ารัฐบาลต้องการผลประโยชน์แบ่งปันกลับมาสู่ประเทศ รัฐบาลควรดำเนินการเก็บผลประโยชน์นี้โดยใช้กลไกอย่างอื่น เช่น การเก็บภาษีจากหน่วยงาน หรือบริษัทที่นำผลงานไปใช้ในเชิงพาณิชย์ หน่วยงานวิจัยและพัฒนาเป็นหน่วยงานที่เพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรพืช เช่นทำให้พืชสมุนไพรมีคุณค่ามากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นควรส่งเสริมการทำงานวิจัย และถ้าต้องการทำเรื่องการอนุรักษ์ ส่วนนี้ควรเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ที่จะต้องวางแผน นโยบาย ที่ช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกทรัพยากรพืช หรือพวกพืชสมุนไพร หรือการหาตลาดมาให้กับผู้ปลูกสมุนไพร และวางแผนระยะยาวในการปลูกเพิ่มเพื่อการค้า และในขณะเดียวกันก็ทำการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย มากกว่าการที่จะมาดำเนินการกับนักวิจัยที่ทำงานวิจัยและพัฒนา และอีกกรณีหนึ่งคือการให้ทรัพยากรพืชโดยนักวิจัยนั้นโดยทั่วไปจะใช้ในปริมาณที่ไม่มากมายจนจะทำให้ทรัพยากรพืชนั้นหมดสิ้นไป

จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้บริหารในบางองค์กรพบว่ามีความเห็นแตกต่างจากนักวิจัยทั่วไป โดยท่านได้ให้ความเห็นว่าถ้ากฎหมายมีหลักการที่ชัดเจนและปฏิบัติตามได้ การดำเนินการตามกฎหมายเป็นสิ่งดีเนื่องจากกฎหมายจะเป็นกลไกช่วยปกป้องทรัพยากรชีวภาพของไทย และคาดว่านักวิจัยต่างๆ จะสามารถให้ความร่วมมือได้ดี ส่วนเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์นั้น มีการให้ความเห็น

ว่าเป็นการแบ่งปันผลประโยชน์คืนสู่สังคม¹³⁷ อย่างไรก็ตามรัฐบาลจะต้องมีกลไกในการนำผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมและโปร่งใส เช่นมีการวางกรอบการดำเนินการอนุรักษ์ที่จริงจังและทำได้จริง และเงินส่วนนี้ก็ควรแบ่งไปให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจริงๆ นอกจากการเรียกร้องเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ รัฐบาลก็ควรมีมาตรการ หรือนโยบายที่จะสนับสนุน ส่งเสริมให้นักวิจัยไทยทำการวิจัยและพัฒนานำทรัพยากรชีวภาพของไทยไปใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งจะเป็นการสร้างกำลังใจให้กับหน่วยงานที่ทำงานวิจัยและพัฒนาและเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน

ในส่วนของเรื่องการปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้น มีการให้ความเห็นว่ากฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไปหรือเรียกร้องจากอีกฝ่ายมากเกินไปนั้นจะทำให้การปฏิบัติตามกฎระเบียบเป็นไปอย่างยากลำบาก ดังนั้นผู้ดูแลกฎระเบียบจะต้องมีการปรับปรุงกฎระเบียบเพื่อให้กฎระเบียบไม่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานวิจัย เนื่องจากโดยธรรมชาติของนักวิจัยแล้ว นักวิจัยไม่ชอบทำอะไรที่ยุ่งยากในแง่กฎหมาย

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่ทำงานประสานงาน หรือให้บริการงานวิจัยแก่นักวิจัย เช่น หน่วยงานบ่มเพาะวิสาหกิจ หน่วยงานบริการงานวิจัย หน่วยงานจัดการทรัพย์สินทางปัญญา พบว่าเจ้าหน้าที่เหล่านี้ไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ และไม่มีความตระหนักว่ามีกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศไทย และเมื่อสอบถามถึงความพร้อมถ้าหน่วยงานต้องดำเนินการเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้นักวิจัย เจ้าหน้าที่ที่มีความกังวลในเรื่องความรู้ความเข้าใจในกฎหมายและเรื่องทรัพยากรบุคคล เพราะขณะนี้หน่วยงานดำเนินงานมีทรัพยากรบุคคลอยู่ค่อนข้างจำกัดซึ่งต้องดำเนินการให้บริการนักวิจัยทั้งสององค์กร

4.2.3 ผลจากการจัดประชุมระดมความเห็น

โครงการศึกษาได้จัดประชุมระดมความเห็นในหัวข้อ การศึกษาสถานภาพเรื่องการจัดการการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย: กรณีศึกษาทรัพยากรชีวภาพพืช เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2552 ณ ห้องเซฟไฟร์ โรงแรมริชมอนด์ นนทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากนักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชในงานวิจัยและพัฒนาในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ ผลจากการประชุมพบว่านักวิจัยที่เข้าประชุมส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ และเกิดความกังวลว่าการดำเนินการตามกฎระเบียบนั้นเป็นภาระที่เพิ่มขึ้นแก่นักวิจัย อย่างไรก็ตามมีข้อเสนอแนะจากการประชุมดังนี้

¹³⁷ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ยกตัวอย่างว่าการคืนสู่สังคมเปรียบได้กับการที่มีคนไปทำบุญ หรือทำทานที่มีการบริจาคเงินให้กับคนที่ผู้บริจาคนั้นไม่รู้จัก แต่ผู้บริจាកก็ยังคงเต็มใจที่จะบริจาคให้

- องค์การควรมีการจัดตั้งหน่วยงานภายใน (Regulatory Office) ที่ดำเนินงานยื่นขออนุญาต แทนนักวิจัยในองค์กร
- ควรให้มีหน่วยงานเพียงหน่วยงานเดียวที่ทำหน้าที่รับคำขออนุญาต ซึ่งหน่วยงานที่เหมาะสมได้แก่ สภาวิจัยแห่งชาติ เนื่องจาก สภาวิจัยแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่ดูแลเรื่องการทำงานวิจัยและพัฒนาของประเทศไทยและนักวิจัยจะต้องยื่นข้อเสนอโครงการแก่ สภาวิจัยอยู่แล้ว ดังนั้นการดำเนินการแบบ one stop service จะช่วยอำนวยความสะดวกให้กับนักวิจัยเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามมีนักวิจัยให้ความเห็นว่าสภาวิจัยแห่งชาติมักจะทำการเปลี่ยนแปลงแบบฟอร์มต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นสภาวิจัยแห่งชาติอาจจะไม่เหมาะสมที่จะเป็นหน่วยงานที่ช่วยดำเนินการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์
- ผู้ร่วมประชุมให้ความเห็นว่าตามสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ มีหน่วยงานที่ดำเนินการบริการแก่นักวิจัย เช่น หน่วยงานทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้นหน่วยงานเหล่านี้อาจเป็นหน่วยงานที่ช่วยดูแลเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับองค์กรได้ หากมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าการให้หน่วยงานจัดการทรัพย์สินทางปัญญาดำเนินการอาจเป็นเรื่องยากเนื่องจากมุมมองที่แตกต่างระหว่างงานวิจัยกับการทำการตลาด และอาจเป็นเรื่องยากที่จะหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาดำเนินการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ
- มีข้อเสนอแนะให้งานวิจัยนี้ช่วยกำหนดกระบวนการที่องค์กรวิจัยและพัฒนาควรปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นขั้นตอน ว่าผู้จัดหา หรือผู้ใช้ต้องดำเนินการอย่างไรบ้าง การมีความร่วมมือกับต่างประเทศต้องทำอย่างไรบ้าง เป็นต้น

4.3 การวิเคราะห์ผลการวิจัย

จากการดำเนินการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์กับการทำงานวิจัยและพัฒนาในองค์กรวิจัยในประเทศไทยสามารถกล่าวได้ว่าองค์กรวิจัยและพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพ เป็นหน่วยงานที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นวัตถุดิบในการทำงานวิจัยและพัฒนา ผลการศึกษาจากโครงการพบว่า

1. นักวิจัยส่วนหนึ่งคุ้นเคยกับกฎหมายการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ (ได้แก่ ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติฯ ระเบียบกรมป่าไม้) เนื่องจากตนเองหรือหน่วยงานมีประสบการณ์การขออนุญาตเพื่อเข้าไปใช้พื้นที่ในเขตเหล่านั้นเพื่อทำการศึกษาวินิจฉัยหากนักวิจัยส่วนใหญ่ไม่มีความตระหนักถึงกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่สอดคล้องกับหลักการของอนุสัญญาความ

หลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 และ ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการเข้าไปศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2542

เป็นที่น่าสังเกตว่าผลการสำรวจโดยแบบสอบถาม นักวิจัยส่วนใหญ่รู้จัก พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช หากแต่นักวิจัยเหล่านี้ไม่ตระหนักว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้มีข้อกำหนดเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่นักวิจัยต้องปฏิบัติตาม¹³⁸ (มาตรา 52 และ มาตรา 53 ของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542) ซึ่งผลที่ออกมาลักษณะนี้อาจจะอธิบายได้ว่า

- พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชนั้นเป็นพระราชบัญญัติที่คุ้มครองทั้งพันธุ์พืชใหม่และพันธุ์พืชดั้งเดิม ซึ่งเป็นการผสมผสานหลักการของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเข้ากับหลักการการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่านักวิจัยส่วนใหญ่รู้จักพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชในส่วนที่เป็นกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่แต่ไม่ได้ตระหนักในเนื้อหาหรือข้อกำหนดในส่วนการคุ้มครองพันธุ์พืชดั้งเดิม
- จากการที่นักวิจัยตระหนักถึงการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่โดยไม่ได้ตระหนักหรือรับทราบถึงข้อกำหนดเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ โดยเฉพาะในมาตรา 53 ซึ่งเป็นมาตราที่มีผลกระทบโดยตรงกับนักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรพันธุ์พืชในการทำงานวิจัยและพัฒนาโดยไม่มีวัตถุประสงค์ทางการค้า หรือ มาตรา 52 ที่กำหนดให้ผู้ที่ทำงานวิจัยที่ใช้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชโดยมีวัตถุประสงค์ทางการค้าจะต้องทำสัญญาการแบ่งปันผลประโยชน์กับกรมวิชาการเกษตร ส่วนหนึ่งอาจจะมาจากการที่กรมวิชาการเกษตรไม่ทำการประชาสัมพันธ์หรือการประชาสัมพันธ์อย่างไม่ทั่วถึง หรือมีการประชาสัมพันธ์แล้วแต่นักวิจัยหรือองค์กรวิจัยและพัฒนาไม่ให้ความสนใจ

ไม่ว่าจะเป็นด้วยเหตุผลใดก็ตามทั้งนักวิจัย องค์กรวิจัย ควรจะต้องสร้างความตระหนักในเรื่องกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ เนื่องจากเรื่องการปกป้องทรัพยากรชีวภาพเป็นเรื่องที่ทุกประเทศให้ความสำคัญ และปัจจุบันนี้กลไกที่ใช้เพื่อปกป้องทรัพยากรชีวภาพในประเทศต่างๆ คือกลไกทางกฎหมาย ดังนั้นกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นจะกลายเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกทั้งจะเห็นได้ว่าในประเทศไทยนั้นกำลังทำการพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมาอีก เช่น ร่าง ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเข้าถึงและการได้รับประโยชน์ตอบแทนจากทรัพยากรชีวภาพ พ.ศ.... ภายใต้การดูแลของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หรือ ร่าง พระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์พื้นเมือง ภายใต้การดูแลของกรมปศุสัตว์ สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการทำงานวิจัยที่ต้องใช้

¹³⁸ ดูรายละเอียดในบทที่ 3 ของรายงานฉบับนี้

ทรัพยากรชีวภาพพืชในปัจจุบันทำให้นักวิจัยในองค์กรวิจัยและพัฒนาไม่สามารถหลีกเลี่ยงการปฏิบัติ ตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพได้ นอกจากนี้ นักวิจัยควรต้องระวัง และศึกษาถึงกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในกรณีที่มีการ นำทรัพยากรชีวภาพจากต่างประเทศมาใช้ในการทำงานวิจัยและพัฒนาด้วย

2. ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินงานวิจัยกับกฎระเบียบ

จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่านักวิจัยนั้นไม่ได้เป็นเพียงผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชเท่านั้น หาก มีนักวิจัยบางท่าน หรือหน่วยงานวิจัยและพัฒนาบางหน่วยเป็นผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพพืชด้วย ดังนั้น สิ่งที่ต้องตระหนักคือบทบาทของนักวิจัยต่อการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ประโยชน์

- บทบาทของนักวิจัยในฐานะที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพพืช

ปัจจุบันนี้การนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ประโยชน์เพื่อการวิจัยและพัฒนาถูกกำกับดูแล ภายใต้อำนาจของกฎหมาย โดยเฉพาะพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ดังนั้นบทบาทของนักวิจัยในฐานะที่เป็น ผู้ใช้ทรัพยากรชีวภาพพืชในประเทศไทยคือการทำที่ต้องปฏิบัติตามที่ข้อบัญญัติที่กฎหมายกำหนดไว้ ถึงแม้ว่านักวิจัยส่วนมากจะเห็นว่ากฎระเบียบเหล่านี้เป็นการเพิ่มภาระให้กับการทำงานวิจัยและ พัฒนา หากแต่ว่าการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้นอาจเป็นการผิดกฎหมาย เช่น มาตรา 66 ของ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชกำหนดว่าการไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดในมาตรา 52 จะมีจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือปรับไม่เกิน สี่แสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ดังนั้นนักวิจัยจะต้องติดตามว่ามีกฎระเบียบใดบ้างที่ ต้องปฏิบัติตามมิเช่นนั้นผู้ดำเนินการในงานวิจัยนั้นอาจต้องโทษ หรือการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการนำผลงานวิจัยที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ หรือทำให้นักวิจัย หรือองค์กรวิจัยนั้น เสียชื่อเสียง ขาดความน่าเชื่อถือได้

- บทบาทของนักวิจัยในฐานะที่เป็นผู้จัดหาทรัพยากรชีวภาพพืช

นักวิจัยบางท่าน มีการเก็บสะสมทรัพยากรชีวภาพพืชที่ตนเองใช้เพื่อการทำงานวิจัยและ พัฒนา หรือองค์กรวิจัยและพัฒนาบางองค์กรเป็นแหล่งเก็บเชื้อพันธุกรรม การที่ประเทศไทยมี กฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นอาจจะมีผลกระทบต่อความเป็นเจ้าของเชื้อ พันธุกรรมเหล่านี้

เป็นที่น่าสังเกตว่ากฎระเบียบที่ควบคุมดูแลการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ ทรัพยากรชีวภาพพืช เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช ไม่ได้มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการเป็นผู้จัดหา ทรัพยากรชีวภาพให้กับนักวิจัยในองค์กรวิจัยและพัฒนาทั่วไป ปัจจุบันนี้มีระเบียบกรมวิชาการเกษตร ว่าด้วยหลักเกณฑ์การแลกเปลี่ยนส่วนขยายพันธุ์พืชระหว่างประเทศ พ.ศ. 2546 เพียงกฎระเบียบเดียว

ที่กำกับดูแลเรื่องการจัดหาทรัพยากรชีวภาพพืช หากแต่กฎระเบียบฉบับนี้มีผลบังคับใช้ต่อบุคลากร พนักงาน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในกรมวิชาการเกษตรเท่านั้น ไม่มีผลบังคับใช้กับนักวิจัยที่อยู่ ภายใต้งักต้อน ดังนั้นนอกเหนือจากระเบียบกรมวิชาการเกษตรดังกล่าวแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า ขณะนี้ไม่มีข้อกฎหมายที่กำหนดระเบียบการจัดหาทรัพยากรชีวภาพขององค์กรให้กับบุคคลที่สาม หรือองค์กรอื่นๆ อย่างไรก็ตามองค์กรวิจัย หรือนักวิจัยจะต้องสร้างความตระหนักในเรื่องการส่งมอบ ทรัพยากรชีวภาพไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรชีวภาพพืช สัตว์ หรือจุลินทรีย์ให้กับบุคคลที่สาม หรือองค์กร อื่นๆ โดยเฉพาะองค์กรในต่างประเทศด้วย เนื่องจากว่าการเคลื่อนย้ายทรัพยากรชีวภาพในปัจจุบันนั้น ไม่สามารถทำได้อย่างอิสระเหมือนอย่างในอดีต การส่งมอบทรัพยากรชีวภาพขององค์กรโดยไม่ ตระหนักถึงหลักการการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ภายใต้อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อองค์กรได้¹³⁹ เช่น องค์กรอาจถูกกล่าวหาว่าเป็นองค์กรที่ไม่ให้ความร่วมมือใน การอนุรักษ์ ปกป้องทรัพยากรชีวภาพของประเทศ ซึ่งจะก่อให้เกิดองค์กรหรือนักวิจัยเสื่อมเสียชื่อเสียง แม้ว่าโดยความจริงแล้ว องค์กรหรือนักวิจัยนั้นเป็นองค์กรที่ทำงานวิจัยเพื่อประเทศและการส่งมอบ ทรัพยากรชีวภาพนั้นทำโดยสุจริตใจ และเพื่อความร่วมมือทางการวิจัยและพัฒนา ไม่มีความตั้งใจที่จะ ก่อให้เกิดการฉกฉวยทรัพยากรชีวภาพแต่อย่างใดทั้งสิ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันความเสื่อมเสีย ชื่อเสียงหรือผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นต่อองค์กร หรือตัวนักวิจัย องค์กรวิจัยและพัฒนาจึงไม่ควร ละเลย หรือเพิกเฉยต่อการบริหารจัดการเรื่องจัดหาทรัพยากรชีวภาพให้แก่บุคคลที่สาม

อย่างที่กล่าวในตอนต้นแล้วว่าประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่กำหนดเรื่องการจัดหาทรัพยากร ชีวภาพที่องค์กรดูแล ดังนั้นการบริหารจัดการเรื่องการจัดหาทรัพยากรชีวภาพให้บุคคลที่สามนั้นจะถูก กำหนดโดยนโยบายของแต่ละองค์กร และปัจจุบันนี้กลไกที่สามารถนำมาใช้เพื่อดำเนินการควบคุม การจัดหาทรัพยากรชีวภาพให้กับบุคคล หรือหน่วยงานภายนอกองค์กรได้แก่การใช้สัญญาการถ่าย โอนวัสดุชีวภาพ (Material Transfer Agreement หรือ MTA)¹⁴⁰ ดังนั้นองค์กรวิจัยและพัฒนาที่เป็น องค์กรที่จัดหาทรัพยากรชีวภาพให้กับบุคคลที่สามควรมีการพัฒนาสัญญาการถ่ายโอนวัสดุชีวภาพ ขององค์กร และจะต้องใช้สัญญาถ่ายโอนวัสดุชีวภาพทุกครั้งที่มีการจัดหาหรือส่งมอบทรัพยากร ชีวภาพขององค์กรให้กับบุคคลที่สามทุกครั้ง โดยเนื้อหาในสัญญานั้นจะเป็นไปตามข้อตกลงที่องค์กร ได้ตกลงร่วมกับผู้ขอใช้ทรัพยากรชีวภาพ

- การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์นั้นสามารถแบ่ง ออกได้เป็นสองลักษณะได้แก่

¹³⁹ อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพกำหนดให้ทรัพยากรชีวภาพที่อยู่ในรัฐ หรือในประเทศนั้น เป็นสมบัติของประเทศ ดังนั้น การเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพของประเทศนั้นให้เป็นไปตามกฎระเบียบของประเทศนั้นๆ

¹⁴⁰ รายละเอียดในเรื่องสัญญาการถ่ายโอนวัสดุชีวภาพในภาคผนวกที่ 4

- การนำไปใช้ประโยชน์ที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ทางการค้า เช่น การนำไปเป็นวัตถุดิบเพื่อการเรียนการสอน การตีพิมพ์เผยแพร่ หรือการนำไปใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์
- การนำไปใช้ประโยชน์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า เช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีการเก็บค่าถ่ายทอดเทคโนโลยี การอนุญาตให้ใช้สิทธิ หรือการนำไปขายที่มีรายได้เกิดขึ้น

ลักษณะการนำผลงานไปใช้ประโยชน์นั้นจะมีความสัมพันธ์กับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ เนื่องจากกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพจะมีข้อเรียกร้องการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 นั้นข้อกำหนดในการปฏิบัติตามกฎระเบียบแบ่งตามวัตถุประสงค์ของการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ กล่าวคือ ถ้านักวิจัยนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำงานวิจัยและพัฒนาและไม่มีวัตถุประสงค์ทางการค้า นักวิจัยจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบภายใต้มาตรา 53 หากถ้านักวิจัยทราบว่าผลงานวิจัยที่เกิดขึ้นนั้นจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางการค้า นักวิจัยจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบภายใต้มาตรา 52

อย่างไรก็ตาม บางครั้งการนำผลงานที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัยและพัฒนานั้นไปใช้ประโยชน์ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ในตอนต้น เช่น ตอนที่เริ่มทำงานวิจัยนั้นนักวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่ แต่ต่อมาพบว่ามีความเป็นไปได้ที่จะขอรับการถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือผลงานสามารถนำเข้าสู่ตลาดได้ ดังนั้นจึงมีคำถามว่าถ้าเป็นลักษณะเช่นนี้นักวิจัยควรจะทำอย่างไร ซึ่งจากการสอบถามกองคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลพระราชบัญญัติฉบับนี้ พบว่าทางกองคุ้มครองพันธุ์พืชยังไม่สามารถให้คำตอบในเรื่องแนวปฏิบัติที่ชัดเจนได้ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่กฎหมายนี้เป็นกฎหมายใหม่ ดังนั้นทางกองคุ้มครองพันธุ์พืชกำลังพัฒนาแนวปฏิบัติที่เหมาะสม ขณะนี้ทางกองคุ้มครองพันธุ์พืชกำลังพัฒนาแนวปฏิบัติสำหรับมาตรา 52 ดังนั้นจากการที่ผู้ดูแลกฎระเบียบยังไม่สามารถกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจนได้ คณะผู้วิจัยแนะนำว่าถ้านักวิจัยพอคาดเดาได้ในขณะที่ทำการพัฒนาโครงร่างงานวิจัยว่าจะนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใด ให้นักวิจัยปฏิบัติตามข้อกำหนดในวัตถุประสงค์นั้น เช่น ในกรณีที่มีความชัดเจนแล้วว่าผลงานที่เกิดขึ้นจะนำไปขาย หรือถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับหน่วยงานอื่นโดยมีการเก็บค่าธรรมเนียม (royalty) นักวิจัยควรปฏิบัติตามกฎระเบียบตาม มาตรา 52 แต่ถ้าหากนักวิจัยยังไม่ได้คิดถึงเรื่องการนำไปใช้ประโยชน์ทางการค้า ควรดำเนินการภายใต้มาตรา 53 ไปก่อน แล้วถ้าหากว่ามีการนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ทางการค้าก็ควรติดต่อกรมวิชาการเกษตรเพื่อดำเนินการตามมาตรา 52 ต่อไป

สรุป

จากผลการดำเนินการเพื่อศึกษาสถานภาพของนักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพในการทำงานวิจัยและพัฒนา กับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในประเทศไทย พบว่านักวิจัยหรือองค์กรวิจัยส่วนใหญ่ไม่มีความตระหนักว่าประเทศไทยมีกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่มีผลทำให้นักวิจัยที่นำทรัพยากรชีวภาพ โดยเฉพาะทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ในการงานวิจัยต้องดำเนินการตามกฎระเบียบ ส่งผลให้องค์กรวิจัยที่ดำเนินการตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์มีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งหน่วยงานที่กำกับดูแลไม่ได้เข้มงวดกวดขันกับการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของนักวิจัย อย่างไรก็ตามมีได้หมายความว่านักวิจัยควรจะละเลยเพิกเฉยต่อเรื่องนี้ หรือทั้งเรื่องนี้ไว้จนกว่าหน่วยงานกำกับดูแลจะเริ่มเข้มงวดกวดขัน เนื่องจากปัจจุบันนี้สภาพแวดล้อมการทำงานวิจัยนั้นเปลี่ยนแปลงไป กฎระเบียบเข้ามามีบทบาทต่อการทำงานวิจัยมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ปัจจุบันนี้องค์กรวิจัยและพัฒนาให้ความสำคัญกับเรื่องกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเป็นอย่างสูง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประมาณ 20 ปีที่แล้วจะพบว่านักวิจัยส่วนใหญ่แทบจะไม่รู้จักกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเลย ในบริบทของกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ก็เช่นเดียวกัน กฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นกฎหมายที่ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมๆ กับอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นจึงไม่แน่ว่าใจที่กฎหมายนี้ไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตามสิ่งหนึ่งที่นักวิจัยหรือองค์กรวิจัยจะต้องตระหนักไว้คือกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพจะยังคงอยู่ต่อไปและจะมีผลต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาต่อนักวิจัยที่ต้องใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

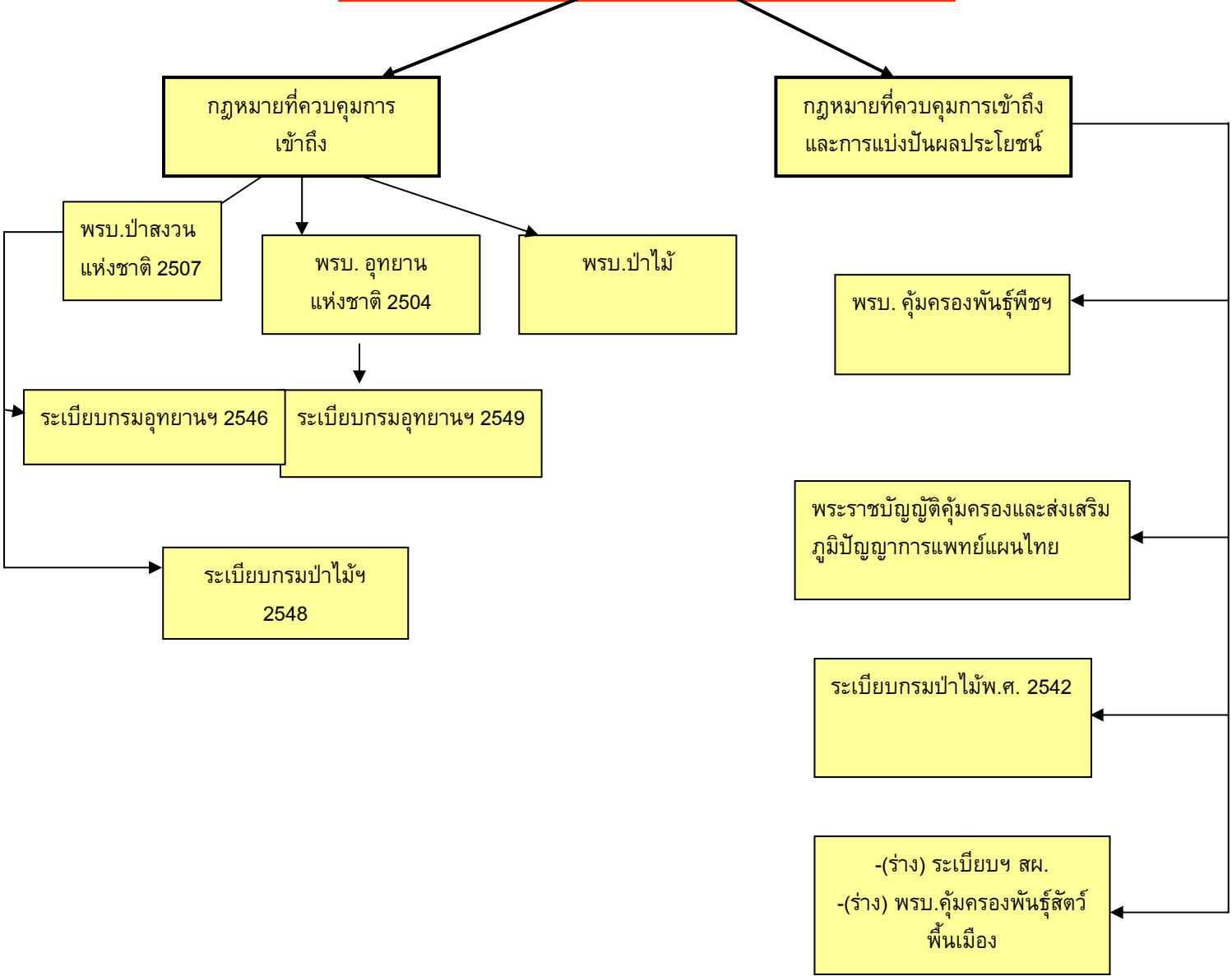
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

นับตั้งแต่อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพเปลี่ยนแนวความคิดและแนวปฏิบัติในเรื่องการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์ นานาประเทศได้ให้ความสำคัญกับแนวความคิดใหม่ของอนุสัญญาฯ ที่กำหนดให้ประเทศเป็นเจ้าของทรัพยากรชีวภาพและการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์นั้นให้เป็นไปตามกฎระเบียบของประเทศนั้นๆ สิ่งที่มาคือการทำกรที่นานาประเทศทำการพัฒนากฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพขึ้นมาเพื่อบังคับใช้ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีความพยายามในการจัดทำกฎหมายที่ควบคุมดูแลเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพของประเทศ

เมื่อกล่าวถึงกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในประเทศไทย พบว่าประเทศไทยมีกฎระเบียบทางด้านนี้อยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ กฎระเบียบที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเป็นกฎระเบียบที่จัดทำขึ้นก่อนที่จะมีการพัฒนาอนุสัญญาฯ และกฎระเบียบที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้ และเป็นกฎระเบียบที่จัดทำขึ้นโดยอาศัยหลักการการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่อนุสัญญาฯ กำหนดขึ้น ซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้สรุปได้ดังแผนภาพที่ 3

กฎหมายการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ ในประเทศไทย

ภาพที่ 3 แสดงภาพสรุปลักษณะของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ภายในประเทศไทย

กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพเป็นกฎระเบียบที่ครอบคลุมกิจกรรมการนำทรัพยากรชีวภาพไปใช้ประโยชน์โดยเฉพาะการนำทรัพยากรชีวภาพไปทำ

การวิจัยและพัฒนา ดังนั้นโครงการวิจัยนี้จึงดำเนินการศึกษาเรื่องสถานภาพการจัดการการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรวิจัยและพัฒนาในประเทศไทย เพื่อที่จะศึกษาสถานภาพปัจจุบันและผลกระทบจากการใช้กฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในองค์กรวิจัย และเนื่องจากปัจจุบันนี้กฎระเบียบที่สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ ที่มีผลบังคับใช้ในประเทศไทยได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายที่กำกับดูแลการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพพืชเป็นหลัก ดังนั้นการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นศึกษาการนำทรัพยากรชีวภาพพืชไปใช้ในการดำเนินการวิจัยและพัฒนาเป็นกรณีศึกษา ผลจากการศึกษาพบว่า

4. ปัจจุบันนี้องค์กรวิจัยและพัฒนาส่วนใหญ่ไม่มีการดำเนินการตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งสาเหตุน่าจะมาจากการที่เรื่องนี้ยังเป็นเรื่องใหม่ มีคนเข้าใจน้อย แม้แต่หน่วยงานที่กำกับดูแลกฎระเบียบเหล่านี้ก็ไม่มี ความเข้าใจและไม่สามารถกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจนได้
5. หน่วยงานกำกับดูแลขาดการประชาสัมพันธ์กฎหมาย ทำให้หน่วยงาน องค์กรวิจัยและพัฒนาไม่ตระหนักว่ามีกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพพืช
6. เนื่องจากนักวิจัยส่วนใหญ่แทบจะไม่เคยใช้กฎระเบียบเหล่านี้เลย ดังนั้นโครงการนี้จึงไม่สามารถสรุปได้ว่ากฎระเบียบเหล่านี้มีผลกระทบอย่างไรต่อการดำเนินการวิจัยและพัฒนา ด้านทรัพยากรชีวภาพพืช หากว่านักวิจัยบางส่วนได้ตั้งข้อสังเกตว่ากฎระเบียบจะเป็นอุปสรรคต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาเนื่องจากนักวิจัยจะมีภาระเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าขณะนี้จะยังไม่สามารถศึกษาผลกระทบของกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ของประเทศไทยที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบันต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาได้ การศึกษานี้ได้พบว่ากฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จะมีผลทำให้นักวิจัยที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพต้องเปลี่ยนแปลงความเคยชินในการทำงานวิจัย กล่าวคือ นักวิจัยเคยชินที่จะไม่ต้องดำเนินการใดๆ หรือแจ้งต่อหน่วยงานใดๆ (ที่ไม่ใช่หน่วยงานที่ให้ทุน หรือหน่วยงานต้นสังกัด) เกี่ยวกับโครงร่างงานวิจัยหากกฎระเบียบเรื่อง การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นจะทำให้ขั้นตอนในการบริหารจัดการงานวิจัยเพิ่มขึ้น หรือกล่าวอย่างง่ายคือนักวิจัยมีภาระงานทางด้านเอกสารเพิ่มมากขึ้น สิ่งนี้คงเป็นสิ่งที่นักวิจัยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากเรื่อง การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพนั้นเป็นเรื่องที่เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ดังจะเห็นได้ว่ามีความพยายามที่จะพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศที่กำกับดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ และประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาก็มุ่งที่จะจัดทำกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงคาดเดาได้ว่า

กฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จะกลายเป็นกฎหมายที่คงอยู่คู่กับการทำงานวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพ ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันประเทศไทยมีกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์อยู่ประมาณ 2-3 กฎระเบียบ และยังมีแนวโน้มว่ากฎระเบียบลักษณะนี้จะมีเพิ่มมากขึ้นดังจะเห็นได้ว่าขณะนี้หน่วยงานที่กำลังพัฒนากฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขึ้นมาอีก ตัวอย่างเช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และกรมปศุสัตว์ เป็นต้น

ดังนั้นการศึกษานี้สรุปว่านักวิจัยจะต้องปรับตัว ส่วนองค์กรวิจัยและพัฒนานั้น ก็ควรสนับสนุนให้นักวิจัยของตนปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ทั้งนี้เพื่อป้องกันผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดขึ้นกับองค์กรวิจัยและพัฒนา เช่น องค์กรวิจัยไม่สามารถนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้ประโยชน์ได้ หรือองค์กรวิจัยนั้นเสื่อมเสียชื่อเสียง ทั้งนี้เพื่อให้องค์กรเตรียมพร้อมในการสนับสนุนนักวิจัยให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้การดำเนินการวิจัยและพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรชีวภาพดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพคณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อองค์กรวิจัยและพัฒนาเรื่องการบริหารจัดการกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์

1. องค์กรวิจัยและพัฒนาที่มีการนำทรัพยากรชีวภาพ (เช่น พืช สัตว์ หรือ จุลินทรีย์) ไปใช้ในการทำงานวิจัยและพัฒนาควรมีการวางนโยบายในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรอย่างชัดเจน

โดยปกติแล้วนโยบายของแต่ละองค์กรจะถูกกำหนดขึ้นโดยผู้บริหารระดับสูงขององค์กร การวางนโยบายของแต่ละองค์กรนั้นขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของผู้บริหารเหล่านั้น ดังนั้นก่อนที่องค์กรวิจัยและพัฒนาหนึ่งๆ จะวางนโยบายในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพได้อย่างเหมาะสมนั้น ผู้บริหาร หรือผู้กำหนดนโยบายขององค์กรควรมีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่มีต่อองค์กร เพื่อที่จะสามารถกำหนดแนวนโยบายที่สนับสนุนให้องค์กรสามารถดำเนินการไปในทิศทางที่มุ่งหวังไว้

โดยทั่วไปแล้วองค์กรวิจัยและพัฒนา หรือแม้กระทั่งสถาบันการศึกษาที่มีการทำงานวิจัยและพัฒนา มักจะกำหนดวิสัยทัศน์ให้องค์กรนั้นมีความเป็นเลิศทางด้านงานวิจัยและพัฒนา การกำหนดนโยบายเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ ที่เหมาะสมจะช่วยส่งเสริมให้องค์กรนั้นพัฒนาความ

เป็นเลิศด้านการทำงานวิจัยและพัฒนาได้ เนื่องจากกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นกฎระเบียบที่หลายประเทศให้ความสำคัญ และจัดได้ว่าเป็นแนวปฏิบัติสากล การมีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าองค์กรนั้นๆ เป็นองค์กรที่เห็นความสำคัญ ให้ความสำคัญ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นในระดับประเทศหรือระดับนานาชาติประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือและความพร้อมขององค์กรในการเป็นเลิศด้านการวิจัยและพัฒนา นอกจากนั้นการกำหนดนโยบายในเรื่องการเข้าถึงฯ นั้นควรคำนึงด้วยว่านโยบายที่กำหนดขึ้นนั้นควรจะสอดคล้องและมีความเชื่อมโยงกับนโยบายด้านอื่นที่จะช่วยผลักดันให้การทำงานของวิจัยและพัฒนาขององค์กรประสบความสำเร็จ ซึ่งนโยบายที่อาจมีความเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับนโยบายเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ ตัวอย่างเช่น นโยบายเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพขององค์กร หรือนโยบายเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น

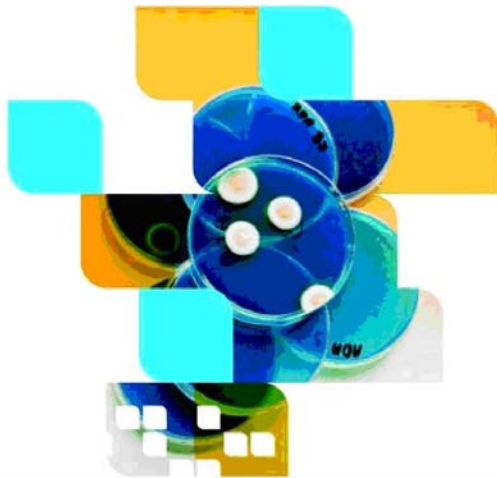
ในการกำหนดนโยบายขององค์กรนั้นองค์กรควรจะต้องคำนึงถึงศักยภาพขององค์กรด้วย การวางนโยบายที่ดีแต่ไม่สะท้อนความเป็นจริงขององค์กรนั้นจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดต่อองค์กรเลยถ้าองค์กรไม่มีความสามารถในการนำนโยบายนั้นไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ความสามารถในการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในองค์กรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง แต่ปัจจัยที่สำคัญที่สุดได้แก่การสื่อสารภายในองค์กร เนื่องจากการสื่อสารภายในองค์กรนั้นเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ การสื่อสารนี้ควรเป็นการสื่อสารระหว่างผู้มีอำนาจกำหนดแนวนโยบายกับผู้นำนโยบายไปใช้ ตลอดจนผู้ที่ต้องปฏิบัติตาม โดยที่การสื่อสารนี้ควรเริ่มดำเนินการตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของการพัฒนานโยบายไปจนกระทั่งถึงการบังคับใช้นโยบายนั้น ในกรณีเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องในระดับปฏิบัติ ได้แก่ นักวิจัย และกลุ่มงานสนับสนุนการทำงานวิจัยและพัฒนา ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ควรมีความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญในการดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ และผลกระทบหากไม่กระทำตามกฎระเบียบนั้นๆ

2. พัฒนากฎระเบียบภายในองค์กร เมื่อองค์กรมีการพัฒนานโยบายด้านการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพที่ชัดเจนแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการดำเนินการออกกฎระเบียบภายในองค์กรเพื่อรองรับนโยบายที่กำหนดไว้ รูปแบบของกฎระเบียบนั้นอาจมีได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับโครงสร้างขององค์กรว่าจะออกมาเป็น กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หรือแนวปฏิบัติ (รูปภาพที่ 4 แสดงให้เห็นตัวอย่างของกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ ซึ่งออกมาในรูปของแนวปฏิบัติ)

แนวทางปฏิบัติการเคลื่อนย้ายวัสดุชีวภาพ ระหว่างศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ และต่างประเทศ

การถือกำเนิดของอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ในการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี 2535 ส่งผลให้ประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพอุดมสมบูรณ์ มีความตื่นตัวในการป้องกันการถดถอยทรัพยากรชีวภาพของตน ทำให้การเข้าถึง การเคลื่อนย้าย และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพระหว่างประเทศ กลายเป็นเรื่อง ที่ดึงดูดความสนใจของสาธารณชนในระดับประเทศและระดับโลก อีกทั้งยังเป็นเหตุให้เกิด การพัฒนากฎระเบียบหรือข้อกำหนดในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพขึ้นในหลาย ๆ ประเทศ ซึ่งกฎระเบียบที่เกิดขึ้นใหม่นี้ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการทำงานวิจัยและ พัฒนาทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อส่งเสริมให้เกิดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยมีพันธกิจที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพอย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะได้คงความเป็นผู้นำทางด้านวิชาการทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค ไบโอเทคตระหนักดีว่างานวิจัยทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรชีวภาพโดยตรง ซึ่งทรัพยากรชีวภาพที่นำมาใช้ในงานวิจัยอาจมีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในระดับประเทศ อีกทั้งยังรับทราบถึงความสำคัญของกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพ และความจำเป็นในการป้องกันการถดถอยทรัพยากรชีวภาพ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันการละเมิดกฎระเบียบการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพของต่างประเทศ และเป็นการป้องกันการถดถอยทรัพยากรชีวภาพที่พึงจะเกิดได้ในอนาคต ไบโอเทคจึงได้จัดทำแนวทางปฏิบัติการเคลื่อนย้ายวัสดุชีวภาพระหว่างไบโอเทค และต่างประเทศขึ้น เพื่อเป็นแนวทางให้บุคลากรของไบโอเทคมีหน้าที่ ความรับผิดชอบ หรือเป็นผู้กระทำการที่เกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายวัสดุชีวภาพจากต่างประเทศได้นำไปปฏิบัติ โดยมีแนวทางปฏิบัติการดังต่อไปนี้

1. บุคลากรไบโอเทค ซึ่งนำเข้าวัสดุชีวภาพจากต่างประเทศจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ หรือกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายวัสดุชีวภาพที่มีผลบังคับใช้ในประเทศที่เป็นแหล่งวัสดุชีวภาพและประเทศไทย โดยการที่มีความปลอดภัยหรือข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายวัสดุชีวภาพนั้น เช่น สัญญาการค้าขาย อนุสัญญาการค้าขาย มาแสดงและเก็บบันทึกไว้ที่ไบโอเทค
2. บุคลากรไบโอเทคซึ่งนำวัสดุชีวภาพจากต่างประเทศเข้ามาเพื่อการใด ๆ จะต้องทำบันทึกการนำเข้าวัสดุชีวภาพ และสามารถถ่ายวัสดุชีวภาพดังกล่าวมาแสดงได้ เมื่อมีการร้องขอ การทำบันทึกการนำเข้าวัสดุชีวภาพเช่นนี้จะเป็นไปตามแบบฟอร์ม BCC-F-28 ซึ่งห้องปฏิบัติการเก็บรักษาสายพันธุ์จุลินทรีย์ไบโอเทค (BCC) จะเป็นหน่วยจัดเก็บบันทึกข้อมูลดังกล่าว
3. ในกรณีที่วัสดุชีวภาพจากต่างประเทศเป็นจุลินทรีย์ บุคลากรไบโอเทค ผู้นำเข้า ซึ่งวัสดุชีวภาพดังกล่าวจะต้องนำจุลินทรีย์นั้นไปฝากเก็บไว้ที่ห้องปฏิบัติการเก็บรักษาสายพันธุ์จุลินทรีย์ไบโอเทค (BCC) โดยบุคลากรดังกล่าว ต้องจัดทำสัญญารับรองการนำเข้าวัสดุชีวภาพ (MAA) ตามแบบฟอร์ม BCC-F-01 กับห้องปฏิบัติการ

4. บุคลากรไบโอเทคที่มีความประสงค์ที่จะทำการเคลื่อนย้ายวัสดุชีวภาพออกจากประเทศไทยจะต้องทำสัญญาการค้าขายโอนวัสดุชีวภาพ (MTA) ตามแบบฟอร์ม BCC-F-15 ควบคู่ไปกับการเคลื่อนย้ายนั้น ทั้งนี้สัญญาดังกล่าวจะต้องมีการลงนามโดยหน่วยงานที่รับถ่ายวัสดุชีวภาพและถูกเก็บบันทึกไว้ที่ห้องปฏิบัติการเก็บรักษาสายพันธุ์จุลินทรีย์ไบโอเทค (BCC)

- วัสดุชีวภาพหมายความว่า วัสดุชีวภาพตั้งแต่ต้น วัสดุชีวภาพรุ่นหลัง และอนุพันธุ์ที่ไม่ได้ดัดแปลง
- วัสดุชีวภาพตั้งแต่ต้น หมายความว่า สิ่งมีชีวิต กลุ่ม หรือส่วนหนึ่งของสิ่งมีชีวิตของสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าในสภาพที่มีชีวิต หรือไม่มีชีวิตก็ตาม
- วัสดุชีวภาพรุ่นหลัง หมายความว่า สิ่งมีชีวิต กลุ่ม หรือส่วนหนึ่งของสิ่งมีชีวิตที่มีต้นกำเนิดจากวัสดุชีวภาพตั้งแต่ต้นโดยไม่ได้รับการดัดแปลงใด ๆ เช่น ไวรัสจากไวรัส เซลล์จากเซลล์ หรือสิ่งมีชีวิตจากสิ่งมีชีวิต
- อนุพันธุ์ที่ไม่ได้ดัดแปลง หมายความว่า ผลิตภัณฑ์จากการแสดงออกของวัสดุชีวภาพตั้งแต่ต้น หรือ วัสดุชีวภาพรุ่นหลังที่ยังไม่ถูกดัดแปลงองค์ประกอบของวัสดุชีวภาพตั้งแต่ต้น หรือวัสดุชีวภาพรุ่นหลัง เช่น โคลนนิ่งของ เซลล์ไลน์ หรือ DNA หรือ RNA หรือ Monoclonal antibody ผลิตจาก Hybridoma cell line

สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ ฝ่ายพัฒนาธุรกิจและกฎหมายเทคโนโลยีชีวภาพ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ 113 อุทยานวิทยาศาสตร์ประเทศไทย ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120 โทรศัพท์ 0-2564-6700 ต่อ XXX โทรสาร 0-2564-6701

ภาพที่ 4 ตัวอย่างของกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ

ไม่ว่ากฎระเบียบภายในองค์กรจะออกมาในลักษณะใดก็ตาม สิ่งสำคัญที่กฎระเบียบเหล่านี้ควรจะบรรจุอยู่ในกฎระเบียบนี้ได้แก่

- มีการวางมาตรการในการที่นักวิจัยขององค์กรจะนำทรัพยากรชีวภาพเข้าหรือออกจากองค์กร ซึ่งกลไกที่ใช้ควบคุมการดำเนินการตามมาตรการนี้ได้แก่การใช้สัญญาการถ่ายโอนวัสดุชีวภาพและการเก็บ รวบรวม ทรัพยากรชีวภาพในองค์กรอย่างเป็นระบบ
- การให้นักวิจัยขององค์กรตระหนักในกฎระเบียบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ ทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งให้นักวิจัยมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบการเข้าถึง ทรัพยากรชีวภาพเมื่อมีการนำทรัพยากรชีวภาพจากที่ใดๆ มาใช้ในการทำงานวิจัยในองค์กร

3. พัฒนาทรัพยากรบุคคล และโครงสร้างพื้นฐานขององค์กร ทรัพยากรบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการดำเนินการตามนโยบายนั้นๆ บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องในการดำเนินการตามกฎระเบียบการเข้าถึงฯ ได้แก่ นักวิจัย ผู้สนับสนุนการทำงานวิจัยและพัฒนา ซึ่งการดำเนินงานตามกฎระเบียบนี้จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎระเบียบเป็นอย่างดี อีกทั้งควรมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของกฎระเบียบฯ ที่มีต่อนโยบายอื่นๆ เช่น นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา หรือนโยบายการนำผลงานที่เกิดขึ้นไปใช้ในเชิงพาณิชย์ เป็นต้น

นอกจากนั้นการที่องค์กรวิจัยและพัฒนามีโครงสร้างพื้นฐานที่ดีจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการพัฒนา ศักยภาพในด้านต่างๆ ขององค์กร ในกรณีเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้น โครงสร้างพื้นฐานที่ดีจะช่วยให้เกิดการพัฒนาศักยภาพ พัฒนาหน่วยงานที่ทำหน้าที่ประสานงานดำเนินการ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ ได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะทำให้การดำเนินการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ในองค์กรเป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพ

4. จัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแล และดำเนินการเรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับนักวิจัยในองค์กรเมื่อองค์กรมีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ ในกรณีที่กำหนดนโยบายส่งเสริมให้มีการเคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ องค์กรวิจัยและพัฒนาควรมีการจัดตั้งหน่วยงาน หรือจัดให้มีบุคคลที่ทำหน้าที่ดูแล ประสานงานและดำเนินการเรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับองค์กร ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจให้การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในองค์กรนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎระเบียบ อีกทั้งเป็นการ

อำนวยความสะดวกให้กับนักวิจัยในองค์กรโดยเฉพาะในองค์กรที่มีนักวิจัยอยู่ในองค์กรเป็นจำนวนมาก

รูปแบบของหน่วยงานที่จะทำหน้าที่ดูแล ประสานงานและดำเนินการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นขึ้นอยู่กับลักษณะการทำงานวิจัยขององค์กร ในองค์กรที่มีการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชีวภาพอยู่มาก เช่น การทำงานวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีชีวภาพ ด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ ด้านการเกษตร เป็นต้น องค์กรควรมีหน่วยงานเฉพาะ หรือบุคคลที่ทำหน้าที่ดูแล ประสานงานและดำเนินการเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ขององค์กร องค์กรไม่มีความจำเป็นต้องตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่นี้หากองค์กรนั้นมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่สนับสนุนงานวิจัยหรือหน่วยงานประสานงานวิจัยและพัฒนา แต่สิ่งที่สำคัญคือหน่วยงานต้องมีบุคลากรที่เป็นผู้ประสานงาน และดำเนินการตามกฎหมายระเบียบการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์¹⁴¹ โดยผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเรื่องการเข้าถึงฯ นั้นควรมีความรู้ด้านกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ การรู้จักกฎหมายอื่นๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับเรื่องการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพ เช่น กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา กฎหมายการอนุรักษ์ป่าจะเป็นประโยชน์กับการทำงานเป็นอย่างยิ่ง ความเข้าใจในลักษณะและธรรมชาติของนักวิจัยและการทำงานวิจัยและพัฒนาจะทำให้การสื่อสารกับนักวิจัยมีประสิทธิภาพมากขึ้น และนอกจากนั้นบุคลากรนั้นจะต้องมีความสามารถในการทำงานประสานงานทั้งในและนอกองค์กร เนื่องจากทักษะนี้เป็นทักษะที่สำคัญที่จะทำให้การดำเนินการใดๆ เป็นไปอย่างราบรื่น และอีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กร

5. การสร้างความตระหนักในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพให้นักวิจัยในองค์กร ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ได้แก่ การจัดฝึกอบรม การจัดสัมมนาหรือการประชุมต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้นักวิจัยรับทราบ หรือให้ความคิดเห็นต่อเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ การที่องค์กรวิจัยให้ความสำคัญและดำเนินการเช่นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรเองในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันนี้เรื่องกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์เป็นกฎหมายใหม่ที่มีความซับซ้อนและขาดความชัดเจน ประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยออกกฎหมายการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพโดยมีความตั้งใจที่จะป้องกันการฉกฉวยทรัพยากรชีวภาพของประเทศตน โดยมีได้ค้ำประกันว่ากฎระเบียบนั้นอาจมีผลกระทบต่อการดำเนินการวิจัยและพัฒนาในประเทศ ดังนั้นการจัดกิจกรรมสร้างความตระหนักสามารถเป็นเวทีที่ช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างผู้กำกับดูแลกฎหมายและนักวิจัย ทำให้ทั้งสองฝ่ายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ การทำให้ประเทศไทยมีกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานวิจัยและพัฒนาของประเทศ

¹⁴¹ ดูรายละเอียดการเตรียมการเพื่อดำเนินการปฏิบัติตามกฎหมายการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ได้ในภาพที่ 1 หน้า 45

6. การสร้างความตระหนักในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในระดับอุดมศึกษา นอกจากการสร้างความรู้ให้กับนักวิจัยแล้ว ควรมีการสร้างความตระหนักในเรื่องการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรชีวภาพในระดับอุดมศึกษาด้วย เนื่องจากกลุ่มนิสิต นักศึกษา โดยเฉพาะในคณะ หรือภาควิชาทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีชีวภาพ เกษตรศาสตร์ เกษตรศาสตร์ มีแนวโน้มที่จะทำงานในสายงานวิจัยและพัฒนา ดังนั้นการให้กลุ่มนักศึกษาเหล่านี้มีการเตรียมพร้อมที่จะดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมายเมื่อประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยและพัฒนาด้านทรัพยากรชีวภาพต่อไปในอนาคต